

RAPORT

CZESKI SUKCES
DEMOGRAFICZNY

październik 2022

RAPORT

CZESKI SUKCES
DEMOGRAFICZNY

październik 2022

Executive Summary

CZECHY

Czechy są krajem, który w XXI w. osiągnął najwyższy w Europie wzrost dzietności: wzrost o **0,54**

z **1,17** dziecka na kobietę w 2002 r. do **1,71** w 2020 r.

POLSKA

Dla porównania dzietność w Polsce wzrosła w tym okresie: wzrost o **0,13**

z **1,25** dziecka na kobietę w 2002 r. do **1,38** w 2020 r.

NAJWAŻNIEJSZE WNIOSKI

Jakie są przyczyny czeskiego „sukcesu” demograficznego?

Co różni Czechy od Polski w kwestii czynników wpływających na dzietność, dzięki którym w ostatnich 20 latach Czechy osiągnęły taki wzrost?

Jakie pozytywne zmiany zaszły w Czechach, że w kraju nastąpił wzrost dzietności?

Odpowiedzi na te pytania zawiera niniejszy raport. Poniżej zaprezentowano najważniejsze czynniki, które – począwszy od początku XXI w. – przyczyniły się do wzrostu dzietności.

1. Opieka nad dzieckiem do 3. roku życia
2. Aktywność na rynku pracy
3. Bezdzietność
4. Luka w wykształceniu między kobietami a mężczyznami
5. Dostępność i powierzchnia mieszkania
6. Kultura prorodzinna

Opieka nad dzieckiem do 3. roku życia

- **60 000 zł** – tyle w przeliczeniu otrzymują rodzice do wykorzystania na pokrycie kosztów opieki nad dzieckiem od 7. miesiąca życia dziecka (zasiłek macierzyński kończy się po 6 miesiącach) do ukończenia przez nie 4. roku życia (zwykle wykorzystywany do ukończenia 3. roku życia) jako zasiłek rodzicielski.

- Zasiłek rodzicielski przysługuje na każde dziecko bez względu na status rodziców na rynku pracy. **Rodzice mogą decydować o wysokości wypłat i długości pobierania środków.**

- Około **2100 zł** – tyle średnio mogą wykorzystać rodzice miesięcznie na każde dziecko (przy założeniu równych wypłat między 7. miesiącem życia dziecka a ukończeniem przez nie 3. roku). Dla porównania w Polsce przysługuje 500 zł na każde dziecko, a dla drugiego i kolejnego dziecka od 2. roku życia i końca 3. roku życia dodatkowo 1000 zł przez rok lub 500 przez dwa lata jako Rodzinny Kapitał Opiekuńczy – czyli od 500 zł miesięcznie do maksymalnie 1500 zł przez jeden rok.

- W Czechach jest silnie preferowana **opieka osobista** rodziców nad dziećmi: odsetek dzieci do 3. roku życia korzystających ze żłobków wyniósł w 2020 r. w Czechach 4,8%, a w Polsce – 11,1% (patrz też: Sytuacja na rynku pracy (bezrobocie, zatrudnienie kobiet).

Aktywność na rynku pracy

- **22%** – taki jest wskaźnik zatrudnienia matek w Czechach mających najmłodsze dziecko w wieku 0–2 lat (jeden z najniższych w Europie; Polska – 58%).

- **92%** – taki jest wskaźnik zatrudnienia matek w Czechach mających najmłodsze dziecko w wieku 6–14 lat (najwyższy w Europie; Polska – 79%).

- W Czechach brak społecznego doświadczenia wysokiego bezrobocia okresu transformacji: w 2005 r. bezrobocie w Czechach w grupie wieku 20–29 lat było blisko trzykrotnie niższe niż w Polsce (odpowiednio nieco ponad 10% i 30%), co przekłada się na **mniejszą obawę o brak możliwości powrotu do pracy** po dłuższej przerwie spowodowanej opieką nad dzieckiem.

Powyższe oznacza wykształcenie się w Czechach silnej praktyki realizacji **sekwencyjnego modelu godzenia pracy z opieką nad najmłodszym dzieckiem** (praca > opieka niepołączona z aktywnością na rynku pracy > praca) oraz dostosowania do tego instytucji, w tym wsparcia w opiece (patrz: Wydatki na politykę rodzinną i Opieka nad dzieckiem do lat 3).

Bezdzietność

- **36%** więcej pierwszych dzieci na 1000 kobiet w wieku 20–39 lat rodzi się w Czechach niż w Polsce.

- **11,8%** – tyle wynosi wskaźnik bezdzietności w Czechach (w Polsce – 19,9%).

Luka w wykształceniu między kobietami a mężczyznami

- **3 punkty procentowe** – tyle 15 lat temu (w 2007 r.) wynosiła w Czechach różnica między odsetkiem kobiet i mężczyzn w wieku 25–34 lat mających wyższe wykształcenie (w Polsce w 2009 r. wynosiła ona 11,7 i rosła aż do 2020 r., gdy osiągnęła poziom 19,9 p.p.). Są to roczniki, które w ostatnich latach były w wieku rozrodczym.

- W ciągu ostatnich dwóch dekad odsetek kobiet z wyższym wykształceniem rósł szybciej niż odsetek mężczyzn.

- Dane wskazują, że najczęściej są tworzone związki między kobietami i mężczyznami o **równym lub porównywalnym poziomie wykształcenia.**

- Rozchodzenie się aspiracji i poziomu wykształcenia kobiet i mężczyzn oznacza **trudności ze znalezieniem odpowiedniego partnera** do założenia rodziny. Jego brak jest jedną z **głównych przyczyn bezdzietności** wymienianych przez kobiety (w Czechach wskazuje na tę przyczynę 64% bezdzietnych, w Polsce – ok. 50%).

Dostępność i powierzchnia mieszkania

- **1,5** – tyle wynosiła w Czechach średnia liczba izb na osobę w gospodarstwie domowym w 2020 r. W Polsce ten wskaźnik wynosił jedynie 1,2 i jest jednym z najniższych w Europie.

- **15,2%** – tyle wynosi w Czechach odsetek przeludnionych mieszkań (w Polsce – 36,9%).

- Nieposiadanie własnego mieszkania jest istotnym czynnikiem wskazywanym jako bariera dla założenia lub powiększenia rodziny.

- W Czechach wskaźnik liczby izb na osobę w XXI w. rósł szybciej niż w Polsce: jeszcze w 2008 r. w Czechach wynosił 1,2, a w Polsce – 1,0.

Kultura prorodzinna

- **48%** – taki % Czechów zgadza się, że posiadanie i wychowanie dzieci jest obowiązkiem wobec społeczeństwa (w Polsce – 22,3%)

- **20%** – taki % Czechów nie zgadza się, że posiadanie i wychowanie dzieci jest obowiązkiem wobec społeczeństwa (w Polsce – 55,4%).

- Powszechne przekonanie, że posiadanie i wychowanie dzieci jest obowiązkiem wobec społeczeństwa, przekłada się na akceptację czasowej rezygnacji z pracy zawodowej przez rodzica opiekującego się małym dzieckiem. Oznacza to **społeczne dowartościowanie pracy rodziców przy wychowaniu dzieci**, a rodzicom daje poczucie, że ich praca jest społecznie pożądana i pożyteczna.

Szanowni Państwo,

oddajemy w Państwa ręce raport "Czeski sukces demograficzny". Jest on pierwszym z cyklu publikacji, w których będziemy przyglądać się wybranym krajom europejskim pod kątem ich działań wspierających rodziny, prowadzonej przez nie polityki społecznej oraz osiągniętych wskaźników demograficznych.

Dlaczego, jako pierwszemu, postanowiliśmy przyjrzeć się akurat naszemu południowemu sąsiadowi?

Po pierwsze, Czechy są krajem, który w ciągu ostatnich dwóch dekad zanotował najwyższy wzrost wskaźnika dzietności.

Po drugie, pomimo że Czesi są jednym z najbardziej zlaicyzowanych narodów Europy, to jednocześnie rodzina znajduje się bardzo wysoko w ich hierarchii wartości.

Po trzecie, nasi południowi sąsiedzi osiągnęli względny sukces demograficzny pomimo tego (a może właśnie dzięki temu), że ich działania często idą w kierunku innym, niż powszechne trendy w polityce społecznej innych krajów europejskich. Przykładem tego może być jeden z najniższych wskaźników „uźłobkowania”.

Po czwarte wreszcie, celem stawianym polityce społecznej w Czechach nie jest wzrost wskaźników dzietności, ale dobro i szczęście rodzin. Wzrost dzietności jest dopiero konsekwencją zadbania o dobro rodzin, które postrzegają się jako główny cel działań i aktywności.

Z zainteresowaniem analizowaliśmy badane obszary i poruszane zagadnienia. Wyniki naszej pracy znajdują Państwo na kolejnych stronach poniższego raportu. Oddajemy go w Państwa ręce, mając nadzieję, że jego lektura będzie dla Państwa inspirująca.

Patrzmy z nadzieją na nasz kraj i sytuację polskich rodzin. Chcielibyśmy, by działania podejmowane przez inne kraje stawały się inspiracją dla osób biorących czynny udział w debacie publicznej oraz projektujących polityki społeczne w Polsce.

Wierzymy, że zarówno poniższy raport jak i te, które będziemy publikować w przyszłości, przyczynią się do wypracowania najlepszych, oryginalnych rozwiązań, uwzględniających jednak naszą, polską kulturowo - społeczną specyfikę.

Zapraszam do lektury, dyskusji i komentarzy.

Dyrektor Instytutu POKOLENIA,
Michał Kot

Polityka zgodna z normami kulturowymi

Wzrost stopy dzietności w Czechach w ostatnich latach jest na tyle istotny, że w naturalny sposób budzi zainteresowanie badaczy i osób odpowiedzialnych za kształtowanie polityk publicznych. Nie może więc dziwić, że w swoim pierwszym raporcie analizą czeskiego sukcesu demograficznego zajęą się Instytut Pokolenia.

W świetle najlepszej dostępnej wiedzy, czynniki determinujące dzietność są niezwykle złożone i trudne do identyfikacji. Z jednej strony to szerokokorozumiana kultura, współokreślająca przecież wzorce dzietności i dominujący w danym społeczeństwie model rodziny, a z drugiej czynniki ekonomiczne oraz polityki publiczne, w szczególności te bezpośrednio oddziałujące na rodzinę. Jakkolwiek nie ma uniwersalnej recepty na poprawienie dzietności, to dostępne analizy wskazują na to, że działania państwa, zwłaszcza te obniżające bezpośredni, ale też alternatywny koszt posiadania dziecka, mogą na liczbę urodzeń wpłynąć. Przede wszystkim jednak muszą to być polityki stabilne, dające rodzinom poczucie bezpieczeństwa, ale też oferujące szeroką gamę narzędzi wsparcia. Nie można też zapominać, że dla sytuacji dochodowej rodzin zawsze najważniejsze będą ich dochody z pracy, zależące od generalnej sytuacji gospodarczej.

Najciekawsze w niniejszym raporcie jest pokazanie, że istotną okolicznością wpływającą na sukces demograficzny w Czechach nie były wyłącznie polityki stricte ukierunkowane na dzietność, ale podejście bardziej pośrednie, odnoszące się do szerokokorozumianych warunków funkcjonowania rodzin. Co więcej, raport w przekonujący sposób dowodzi, że polityki ukierunkowane na przełamywanie negatywnych zjawisk demograficznych muszą być zgodne z lokalnymi uwarunkowaniami, a zwłaszcza normami kulturowymi. W związku z tym odrębną kwestią jest to, na ile działania pozytywnie wpływające na stopę dzietności w Czechach mogłyby odnieść sukces w Polsce, ale to oczywiście kwestia do dalszych analiz i badań, do czego Instytut Pokolenia szczególnie zachęcam.

Prof. Łukasz Hardt
Uniwersytet Warszawski
Członek Rady Instytutu POKOLENIA

SPIS TREŚCI

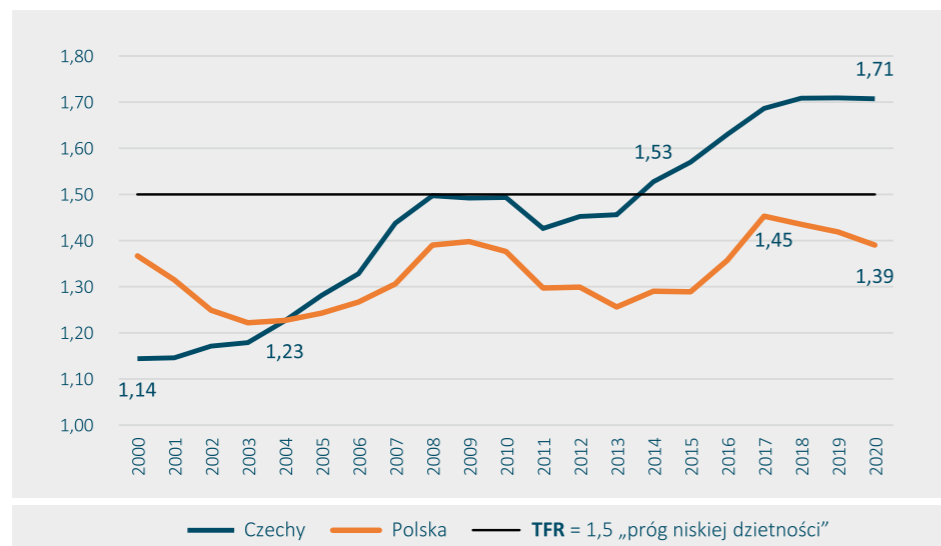
8	WSTĘP
11	UWARUNKOWANIA HISTORYCZNO-INSTYTUCJONALNE
14	AKTUALNA SYTUACJA DEMOGRAFICZNA CZECH
23	PRZEMIANY PŁODNOŚCI I RODZINY
41	WYBRANE UWARUNKOWANIA WPŁYWAJĄCE NA DECYZJE PROKREACYJNE
59	POLITYKA RODZINNA
75	UWAGI KOŃCOWE
77	DEFINICJE
78	BIBLIOGRAFIA

WSTĘP

Współczynnik dzietności (TFR) w Czechach w 1999 r. wyniósł 1,13, a w kolejnych latach obserwowano jego systematyczny wzrost do 1,71 (1,708 w 2018, 1,709 w 2019 i 1,707 w 2020). Czechy w ciągu dwóch dekad przeszły od bardzo niskiego poziomu dzietności do trzeciego najwyższego wyniku wśród państw UE (po Francji 1,83 i Rumuni 1,8). Przy czym ta wysoka lokata Czech w rankingu dzietności, to również efekt spadku dzietności wśród państw o relatywnie wysokiej wartości TFR jak Irlandia, Szwecja, Dania (w 2020 wartość TFR w tych państwach była na poziomie 1,63-1,68). Czechom w 2015 r. udało się przekroczyć tzw. próg niskiej dzietności tj. 1,5 dziecka na kobietę. Według prognoz Eurostatu (EUROPOP2019) współczynnik dzietności w Czechach nadal będzie nieznacznie rósł (1,77 w 2040; 1,78 w 2100), również w Polsce przewidywany jest wzrost, ale na dużo niższym poziomie.

Wg założeń wspomnianej prognozy, w kolejnych dwóch dekadach polski TFR utrzyma się w granicach 1,3-1,4 i dopiero w połowie lat 50. XXI w. przekroczymy próg niskiej dzietności (1,51 w 2055). Długookresowe utrzymywanie się TFR poniżej 1,5, którego doświadcza Polska, prowadzi do bardzo trudno odwracalnych konsekwencji demograficznych. Widoczne na poniższym wykresie różnice we współczynniku Czech i Polski (ok. 0,3 dziecka na kobietę) będą miały ogromny wpływ na długoterminowe zmiany w liczbie ludności. W przypadku wystąpienia założeń dotyczących dzietności przyjętych w prognozie, ubytek ludności Czech wyniósłby ok. 4% w 2100 r., zaś liczba ludności Polski zmniejszyłaby się o 27%.

Wykres 1.
Współczynnik dzietności (TFR) w Czechach i Polsce w latach 2000-2020

Źródło: Eurostat, (demo_find).

Chociaż Polska, tak jak Czechy po 2004 r., doświadczyła odbicia dzietności (fertility rebound) od bardzo niskiego poziomu 1,22 do 1,40 w 2009 r. i 1,45 w 2017 r., to nie udało się nam dotychczas osiągnąć poziomu 1,5. Patrząc na proces odbudowy dzietności w Czechach, możemy się zastanawiać, czy ta pozytywna zmiana, swoisty demograficzny sukces, to tylko statystyczny szczęśliwy traf, czy też może efekt konsekwentnie realizowanej polityki na rzecz rodzin? Czy można potwierdzić, że Czechy wypracowały odpowiedni (narodowy) model polityki ludnościowej, który skutecznie hamuje proces obniżania rozrodczości oraz stymuluje pożądany kierunek rozwoju ludności? Czy Polska może wzorować się na czeskich rozwiązaniach, podejmując działania na rzecz wyjścia z pułapki niskiej dzietności?

CELE RAPORTU:

- 1. Przedstawienie aktualnej sytuacji demograficznej Czech, szczególnie w odniesieniu do przemian dzietności i rodziny, wraz ze wskazaniem podobieństw i różnic pomiędzy Czechami a Polską w analizowanych obszarach;**
- 2. Przedstawienie najważniejszych uwarunkowań wpływających na dzietność, a w szczególności na obserwowaną w Czechach odbudowę dzietności;**
- 3. Omówienie zasadniczych elementów czeskiej polityki rodzinnej z uwzględnieniem działań w tym obszarze w Polsce.**

T R F
prze-
kro-
jowy
współ-
czynnik
dziet-
ności
ogólnej
(współ-
czynnik
dziet-
ności)

RAPORT

CZESKI SUKCES
DEMOGRAFICZNY

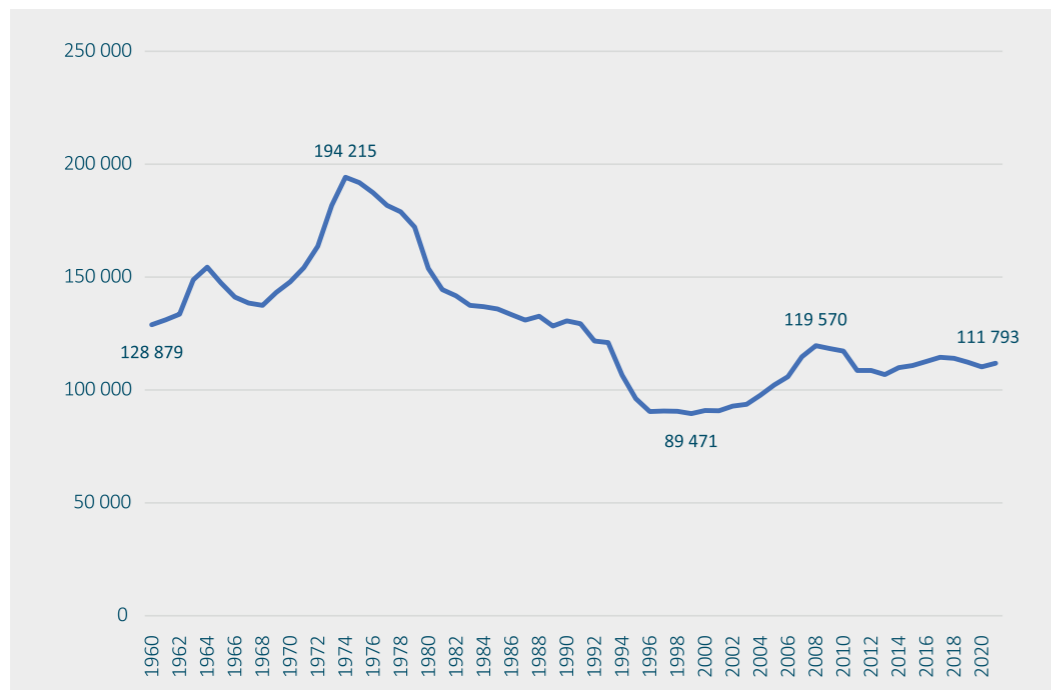
październik 2022

UWARUNKOWANIA HISTORYCZNO- -INSTYTUCJONALNE

Obserwowany obecnie w Czechach proces odbudowy dzietności sięga doświadczeniem lat 70., kiedy odnotowano przejście od bardzo niskiego poziomu urodzeń lat 60. do wysokiego lat 70. Czechosłowacja w 1968 r. ze współczynnikiem urodzeń 14,9‰ zajmowała jedno z ostatnich miejsc wśród 25 krajów Europy, a w 1975 r. znalazła się już na trzecim miejscu z wynikiem 19,8‰. Pomiędzy rokiem 1960 a 1974 liczba urodzeń wzrosła w samych Czechach o ponad 65 tys. (od 128,9 tys. w 1960 do 194,2 tys. w 1974 r). Współczynnik urodzeń w 1960 r. wyniósł dla Czech 13,3 ‰, a w 1974 19,4‰, natomiast TFR wzrósł od 1,83 w 1968 r. do 2,43 w 1974 r.

Wykres 2.
Liczba urodzeń w Czechach w latach 1960-2021 (w tys.)

Źródło: CZSO.

CZSO
Czech
Statistical
Office

Czeski
Urząd
Statystyczny

Ten demograficzny sukces przypisywano skutecznie prowadzonej polityce ludnościowej. Czechosłowacja w ocenie demografów najdłużej prowadziła aktywną i systematycznie korygowaną politykę pronatalistyczną, a najsukcesowniej instrumentem stymulującym wzrost liczby urodzeń były wysokie miesięczne zasiłki rodzinne oraz wprowadzenie dla wszystkich matek (pracujących i niepracujących) płatnych urlopów opiekuńczych w celu sprawowania opieki nad dzieckiem do ukończenia przez nie drugiego roku życia.

Wiele z rozwiązań funkcjonujących w aktualnie realizowanej polityce rodzinnej Czech ma swoje instytucjonalne zakorzenienie w czechosłowackiej polityce ludnościowej.

Już w latach 70. Czesi mieli dobrze rozwinięty system opieki przedszkolnej (w 1976 r. 70% dzieci w Czechosłowacji było objętych opieką przedszkolną, natomiast w Polsce tylko 43%). Inaczej wyglądała sytuacja w przypadku opieki żłobkowej. W Czechosłowacji 10% dzieci uczęszczało do żłobków, natomiast w Polsce 5%. W tamtym okresie zasadniczym instrumentem wspierającym opiekę nad najmłodszymi dziećmi był płatny urlop opiekuńczy, z którego korzystało ok. 85% uprawnionych kobiet. Dla matek, które nie mogły same zapewnić opieki najmłodszym dzieciom, oferta istniejącej sieci żłobków była wystarczająca. Z punktu widzenia ekonomicznego i społecznego żłobki były postrzegane jako droższa forma opieki niż okresowe urlopy opiekuńcze, płatne w postaci zasiłku. Jednak utrzymywanie i rozwijanie sieci państwowych żłobków dawało matkom możliwość wyboru między kontynuowaniem pracy zawodowej, a jej przerwaniem na pewien okres celem sprawowania opieki nad dzieckiem. Innym ważnym świadczeniem były zasiłki rodzinne, a Czechosłowacja (podobnie jak Węgry i Bułgaria) była jednym z państw o najwyższej wartości miesięcznych zasiłków na dzieci w relacji do przeciętnej płacy miesięcznej (Dzienio, Latuch, 1983).

RAPORT

CZESKI SUKCES
DEMOGRAFICZNY

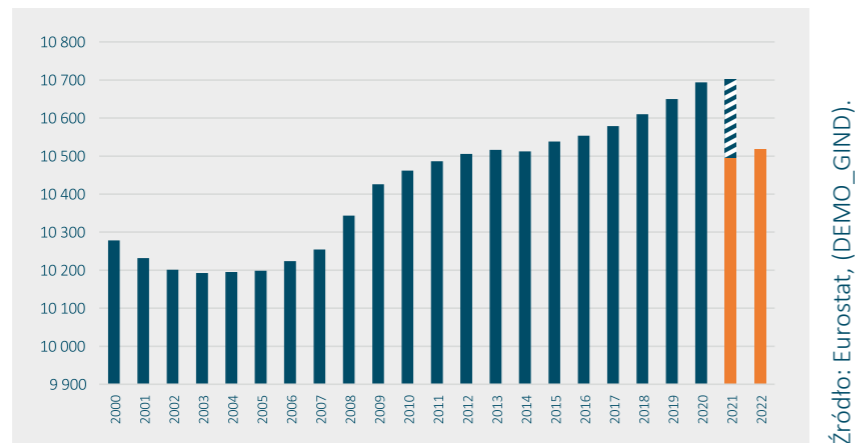
październik 2022

AKTUALNA SYTUACJA DEMOGRAFICZNA CZECH

Czechy, tak jak Polska są w grupie państw doświadczających problemu depresji demograficznej, charakteryzującej się procesem zawężonej reprodukcji. Jednakże populacja Czech, która wyniosła w styczniu 2022 r. 10 516,7 tys. od 2003 r. systematycznie rosła (w 2003 r. było 10 192, 6 tys.). W stosunku do roku 2000 liczba mieszkańców Czech zwiększyła się ok. 2%, natomiast w Polsce w tym czasie zmniejszyła się o ok. 1,5%. Widoczny na poniższym wykresie ubytek ludności (o ponad 200 tys.) w ostatnich dwóch latach jest efektem uwzględnienia w bieżącym bilansie wyników spisu ludności przeprowadzonego w 2021 r. Bez tej zmiany liczba ludności w roku 2022 byłaby najprawdopodobniej nieco wyższa niż w roku 2020.

Wykres 3.
Ludność w Czechach w latach 2000-2022 (w tys.)

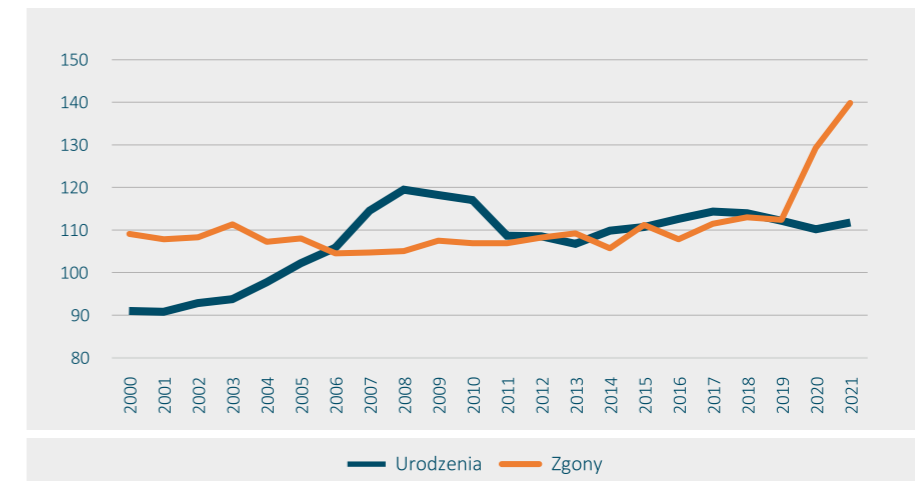

Źródło: Eurostat, (DEMO_GIND).

Ludność Czech wg struktury wieku jest relatywnie młodsza niż średnia europejska: odsetek dzieci do 14 lat wyniósł 16,1% (15,1% ogółem dla państw UE-27, a 15,5% w Polsce w 2021 r.). Warto podkreślić, że wzrost dzietności po 2000 r. odmłodził populację Czech – w latach 2008-2009 dzieci stanowiły tylko 14,2%. Odsetek osób starszych w wieku 65 lat i więcej wyniósł w 2021 r. 20,2% (przy 20,8 % ogółem dla UE-27 i 18,7 % dla Polski). Wskaźnik starości demograficznej w ciągu ostatnich 20 lat wzrósł o ponad 6 p. proc. (z 13,8% do 20,2%). Wskaźnik obciążenia demograficznego osobami starszymi wynosi ponad 31 osób na 100 osób w wieku 15-64 lata (32,5 średnia dla UE-27, dla Polski 28,5 na 100). Konsekwencją starzenia się populacji jest spadek liczby kobiet w wieku reprodukcyjnym (15-49) - wg CZSO w 2020 r. było to 2 352,6 tys. (w 2010 było 2 537,3 tys.). W ciągu ostatnich dwóch dekad liczba kobiet w wieku reprodukcyjnym zmniejszyła się o ok. 10% (w Polsce spadek rzędu 12%). W 2021 r. urodziło się 111,8 tys. dzieci, a współczynnik urodzeń wyniósł 10,6‰ (średnia europejska 9,1‰). Należy podkreślić, że w czasie trwania pandemii COVID-19 liczba urodzeń w Czechach wzrosła, bo w 2020 r. urodziło się 110,2 tys. dzieci, a współczynnik urodzeń wyniósł 10,3‰. W 2020 r. współczynnik dzietności wyniósł 1,71 (1,50 średnia UE-27, 1,38 dla Polski). W 2021 r. zmarło 139,9 tys. osób, a współczynnik zgonów wyniósł 13,3‰ (średnia europejska 11,9‰). Liczba zgonów zwiększyła się w stosunku do

roku 2020 r., kiedy to zmarło ok. 129,2 osób, zaś współczynnik zgonów wyniósł 12,1‰ (średnia europejska 11,6‰). W 2021 r. nadwyżka zgonów nad urodzeniami wyniosła 28 tys. (w 2020 r. było to 19 tys., a w 2019 r. tylko 131 osób), a wartość przyrostu naturalnego wyniosła -2,7‰ (-1,8‰ w 2020 r.). Ujemny przyrost naturalny utrzymuje się od 2019 r. W ostatnich trzech latach liczba urodzeń podlega niewielkim zmianom (od 114 tys. w 2018 r. do 110 tys. w 2020 r. oraz prawie 112 tys. w 2021 r.), natomiast znacząco wzrosła liczba zgonów ze 112 tys. w 2018 r. do prawie 140 tys. w 2021 r. Współczynnik dynamiki demograficznej wyniósł w Czechach w 2021 r. 0,80 (w 2018 r. 1,01), dla Polski było to 0,64 (w 2017 0,99).

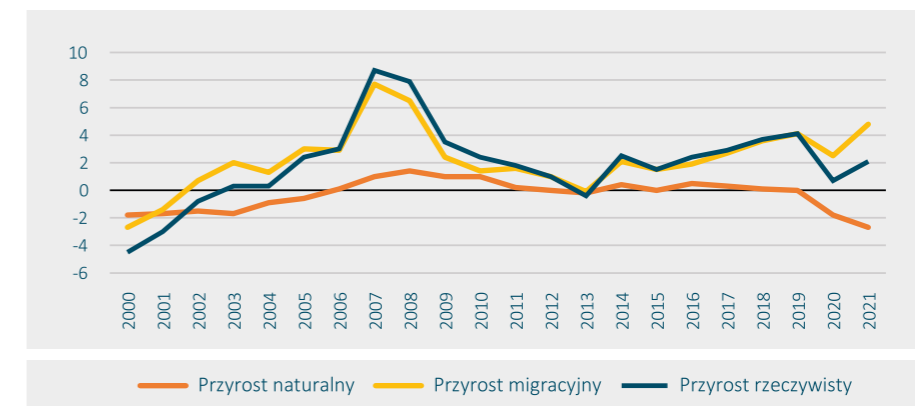
Wykres 4.
Urodzenia i zgony w Czechach w latach 2000-2021 (w tys.)

Źródło: Eurostat, (DEMO_GIND).

W 2021 r. Czechy odnotowały przyrost rzeczywisty ludności, ale tylko dzięki dodatniemu saldu migracji (współczynnik migracji 4,8 na 1000). Przyrost naturalny był ujemny (współczynnik -2,7 na 1000) na skutek nadwyżki zgonów nad urodzeniami (odpowiednio współczynnik zgonów 13,3 i współczynnik urodzeń 10,6 na 1000). Podobna tendencja była w 2019 i 2020 r.

Wykres 5.
Zmiany liczby ludności Czech wg komponentów (surowe współczynniki) w latach 2000-2021 (na 1000 osób)

Źródło: Eurostat, (DEMO_GIND).

Migracje zagraniczne

Wg danych Eurostatu w Czechach w ciągu ostatnich dwóch dekad imigracja przeważała nad emigracją, a jedynie w latach 2000 - 2001 oraz 2013 r. odnotowano ujemne saldo migracji. Zwiększony napływ imigracyjny można zaobserwować po 2015 r. W 2020 r. saldo migracji wyniosło ponad 27 tys.

W Polsce do 2018 r. utrzymywało się ujemne saldo migracji, od roku 2018 trend migracyjny uległ odwróceniu (saldo migracji na pobyt stały wyniosło 46 tys. w 2019 i 49 tys. w 2020 r.).

W populacji Czech na początku 2021 r. cudzoziemcy stanowili 5,8% (625 tys. osób). Dla porównania w Polsce było to 1,2%. Dominują cudzoziemcy pochodzący spoza państw UE- było to prawie 382 tys., natomiast cudzoziemców obywateli innego państwa członkowskiego było 243 tys. Wśród cudzoziemców pięć najważniejszych grup narodowościowych to: Ukraińcy (27%; 157 tys.), Słowacy (19,8%; 113 tys.), Wietnamczycy (8,4%; 48 tys.), Rosjanie (6,9%; 39 tys.); Polacy (3,4%; 20 tys.).

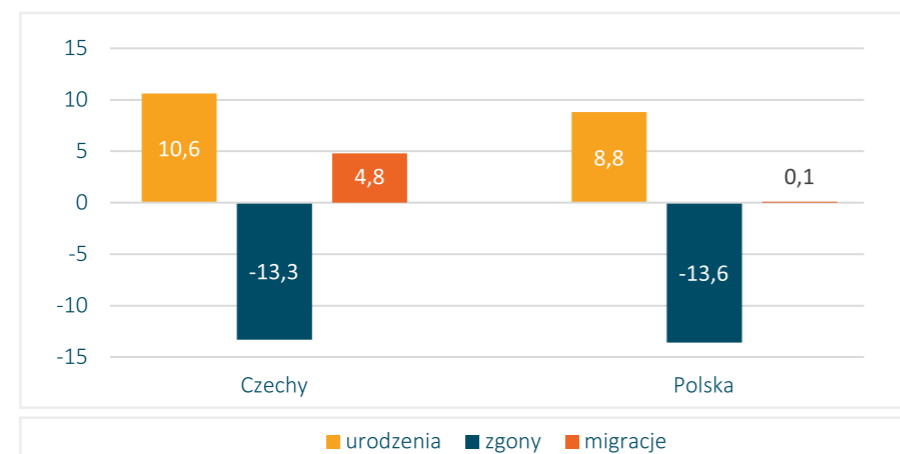
W 2020 r. wydano w Czechach ok 54,3 tys. pierwszych zezwoleń na pobyt obywatelom państw trzecich, z tego ponad połowa (29,2 tys.) dotyczyło zatrudnienia, natomiast ok. ¼ (13,4 tys.) powodów rodzinnych, ze względu na cele edukacyjne było ok. 14% zezwoleń (13,4 tys.).

Tabela 1.
Wybrane współczynniki dla Czech i Polski w 2021 r. (na 1000 osób)

Rok 2021	Współczynnik przyrostu rzeczywistego	Współczynnik przyrostu naturalnego	Współczynnik urodzeń	Współczynnik zgonów	Saldo migracji
Czechy	2,1	-2,7	10,6	13,3	4,8
Polska	-4,9	-5,0	8,8	13,8	0,1

Źródło: Eurostat, (DEMO_GIND).

Wykres 6.
Urodzenia, zgoni i migracje na 1000 osób, Czechy i Polska, 2021

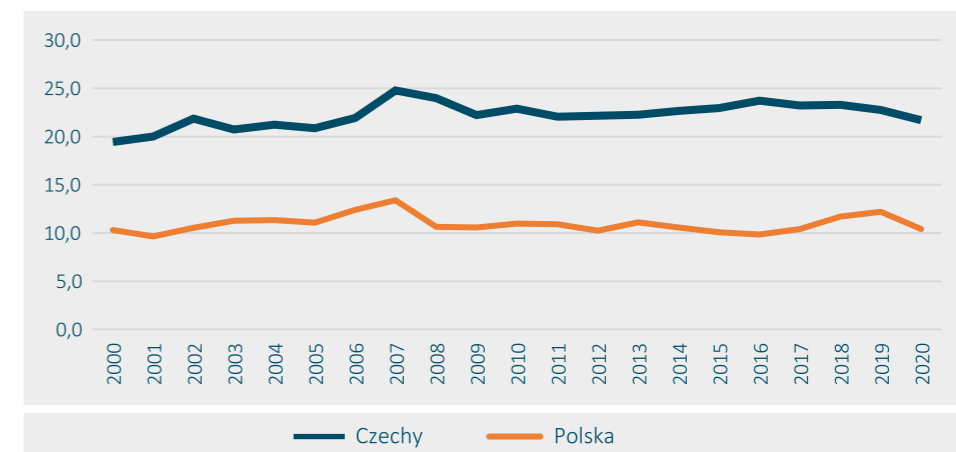
Źródło: Eurostat, (DEMO_GIND).

Migracje wewnętrzne

W 2020 r. liczba osób zmieniających miejsce zamieszkania wyniosła w Czechach 232 tys. osób i była niższa o ponad 10 tys. w porównaniu do roku 2019. W ostatniej dekadzie roczne rozmiary migracji wewnętrznych utrzymywały się na poziomie 230-240 tys. Natężenie migracji wewnętrznych w 2020 r. wyniosło 21,7 na 1000 ludności. W ostatnich latach wartość wskaźnika ruchliwości przestrzennej podlegała niewielkim zmianom w granicach 1-2 punktów promilowych.

W Polsce w 2020 liczba osób przemieszczających się wyniosła 409 tys. (468 tys. w 2019 r.), a natężenie migracji wewnętrznych wyniosło 10,4 na 1000 ludności.

Wykres 7.
Migracje wewnętrzne ludności w Czechach i w Polsce w latach 2000-2020 (na 1000 ludności)

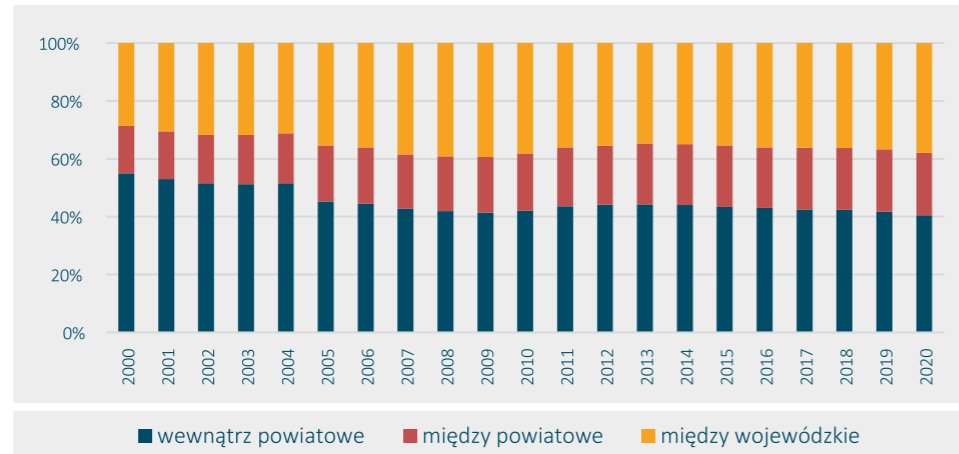
Źródło: Eurostat, (DEMO_GIND).

Czeski Urząd Statystyczny w ramach migracji wewnętrznych wyróżnia trzy typy:

1. **przemieszczenia ludności z gminy do gminy w ramach tego samego powiatu** (migracje wewnątrzpowiatowe);
2. **przemieszczenia z powiatu do powiatu w ramach tego samego województwa** (migracje międzypowiatowe);
3. **przemieszczenia z jednego województwa do innego** (migracje międzywojewódzkie).

W ostatnich dwóch dekadach zmniejszył się udział przemieszczeń wewnątrzpowiatowych (z 55% w 2000 r. do 40% w 2020), a znacząco wzrósł udział migracji międzywojewódzkich (z 29% w 2000 r. do 38% w 2020).

Wykres 8.
Struktura migracji wewnętrznych w Czechach w latach 2000-2020 (w %)

Źródło: CZSO.

W Polsce, podobnie jak w Czechach, dominują migracje wewnątrzwojewódzkie (77-78%), jednak odsetek migracji pomiędzy województwami jest niższy tj. 23-24%.

Porównując skalę migracji wewnętrznych Czech i Polski, trzeba mieć na uwadze różnice w wielkości i gęstości zaludnienia między jednostkami terytorialnymi tych Państw oraz ich liczbie. Czechy mają większą gęstość zaludnienia i wyższy współczynnik urbanizacji niż Polska (odpowiednio gęstość 136 i 123 osób na 1 km², stopień urbanizacji 73% i 60%). Inna jest również struktura rozmieszczenia ludności – W Czechach dominująca część ludności zamieszkuje obszary o gęstości zaludnienia poniżej 1000 mieszkańców na 1 km², w Polsce prawie połowa ludności zamieszkuje obszary o gęstości powyżej 1000 osób. W 2020 r. w Czechach były 608 miast (w Polsce 940), przy czym w większości są to miasta małe liczące do 20 tys. mieszkańców.

W Czechach jest tylko sześć miast liczących powyżej 100 tys. mieszkańców, w tym stolica Praga, którą zamieszkuje 1,3 mln osób (ok. 12% ludności kraju). Czeskie miasta w ostatnich dwóch dekadach doświadczyły stagnacji, a nawet ubytku liczby ludności.

Migracje wewnętrzne w Czechach z jednej strony łączą się z procesem suburbanizacji (przenoszeniem się ludności z miast do otaczających je gmin), z drugiej strony z przemieszczaniem się do miast młodzieży z obszarów wiejskich, szczególnie położonych na peryferiach (Siwek, 2010).

Z podobnymi procesami mamy do czynienia w Polsce. W ostatniej dekadzie główną przyczyną wyludnienia większości obszaru kraju są migracje wewnętrzne z peryferii do dużych miast (zwłaszcza do tzw. „Wielkiej Piątki” tj. Warszawa, Wrocław, Kraków, Poznań, Trójmiasto), które również pośrednio wpływają na zmniejszenie dzietności (odkładanie urodzeń oraz wzorec małodzietności). Ponieważ w migracjach ze wsi i małych miast zdecydowanie

dominują kobiety, to mamy do czynienia z feminizacją dużych ośrodków miejskich w grupie wieku „małżeńskiego” oraz maskulinizacją peryferyjnych mniejszych miast i terenów wiejskich.

Niedopasowanie terytorialne ze względu na płeć jest zdaniem prof. Przemysława Śleszyńskiego wciąż niedocenianym uwarunkowaniem niskiej stopy urodzeń (Śleszyński 2019).

Współczynnik feminizacji

W skali lokalnej brak zrównoważenia liczebnego młodych kobiet i mężczyzn ma większy wpływ na ogólną strukturę płci niż nadwyżka kobiet wśród ludności starszej.

Czechy charakteryzują się większą asymetrią płci niż Polska – w 2019 r. w grupie wieku 25-44 lata, na 100 mężczyzn przypadają 94 kobiety, natomiast w Polsce struktura była bardziej zrównoważona 97,4 na 100. Wzrost natężenia migracji w XXI w. powoduje dalszą polaryzację struktury demograficznej – zwiększa się zasięg obszarów o przewadze mężczyzn (zwykle położone peryferyjnie obszary wiejskie), natomiast przewaga liczebna kobiet koncentruje się na coraz mniejszym obszarze (duże aglomeracje). W Czechach w 2019 r. gminy z przewagą liczebną mężczyzn zajmowały 53% powierzchni kraju (w 2000 r. było to 36%), natomiast w Polsce 40% powierzchni. Jeżeli współczynnik feminizacji odniesiemy do grupy wiekowej 25-44 lata, to regionalne różnice w strukturze płci są jeszcze większe - w Czechach nastąpił wzrost obszarów depopulacyjnych z przewagą mężczyzn z 75% do 83%, natomiast w Polsce z 63% do 72% (Mazur 2021).

RAPORT

CZESKI SUKCES
DEMOGRAFICZNY

październik 2022

PRZEMIANY PŁODNOŚCI I RODZINY

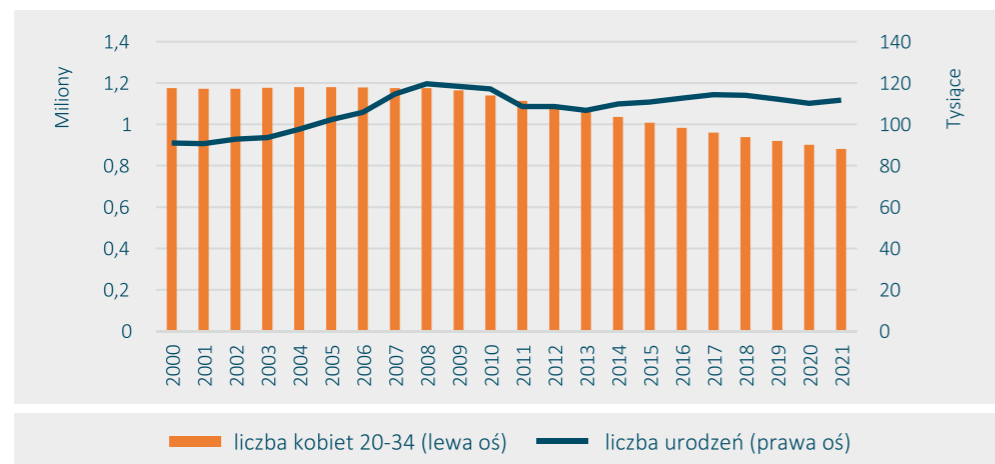
Czechy są postrzegane jako państwo, w którym proces drugiego przejścia demograficznego i związane z nim przemiany płodności i rodziny są zaawansowane.

W celu dokładniejszego opisanie obserwowanych zmian wykorzystane zostaną mierniki płodności oraz dane dotyczące małżeńskości (procesy formowania i rozpadu rodzin).

Liczba urodzeń a liczba młodych kobiet (potencjalnych matek)

W ostatnich dwóch dekadach w Czechach liczba kobiet w wieku najwyższej płodności (20-34 lata) systematycznie spadała od 1,17 mln do 0,9 mln (2020). W roku 2021 w porównaniu do roku 2004 ubyło prawie 300 tys. kobiet w tej grupie wiekowej. Pomimo tego negatywnego trendu, Czechom udało się utrzymać, a nawet podnieść, liczbę urodzeń.

Wykres 9.
Liczba kobiet w wieku 20-34 lata (w mln) oraz liczba urodzeń (w tys.) w Czechach w latach 2000-2021

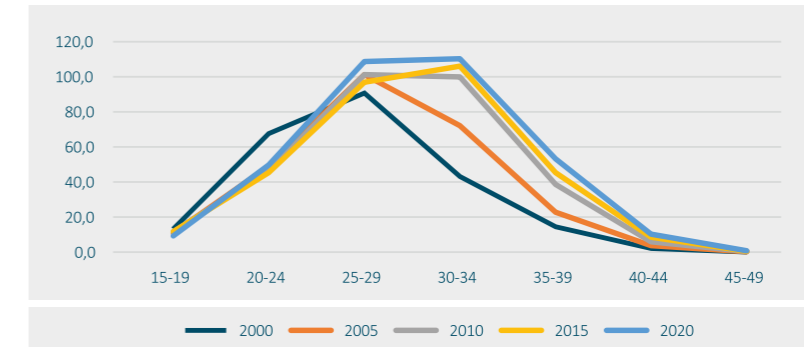

Źródło: Eurostat: (demo_gind), (DEMO_PIANGROUP).

Cząstkowe współczynniki płodności

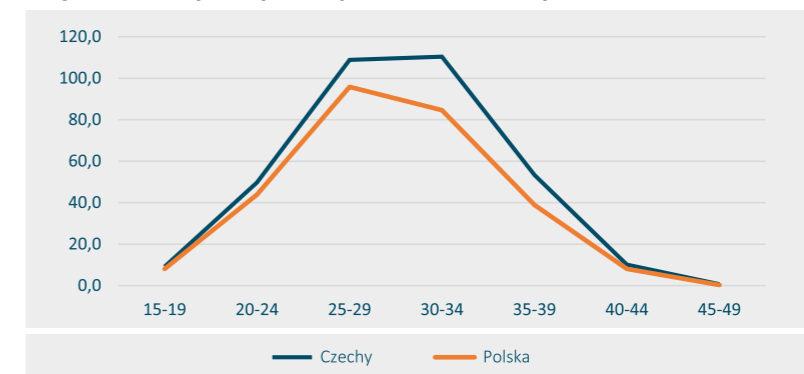
W Czechach największa płodność notowana jest w grupie wiekowej 30-34 lat (w 2020 110,4 urodzeń na 1000 kobiet; w 2019 było 111,4) oraz 25-29 lat (w 2020 108,6; w 2019 107,9 na 1000). Następuje też systematyczny wzrost płodności w grupie 35-39 lat (14,5 w 2000 r. 38,6 w 2010 i 53,3 w 2020), płodność w tej grupie przerosła płodność w grupie wieku 20-24 lata (67,8 w 2000 r., 46,6 w 2010 i 49,7 w 2020 r.).

Wykres 10.
Cząstkowe współczynniki płodności w wybranych latach, Czechy

Źródło: OECD, Family Database.

Wykres 11.
Cząstkowe współczynniki płodności, Czechy i Polska, 2020

Źródło: OECD, Family Database.

W Polsce zarówno ogólny współczynnik płodności jest niższy niż w Czechach (40 vs 46,8 urodzeń na 1000 kobiet w wieku reprodukcyjnym), jak też natężenie urodzeń jest niższe we wszystkich grupach wiekowych. Największa płodność jest w grupie wiekowej 25-29 lat (w 2020 95,8 urodzeń na 1000; w 2019 97,6; a w 2017 było 100) oraz 30-34 lat (w 2020 84,7; w 2019 86,5 na 1000). Płodność w grupie 20-24 lata była niższa (43,9 w 2020 i 47,3 w 2019), a jeszcze mniej urodzeń było wśród kobiet w wieku 35-39 lat (38,9 na 1000 w 2020; 39,6 w 2019). (OECD 2020)

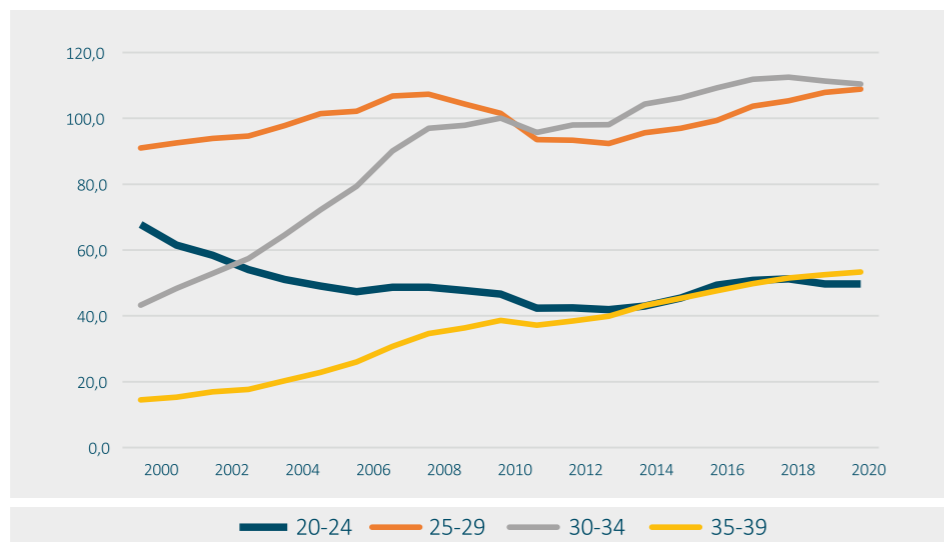
Tabela 2.
Współczynniki płodności wg wieku matek

Kraj	Lata	Urodzenia żywe na 1000 kobiet w grupach wieku							
		15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	
Czechy	2000	35,03	13,2	67,8	91,0	43,2	14,5	2,1	0,1
	2005	40,57	11,0	49,1	101,4	72,2	22,8	3,7	0,1
	2010	46,17	11,5	46,6	101,5	100,1	38,6	5,9	0,3
	2015	45,88	11,6	45,5	97,0	106,3	45,3	8,5	0,4
	2020	46,84	9,2	49,7	108,9	110,4	53,3	10,2	0,7
Polska	2000	37,48	17,0	83,3	94,6	51,7	21,4	4,8	0,2
	2005	36,94	13,5	58,7	90,3	59,2	22,7	4,8	0,2
	2010	43,44	15,3	57,2	98,0	76,0	31,6	6,2	0,2
	2015	40,20	12,3	47,5	89,3	77,0	32,4	6,7	0,3
	2020	40,07	8,2	44,0	95,8	84,7	38,9	8,1	0,4

Źródło: OECD, Family Database.

Odbudowa płodności w Czechach po 2000 r. jest w pewnej mierze efektem realizacji części odroczonej urodzeń - wzrosła płodność kobiet w starszych grupach wiekowych tj. 30-34 lata oraz 35-39 lat. Liczba urodzeń w tych grupach zwiększyła się 2,5 oraz 3,5 krotnie. Wzrost dotyczy również grupy wiekowej 40-44 lat, gdzie płodność wzrosła z 2 do 10 urodzeń na 1000. Podobny proces obserwowano w krajach Europy Zachodniej i Północnej w drugiej połowie lat 90. W demografii jest to nazywane efektem odbudowy urodzeń (recuperation effect), polegającej na kompensacji urodzeń, które nie pojawiły się w młodszym wieku, urodzeniami w starszym wieku.

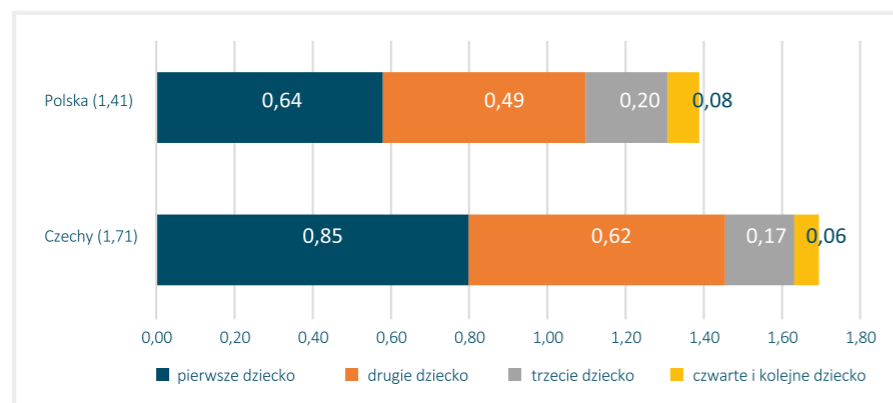
Wykres 12.
Cząstkowe współczynniki dzietności w wybranych grupach wiekowych, Czechy, 2000-2020

Źródło: OECD, Family Database.

Współczynnik dzietności w Czechach ze względu na kolejność rodzenia dziecka kształtował się w 2019 r. następująco: pierwsze 0,85; drugie 0,62; trzecie 0,17; czwarte i kolejne 0,06. Natomiast w Polsce: pierwsze 0,64; drugie 0,49; trzecie 0,20; czwarte i kolejne 0,08. Mniejsza liczba urodzeń pierwszych i drugich podnosi czeski TFR w stosunku do polskiego o ponad 0,3 dziecka.

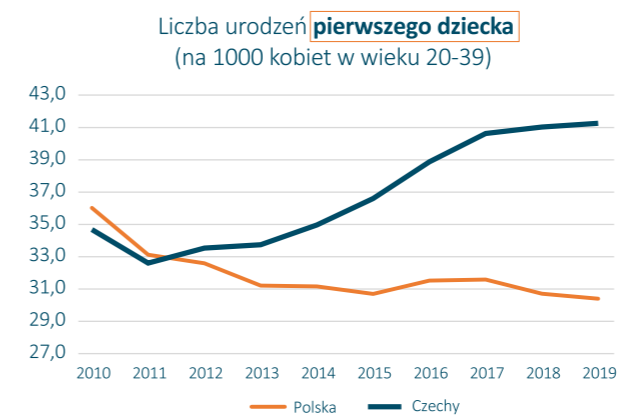
Wykres 13.
Dekompozycja TFR wg kolejności urodzeń, Czechy i Polska, 2019

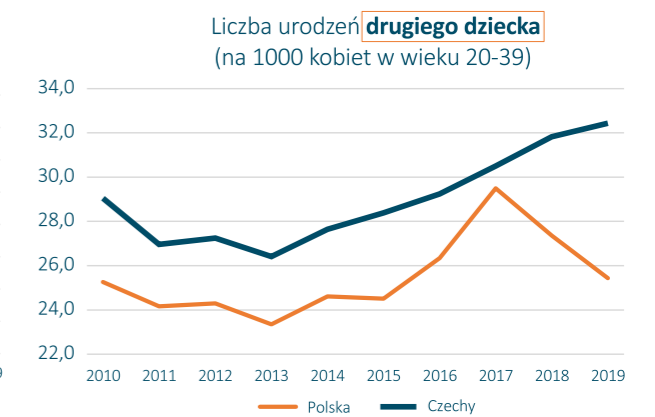
Źródło: CZSO, HDF.

W Czechach na ogólny wzrost dzietności w ostatnich dwóch dekadach decydujący wpływ wywarł wzrost urodzeń pierwszych i drugich. W 2001 r. TFR wyniósł dla urodzeń pierwszych 0,54, a dla drugich 0,43. Natomiast w 2019 r. było to odpowiednio 0,85 i 0,62. Jak już wspomniano wcześniej, obserwowany po 2000 r. wzrost urodzeń był m.in. efektem realizacji części odroczonej urodzeń. W ostatniej dekadzie nastąpił wzrost natężenia urodzeń wśród Czeszek w wieku rozrodczym. W porównaniu do Polski, rodzi się zdecydowanie więcej pierwszych i drugich dzieci oraz nieznacznie mniej trzecich i czwartych (na 1000 kobiet w wieku 20-39 lat).

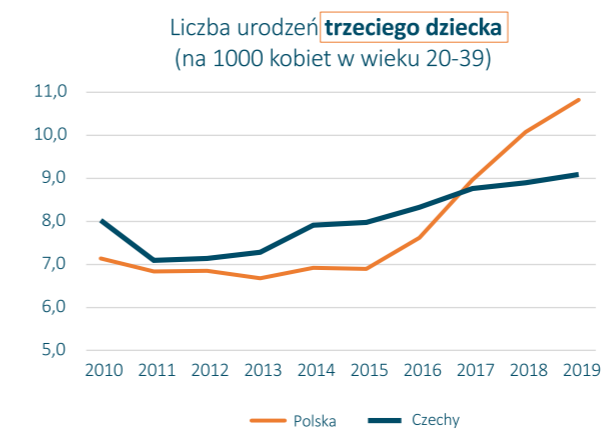
Wykres 14.

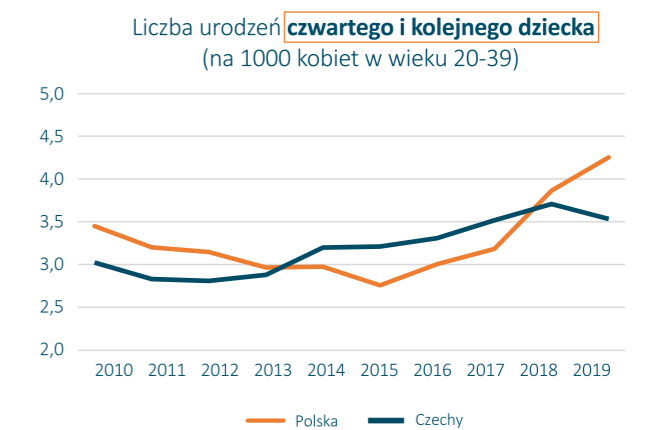
Wykres 15.

Wykres 16.

Wykres 17.

Źródło: Eurostat (DEMO_FORDAGEC).

Przeciętny wiek rodzenia dzieci

W Czechach obserwowany jest trend wzrostu wieku kobiet rodzących pierwsze dziecko - w 2020 r. wyniósł 28,5 lat i był niższy niż średnia dla państw UE (29,5 lat), natomiast przeciętny wiek rodzenia dziecka to 30,2. Prognozowany jest dalszy wzrost wieku Czeszek rodzących pierwsze dziecko do prawie 31 lat (Zeman 2019). Dla Polski wiek rodzenia pierwszego dziecka to 27,9, a przeciętny wiek rodzących kobiet 29,8 (Eurostat 2020).

W ciągu ostatniej dekady wiek Czeszek rodzących pierwsze dziecko wzrósł z 27,6 do 28,5 lat (czyli o 0,9 roku), w przypadku drugich dzieci wiek matek wzrósł od 30,7 do 31,3 lat (o 0,6 roku), a w przypadku urodzeń trzeciego i wyższego rzędu odnotowano tylko niewielkie wahania między wiekiem 33,2 a 33,4 lata (w 2020 roku było to 33,3 lat) (Palonciová i in. 2021).

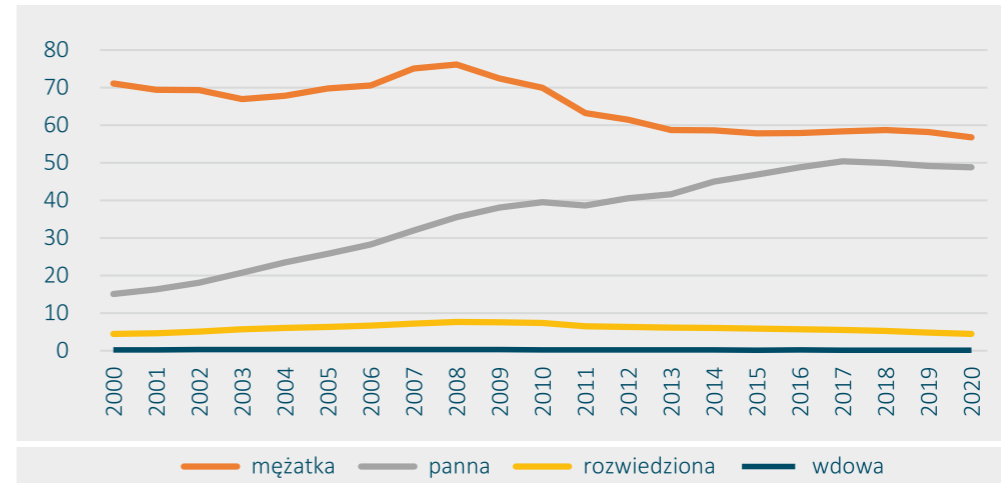
Odkładanie decyzji o rodzeniu dzieci (postponement of childbearing) jest istotną przyczyną spadku współczynników dzietności w państwach europejskich. Zawęża się przedział czasowy, w którym kobiety rodzą dzieci. W efekcie rodzi się ich mniej, wzrasta ryzyko niepłodności i niezamierzonej bezdzietności (OECD 2011).

Według czeskich badań z 2016 r. tylko 44% kobiet urodzonych w latach 1966-1990 zdołało zrealizować swoje plany macierzyńskie w preferowanym wieku, prawie jedna trzecia z nich urodziła lub będzie miała pierwsze dziecko później niż planowała. Osoby, które urodziły już pierwsze dziecko, nawet z opóźnieniem, jako główny powód opóźnienia podawały problemy zdrowotne lub przyczyny partnerskie. Warto podkreślić, iż wśród Czeszek urodzonych w pierwszej połowie lat 70. ponad 80% zrealizowało odłożone urodzenia pierwszych dzieci przed 40 rokiem życia, w nieco mniejszym stopniu osiągnięte zostały odroczone urodzenia drugich dzieci (70%). (Palonciová i in. 2021)

Urodzenia wg stanu cywilnego matki

W strukturze urodzeń wg stanu cywilnego matki nadal dominują urodzenia wśród mężatek, jednak ich liczba w ostatnich dwóch dekadach spadła (z 71 tys. w 2000 r. do prawie 57 tys. w 2020 r., z wyjątkiem dwuletniego wzrostu w 2007 i 2008 r.). W tym samym czasie znacząco wzrosła liczba urodzeń wśród kobiet niezamężnych (z 15 tys. w 2000 do prawie 49 tys. w 2020 r.). Urodzenia wśród kobiet rozwiedzionych po 2000 r. wzrastały do prawie 8 tys. w 2008 r. i od tego czasu spadły do ok. 4,5 tys. w 2020 r. Urodzenia wśród kobiet owdowiałych wahały się od 303 w 2007 r. do 127 w 2020 r.

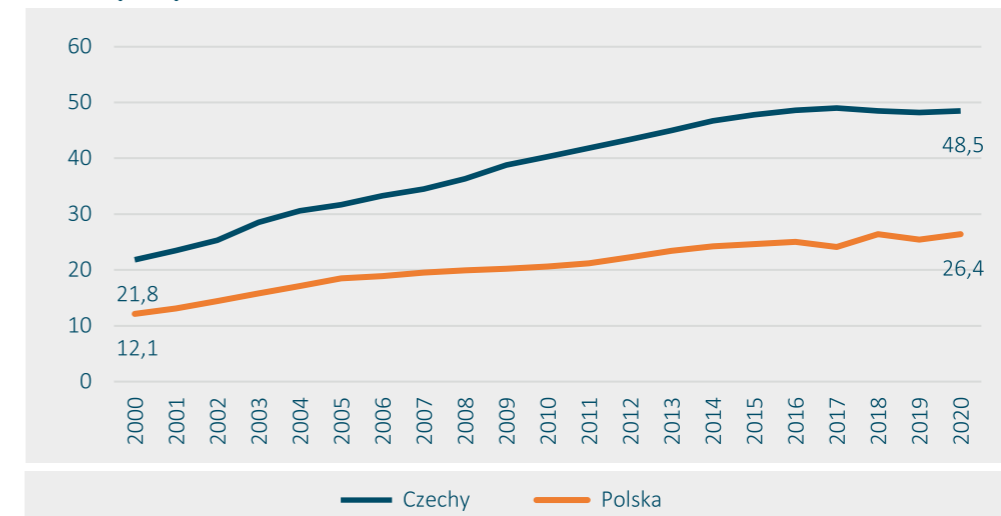
Wykres 18.
Liczba urodzeń wg stanu cywilnego matki w Czechach w latach 2000-2020 (w tys.)

Źródło: CZSO.

W Czechach prawie połowa dzieci rodzi się poza małżeństwem – w 2020 r. było to 48,5%. W ostatnich dwóch dekadach odsetek urodzeń pozamażeńskich wzrastał zarówno w Czechach, jak i w Polsce (w 2000 r. było to odpowiednio prawie 22% i 12%), jednak tempo i skala zmian były dużo większe w Czechach.

Wykres 19.
Urodzenia pozamażeńskie w Czechach i w Polsce w latach 2000-2020 (w %)

Źródło: Eurostat (DEMO_FIND).

Czeskie badania wskazują, że udział dzieci pozamażeńskich maleje wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia matki (w 2020 r. było to 80% urodzeń wśród kobiet z wykształceniem podstawowym i 32% wśród kobiet z wykształceniem wyższym). Istotny był również wiek matek – najwyższy odsetek urodzeń pozamażeńskich był wśród najmłodszych matek, a najniższy wśród kobiet w wieku 30-34 lata (Kuchařová 2022, s.15). Wg badaczy wzrost urodzeń pozamażeńskich w Czechach nie tyle odpowiada teorii drugiego przejścia demograficznego, co raczej niekorzystnemu wzorcowi (Patern of Disadvantage), który łączy rodzicielstwo w ramach związków kohabitacyjnych i samotnego macierzyństwa z niskim poziomem wykształcenia (Kuchařová i in. 2020, s. 61).

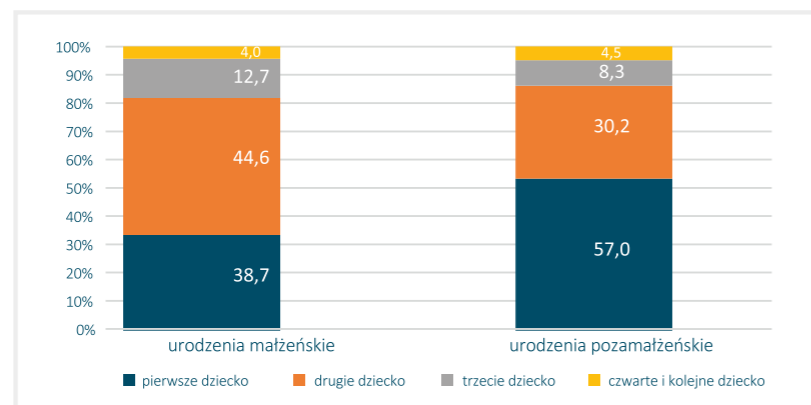
Urodzenia wg kolejności

W ogólnej liczbie urodzeń w Czechach największy odsetek stanowią urodzenia pierwsze (47,6%) oraz drugie (37,6%), co łącznie stanowi ponad 85% urodzeń. Urodzenia trzecie (10,6%) oraz czwarte i wyższe (4,2%) to niecałe 15%. Dla porównania w Polsce wg GUS w 2020 r. struktura urodzeń kształtowała się następująco: urodzenia pierwsze 44,4%, drugie 34,9% (łącznie 79%); trzecie 14,7%, oraz czwarte i wyższe 6,2% (łącznie prawie 21%).

Struktura urodzeń wg kolejności w Czechach znacząco zmienia się przy uwzględnieniu, czy są to urodzenia małżeńskie czy pozamałżeńskie – w małżeństwach rodzi się więcej drugich i trzecich dzieci, natomiast w związkach pozamałżeńskich przeważają urodzenia pierwsze.

Wykres 20.

Struktura urodzeń wg kolejności w Czechach w 2020 r. z podziałem na urodzenia małżeńskie i pozamałżeńskie (w %)

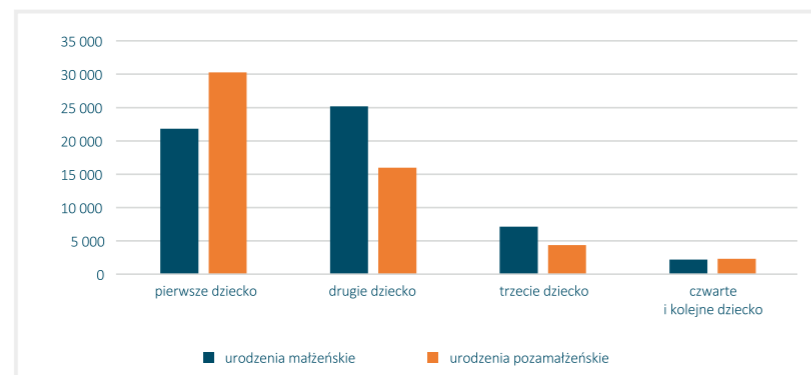

Źródło: CZSO.

Pierwszych dzieci rodzi się więcej poza małżeństwem (58% ogółu urodzeń pierwszych w 2020 r.), natomiast drugie i trzecie dzieci częściej rodzą się w małżeństwie (61% ogółu urodzeń drugich i 62% ogółu urodzeń trzecich). Jednakże od dwóch dekad liczba pozamałżeńskich urodzeń drugich dzieci znacząco wzrosła (od niecałych 5 tys. w 2000 r. do 16,5 tys. w 2018 r.).

Wykres 21.

Urodzenia wg kolejności w Czechach w 2020 r. z podziałem na urodzenia małżeńskie i pozamałżeńskie (w tys.)

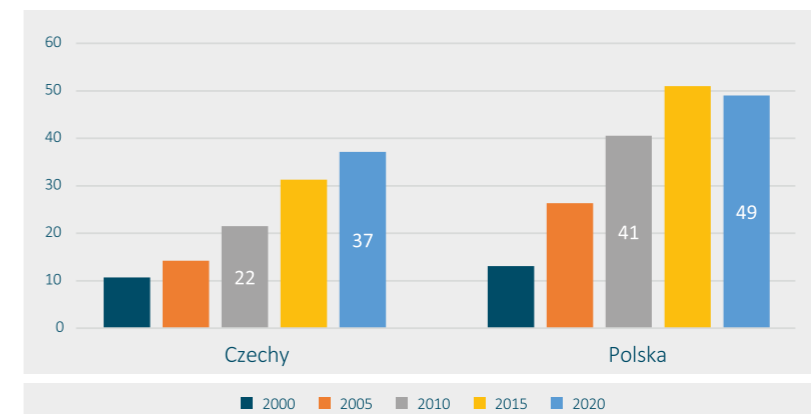
Źródło: CZSO.

Urodzenia wg poziomu wykształcenia matki

W ogólnej liczbie urodzeń w Czechach w 2020 r. najwięcej było dzieci, których matki posiadały wykształcenie średnie, było to prawie 44,6 tys., co stanowi ok. 40% ogółu urodzeń. Niewiele mniej było dzieci urodzonych przez matki z wykształceniem wyższym – 40,9 tys. (37%). Ok. 10 tys. dzieci urodziły matki z wykształceniem niższym niż średnie (9% ogółu) oraz dla 14,6 tys. urodzeń nie zidentyfikowano poziomu wykształcenia matki. W Polsce prawie połowę urodzeń (49%) stanowią urodzenia matek z wyższym wykształceniem, natomiast nieco mniejszy jest odsetek urodzeń wśród matek z wykształceniem średnim (39,5%) i tylko 5% urodzeń wśród matek z najniższym poziomem wykształcenia. W Czechach ogólny wzrost wykształcenia kobiet wpływa na zmiany w strukturze urodzeń - wzrasta udział urodzeń wśród matek z wykształceniem wyższym, a obniża się w przypadku wykształcenia średniego i podstawowego. W Polsce obserwowaliśmy podobny trend, ale rozpoczął się on dużo wcześniej i miał większą dynamikę, gdyż już w 2010 r. odsetek urodzeń wśród kobiet z wykształceniem wyższym przekroczył 40%. Wzrost aspiracji edukacyjnych wśród Polek był przyczyną odkładania zarówno zawierania małżeństw, jak i rodzicielstwa.

Wykres 22.

Odsetek urodzeń przez matki z wykształceniem wyższym w Czechach i w Polsce w latach 2000-2020 (w %)

Źródło: Eurostat, (DEMO_FIND).

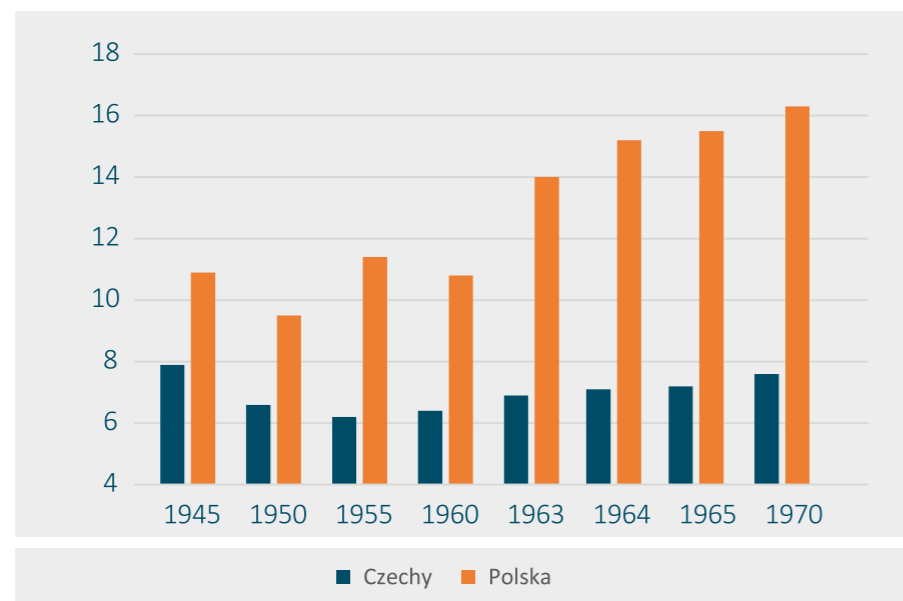
Ponieważ wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia zmieniają się postawy i zachowania prokreacyjne, trudno wykluczyć, iż czynnik edukacyjny będzie negatywnie oddziaływał na dzietność w Czechach w kolejnych latach. Na razie sytuacja wydaje się dość stabilna; wg wyników spisu z 2011 r. współczynnik dzietności kobiet z wyższym wykształceniem w wieku 45-49 lat wyniósł 1,75 dziecka, podczas gdy dla kobiet z wykształceniem podstawowym lub niepełnym około 2,2 dziecka (Palonciová i in. 2021, s. 18), natomiast wyniki spisu z 2021 r. wskazują bardzo zbliżone wartości (odpowiednio 1,75 i 2,12) (CZSO, 2021).

W europejskich statystykach urodzeń jeszcze jednym uwzględnianym wskaźnikiem jest kraj urodzenia matki. W państwach UE wzrasta udział urodzeń wśród kobiet imigrantek np. we Francji jest to 24% urodzeń, a w Szwecji 30%. W Czechach 92% urodzeń było wśród kobiet urodzonych w Czechach, a tylko 8% wśród kobiet urodzonych za granicą (Eurostat, 2020). Jednakże specyficzną grupą w Czechach jest mniejszość romska, wśród której wzorce płodności charakteryzują się wczesną i powszechną normą zakładania rodziny, wysoką płodnością oraz brakiem normy dwójki dzieci. Kobiety romskie w wieku 20-24 lata miały średnio 1,3 dziecka, w przeciwieństwie do 0,2 dziecka wśród ogółu kobiet w tym wieku. Kobiety z mniejszości romskiej mają zwykle niższe wykształcenie i wyższą dzietność, a większość z nich rodzi co najmniej troje dzieci przed 30 rokiem życia (Sobotka i in. 2008, s. 425).

Bezdzietność

Czechy są w grupie państw europejskich o najniższym poziomie bezdzietności. O ile poziom bezdzietności wśród kobiet urodzonych w 1968 r. w krajach europejskich średnio wyniósł ok. 14%, to Czechy miały 8% (Polska ok. 15%). Według danych OECD wśród kobiet urodzonych w 1970 r. poziom bezdzietności w Czechach wyniósł 7,6% (dla Polski 16,3%). Widoczny jest wzrost bezdzietności w kolejnych kohortach ale dynamika wzrostu jest dużo mniejsza niż w Polsce. Wśród kobiet urodzonych w 1960 r. w Czechach było 6,6% bezdzietnych, a w Polsce 10,8%.

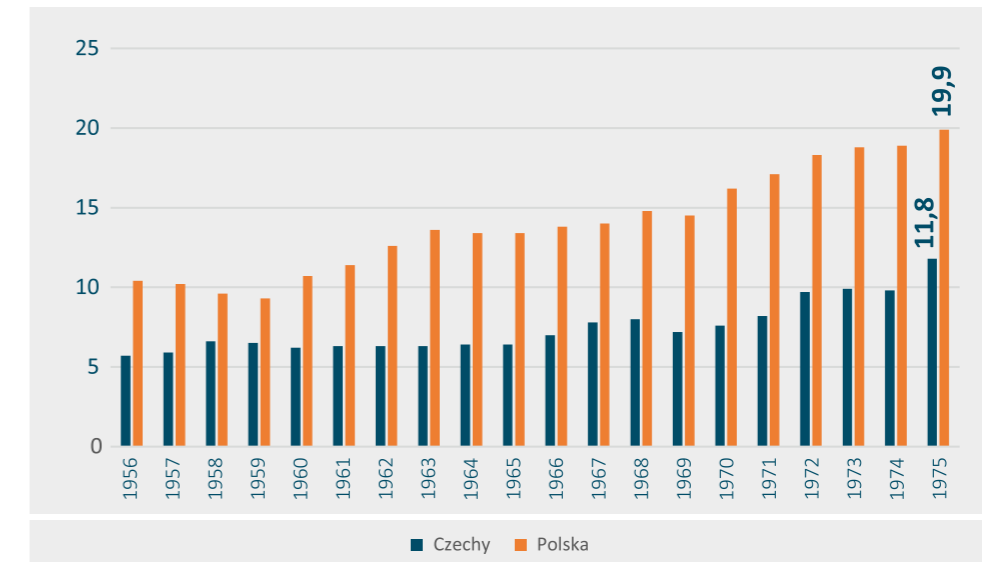
Wykres 23.
Odsetek bezdzietnych kobiet wg kohort w Czechach i w Polsce (OECD)

Źródło: OECD, Family Database.

Dane HFD (Human Fertility Database) wskazują na dalszy wzrost bezdzietności wśród kobiet urodzonych do połowy lat 70. Dla Czeszek urodzonych w 1975 r. poziom bezdzietności wyniósł 11,8%, a dla Polski 19,9%.

Wykres 24.
Odsetek bezdzietnych kobiet wg kohort w Czechach i w Polsce (HFD)

Źródło: Human Fertility Database.

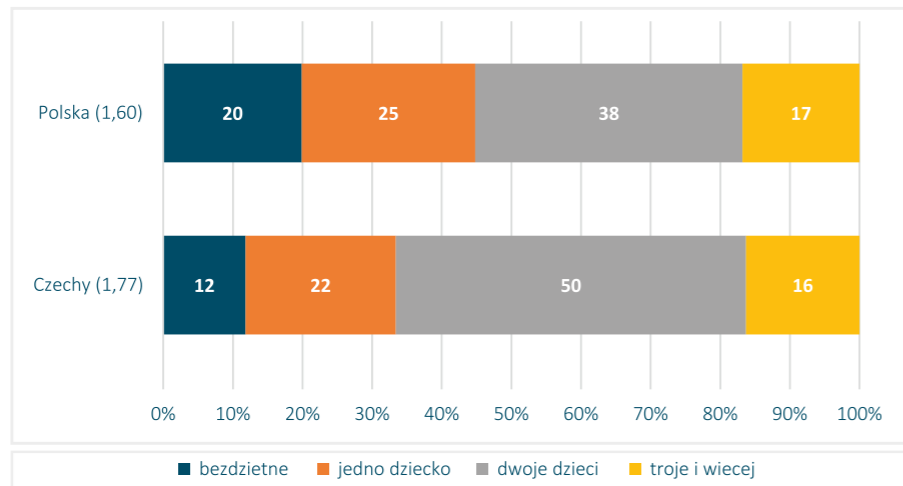
Wskaźnik bezdzietności jest silnie powiązany z poziomem wykształcenia kobiet - kobiety z wyższym wykształceniem częściej pozostają bezdzietne (OECD 2011). Jednakże według czeskich badań z 2016 r. poziom wykształcenia nie odgrywał roli w odsetku bezdzietnych kobiet w wieku 40-64 lata - dla wszystkich grup wykształcenia było to 11% (Palonciová i in. 2021). Z kolei w Polsce wyższa bezdzietność kobiet może być powiązana ze zwiększeniem odsetka kobiet posiadających wykształcenie wyższe. Choć w obu krajach po 2000 r. zwiększa się odsetek kobiet z wykształceniem wyższym, to w Polsce ten proces rozpoczyna się dekadę wcześniej i ma większą dynamikę (więcej na ten temat w dalszej części raportu).

Płodność kohortowa

Dla Czeszek urodzonych w 1975 r. całkowity współczynnik dzietności kohortowej (completed cohort fertility) wyniósł 1,77 (dla Polski 1,60). Analiza płodności kohortowej umożliwia dekompozycję kohortowego współczynnika dzietności według liczby żywo urodzonych dzieci wśród kobiet danej generacji (porównaj wykres 25). W porównaniu do Polski największa różnica dotyczy odsetka kobiet z dwójkiem dzieci oraz kobiet bezdzietnych. W Czechach połowa kobiet generacji 1975 r. posiada dwoje dzieci, a w Polsce tylko 38%. Natomiast odsetek kobiet bezdzietnych w Czechach to ok. 12%, natomiast w Polsce prawie 20%.

Jeżeli chodzi o udział kobiet z jednym dzieckiem to w Czechach wynosi on 22%, a w Polsce 25%, natomiast udział kobiet z trojgiem i więcej dzieci jest bardzo zbliżony (16% w Czechach i 17% w Polsce).

Wykres 25.
Kohortowy współczynnik dzietności i rozkład całkowitej liczby dzieci dla kobiet urodzonych w 1975 r.

Źródło: Human Fertility Database.

Zgodnie z czeskimi prognozami z 2018 r. kolejne kohorty kobiet urodzone w latach 1982-1985 będą miały niższą dzietność (1,64 dziecka na kobietę), natomiast następne pokolenie kobiet będzie miało wyższą dzietność, tj. około 1,74. Ponadto przewiduje się, że odsetek bezdzietnych najpierw wzrośnie do 18%, a następnie w kolejnych generacjach spadnie do ok. 11%. Jednocześnie liczba kobiet mających tylko jedno dziecko wzrośnie do prawie jednej czwartej, udział kobiet z dwójką dzieci zmniejszy się do 45-47%, natomiast liczba kobiet z więcej niż dwójkiem dzieci pozostanie na poziomie 16% (Bezdětní a postoje k rodičovství, 2021, s. 16-18).

Aborcja

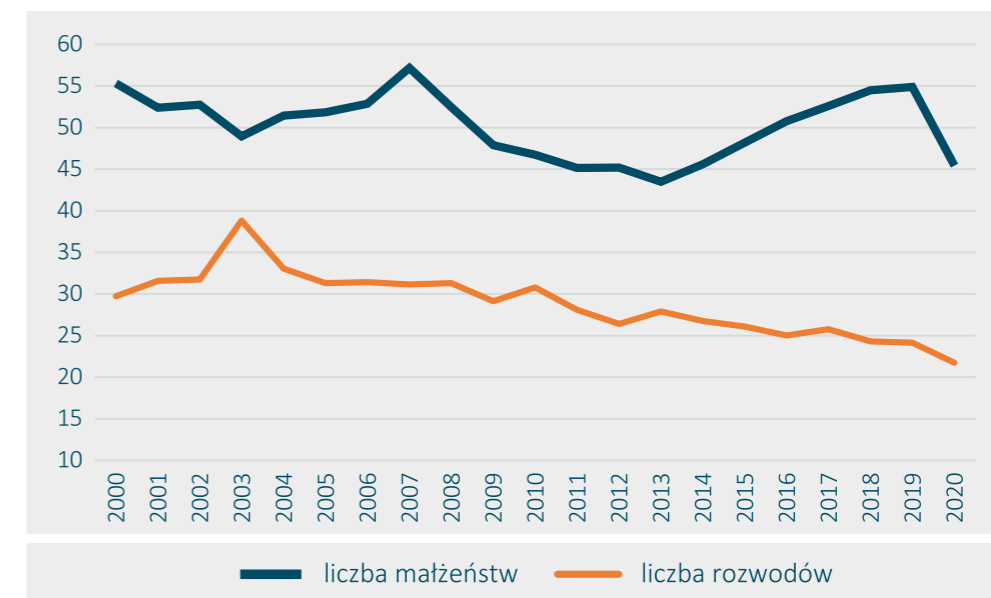
Aborcja jest jednym z czynników obniżających dzietność. Liczba sztucznych przerwania ciąży w Czechach w ostatnich dwóch dekadach znacząco spadła – z ok. 35 tys. w 2000 r., przez 24 tys. w 2010 r. do niecałych 18 tys. w 2019 r. Czeski Urząd Statystyczny oprócz indukowanych aborcji uwzględnia w statystykach również poronienia samoistne, których w 2019 było ok. 13 tys. (w 2020 r. 16,8 tys. sztucznych poronień oraz 12,1 tys. poronień samoistnych). Obecnie w ogólnej liczbie przerwanych ciąży 56% stanowią aborcje indukowane, a ok. 40% stanowią poronienia samoistne (w 2000 r. było to odpowiednio 73% i 24%).

Wzrost liczby poronień jest prawdopodobnie związany z wyższym średnim wiekiem kobiet w ciąży oraz większym ryzykiem powikłań zdrowotnych. Natomiast spadek liczby sztucznych przerwania ciąży jest uzasadniany większą dostępnością nowoczesnej antykoncepcji i edukacją publiczną w zakresie odpowiedzialnego planowania rodziny (Palonciová i in. 2021, s. 16).

W 2019 r. wskaźnik aborcji (abortion ratio), tj. liczba aborcji na 1000 urodzeń, wyniósł w Czechach 158 (w 2013 r. było to ponad 212). W 2019 r. spośród 17,7 tys. kobiet poddających się zabiegowi przerwania ciąży, ponad 65% stanowiły kobiety w grupach najwyższej płodności tj. 30-34 lata (4 tys.), 25-29 lat (4 tys.), 35-39 lat (3,6 tys.). Prawie 1/3 kobiet, które usuwały ciążę, miała dwoje dzieci (5,6 tys.), następne w kolejności były kobiety bezdzietne (4,9 tys.) oraz z jednym dzieckiem (4,6 tys.). Statystyki dotyczące aborcji wskazują, iż Czeski przerywają ciążę, jeżeli chcą odłożyć macierzyństwo lub ograniczyć wielkość rodziny. Aborcja w Czechach prawdopodobnie jest wykorzystywana jako antykoncepcja ex post przez kobiety, które mają już pożądaną liczbę dzieci (najczęściej dwoje). W pierwszej dekadzie XX w. obserwowany był spadek wskaźnika aborcji wśród niezamężnych kobiet ze względu na wzrost społecznej akceptacji dla urodzeń pozamałżeńskich (Kocourková, Fait, 2009). Jednakże nowsze publikacje wskazują, iż wśród kobiet przerywających ciążę jest dwa razy więcej niezamężnych niż zamężnych (w 2019 było to 10,5 tys. vs. 5,3 tys.). Ponadto w ostatniej dekadzie zmniejszyła się liczba aborcji wśród kobiet z dwójkiem dzieci, natomiast grupą, w której aborcje indukowane występowały najczęściej były niezamężne, bezdzietne kobiety (4 tys. w 2019 r.) (Palonciová i in. 2021, s. 16).

Przemiany małżeński

Wykres 26.
Liczba małżeństw i liczba rozwodów w Czechach w latach 2000-2020 (w tys.)

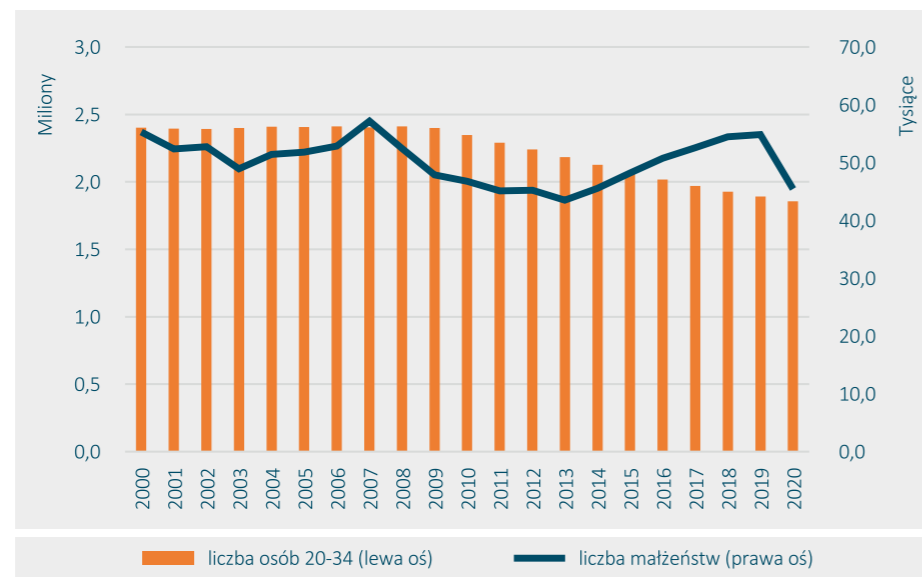
Źródło: Eurostat [demo_nind], [demo_ndivind].

W ostatnich dwóch dekadach w Czechach zarówno liczba małżeństw, jak i liczba rozwodów, podlegają fluktuacjom. Najwięcej małżeństw zawarto w 2007 r. – było to ponad 57 tys., a najmniej w 2013 r. ok. 43 tys. Jeżeli chodzi o rozwody, to najczęściej było w 2003 prawie 39 tys., a najmniej w trakcie pandemii w 2020 r. – niecałe 22 tys.

Zmiany w liczbie zawieranych małżeństw są zazwyczaj ściśle skorelowane z populacją osiągnącą wiek matrymonialny (im mniejsza liczebność roczników wchodzących w wiek matrymonialny, tym mniej małżeństw). W Czechach pomimo utrzymującego się ubytku osób w wieku 20-34 lata, po 2013 r. widoczny był wzrost liczby zawieranych małżeństw (55 tys. w 2019 r.). Ten pozytywny trend został przerwany przez pandemię COVID-19. W Polsce pandemia w sposób znaczący również odbiła się na liczbie małżeństw - w 2019 r. zawarto ponad 183 tys. małżeństw, a w 2020 r. było ich o 1/5 mniej tj. 145 tys. Jednakże obserwowany w Polsce spadek liczby zawieranych małżeństw, to przede wszystkim skutek zmniejszania się liczby potencjalnych nowożeńców w ostatniej dekadzie.

Wykres 27.

Liczba osób 20-34 lata (w mln) oraz liczba małżeństw (w tys.) w Czechach w latach 2000-2020

Źródło: Eurostat: (demo_nind), (DEMO_PIANGROUP).

W Czechach w 2020 r. zawarto 45,4 tys. małżeństw i współczynnik małżeństw na 1000 osób wyniósł 4,2 (w 2019 odpowiednio 54,8 tys. i 5,1). Wśród zawieranych małżeństw prawie ¾ stanowią małżeństwa pierwsze tzn. panien z kawalerami (w Polsce ok. 83%). Wiek nowożeńców systematycznie rośnie – obecnie Czeszka wychodzi za mąż przed trzydziestką – 29,7 lat, a mężczyzna żeni się w wieku 32,4 lat. Dekadę temu było to 27,9 dla kobiet i 30,8 dla mężczyzn. W Polsce wiek wstępowania w związki również systematycznie podnosi się, chociaż jest niższy niż w Czechach – w 2020 r. było to 27,9 lat dla kobiet i 30,2 lat dla mężczyzn. Konsekwencją późniejszego wchodzenia w związki jest późniejsze rodzenie pierwszego dziecka. Ponieważ w Czechach

nierzadko para bierze ślub już po narodzeniu pierwszego dziecka, stąd wyższy wiek zawarcia małżeństwa niż urodzenia pierwszego dziecka (29,7 vs 28,5).

Innym demograficznym czynnikiem wpływającym na liczbę zawieranych małżeństw jest skłonność do zawierania związków małżeńskich mierzona współczynnikiem pierwszych małżeństw (TMR). W Czechach współczynnik zawierania pierwszych małżeństw dla kobiet w ostatnich latach podniósł się od 0,46 (2011) do 0,65 (2019), ale ponownie spadł w 2020 r. do 0,54. Analogicznie TMR dla mężczyzn – od 0,41 (2011) do 0,57 (2019) i 0,47 w 2020 r. Zdaniem czeskich badaczy wzrost natężenia pierwszych małżeństw między 2014 a 2019 r. nie był jedynie realizacją wcześniej odroczonej realizacji, ale raczej odzwierciedleniem ogólnego wzrostu wskaźnika zawierania małżeństw przez osoby stanu wolnego (wzrosła liczba pierwszych małżeństw we wszystkich grupach wiekowych) (Palonciová i in. 2021).

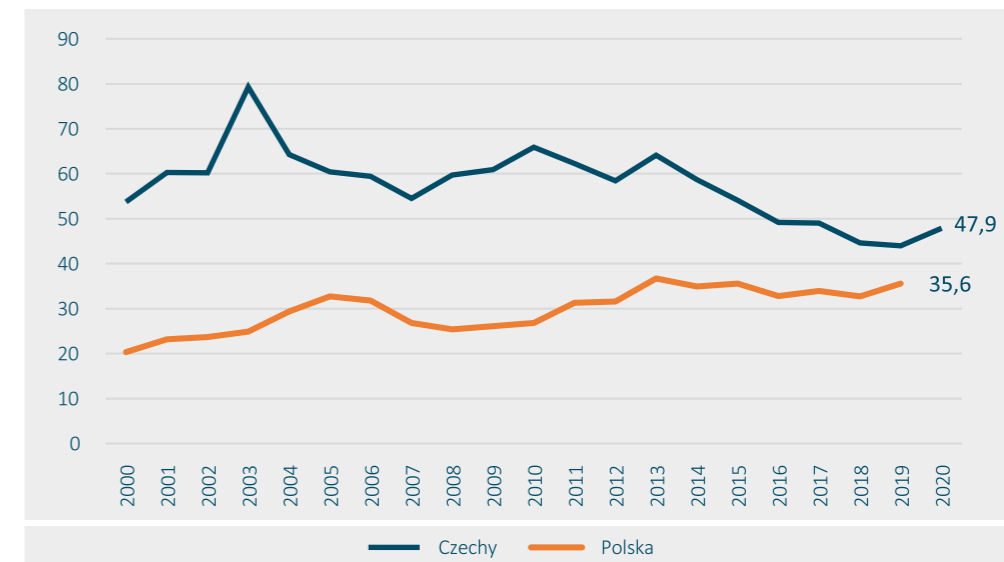
W Polsce skłonność do zawierania związków małżeńskich jest wyższa niż w Czechach – współczynnik pierwszych małżeństw w ostatnich dwudziestu latach przyjmował wartość z przedziału 0,6-0,7. Jednak odnotowano wyraźny spadek TMR pomiędzy rokiem 2018 a 2020 – dla kobiet z 0,66 (2018) do 0,51 (2020); dla mężczyzn z 0,60 (2018) do 0,46 (2020).

Rozwody

W Czechach w 2020 r. rozwiodło się 21,7 tys. par. Współczynnik rozwodów wyniósł 2‰ (w 2019 odpowiednio 24,1 tys. i 2,3‰). Liczba rozwodów na 100 małżeństw wyniosła 47,9 w 2020 r. (skrajne wartości miernika to 79 w 2003 i 44 w 2019 r.).

Wykres 28.

Współczynnik rozwodów na 100 nowo zawartych małżeństw, Czechy i Polska w latach 2000-2020

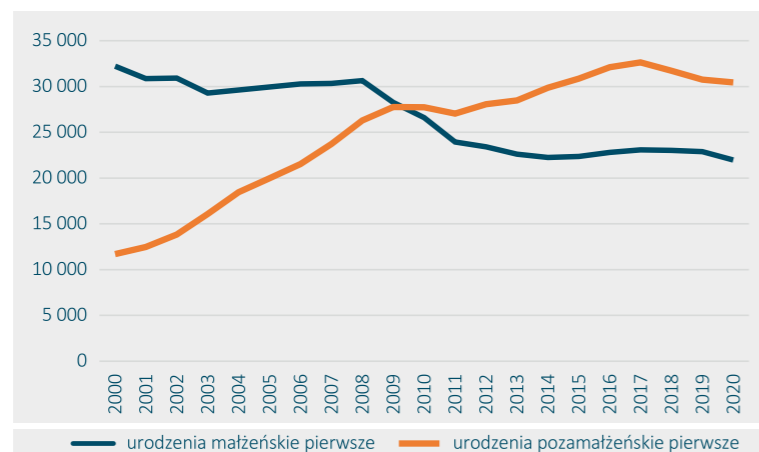
Źródło: Eurostat: (demo_ndivind).

Warto nadmienić, iż problem licznych rozwodów wśród czeskich par sięga czasów Czechosłowacji – pod koniec lat 70. stosunek liczby rozwodów w danym roku do liczby małżeństw wyniósł 25 na 100 (na Węgrzech było to 30 na 100, a w Polsce ok. 11 na 100), a w ciągu dwóch kolejnych dekad współczynnik rozwodów podwoił się. W przeszłości demografowie postrzegali rozwody jako zjawisko niekorzystne z punktu widzenia rozwoju demograficznego. Rozwód powodował „bezpłodność” wymuszoną – głównie przesłankami natury społecznej i ekonomicznej, a często i psychicznej – a tym samym obniżał ogólną płodność kobiet w wieku poniżej 35 lat (Dzienio, Latuch 1983). Współcześnie ta współzależność traci na znaczeniu. Późniejsze wchodzenie w związki małżeńskie spowodowało, iż wiek rozwodzących się par też jest wyższy. O ile w latach 70. ponad 2/3 rozwodzących się Czeszek było w wieku poniżej 35 lat, to w 2000 było to już ok. 1/3, a w 2020 r. ok. 1/5 (21,7%) (CZSO 2020). Ponadto część par w kolejnych, najczęściej nieformalnych, związkach również decydowała się na dzieci, o czym świadczą statystyki urodzeń wśród kobiet rozwiedzionych (4,4 tys. w 2020 r).

Ponieważ w Czechach prawie połowa dzieci rodzi się poza małżeństwem, to związek małżeński z dziećmi nie jest tak silny jak w Polsce. Czechy są przykładem państwa, w którym wzrost liczby rozwodów jest skorelowany ze wzrostem związków kohabitacyjnych. Istnieje pokoleniowy przekaz doświadczenia rozwodu, w efekcie którego kolejna generacja młodych ludzi częściej nie zawiera małżeństw i decyduje się na urodzenie dziecka w związku nieformalnym (Eurofound 2019). Obserwowany od 2009 r. spadek liczby urodzeń w małżeństwach został skompensowany wzrostem urodzeń pozamałżeńskich, a w szczególności dotyczy to urodzeń pierwszych. Jednakże w małżeństwach dzietność kobiet jest wyższa niż w związkach pozamałżeńskich – w 2020 TFR wyniósł odpowiednio 1,85 i 1,64. Małżeństwa są również bardziej stabilne, ponieważ wiele związków kohabitacyjnych z dziećmi w Czechach rozpada się, ale dokładne dane nie są znane (problem nieuwzględniania ich w statystykach) (Kuchařová i in. 2020).

Wykres 29.

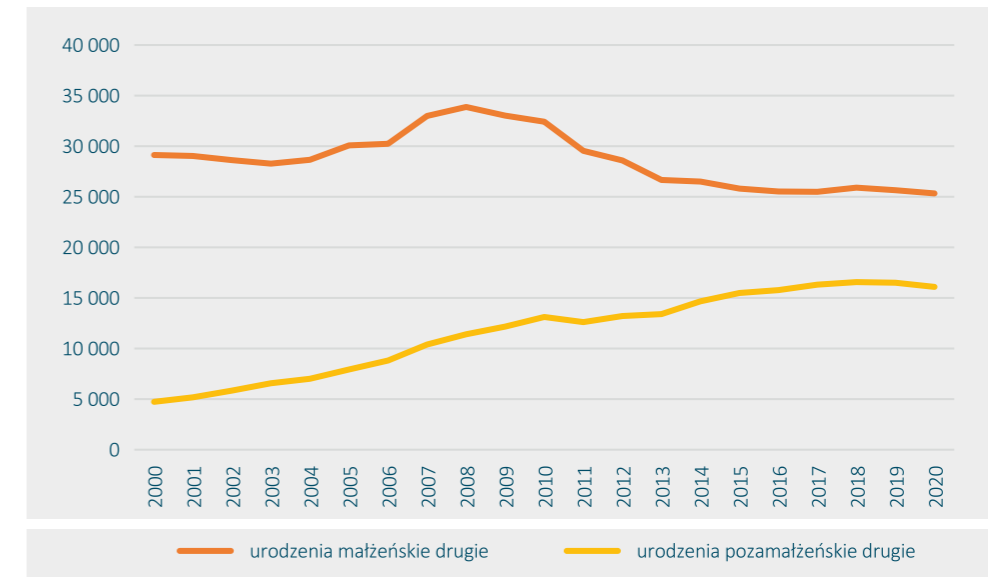
Urodzenia pierwszego dziecka w małżeństwie i poza małżeństwem w Czechach w latach 2000-2020 (w tys.)

Źródło: CZSO.

Wykres 29.

Urodzenia drugiego dziecka w małżeństwie i poza małżeństwem w Czechach w latach 2000-2020 (w tys.)

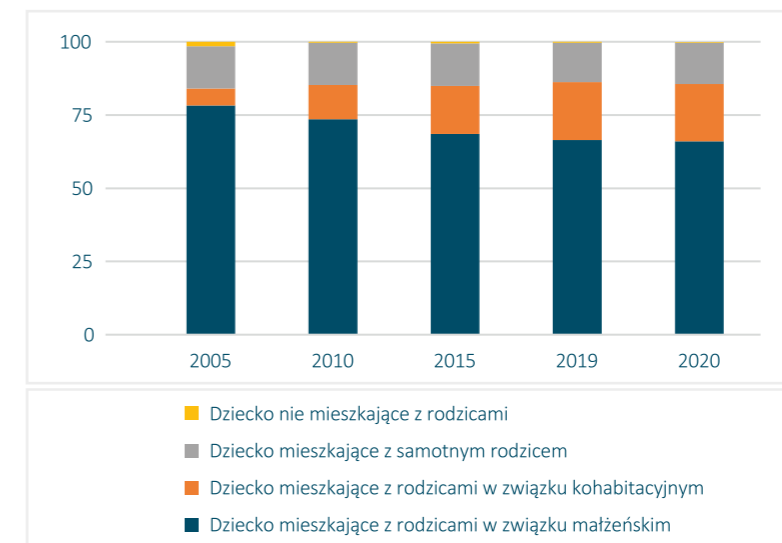

Źródło: CZSO.

Pewnym zilustrowaniem przemian w czeskich rodzinach mogą być zmiany w strukturze gospodarstw domowych z dziećmi do lat 18. Choć nadal największy odsetek stanowią dzieci mieszkające z rodzicami w związku małżeńskim (2/3 gospodarstw), to ich udział od 2005 roku do 2020 r. spadł o ponad 12 punktów procentowych (z 78,3 do 66%). W tym samym czasie odsetek dzieci mieszkających z rodzicami w związku kohabitacyjnym zwiększył się prawie trzykrotnie (z 5,7% w 2005 do 19,7 w 2020). Odsetek dzieci mieszkających tylko z jednym z rodziców utrzymuje się na poziomie 14%, natomiast zmniejszył się odsetek dzieci nie mieszkających z rodzicami (z 1,2% do 0,4%).

Wykres 30.

Dzieci (w wieku poniżej 18 lat) mieszkające z rodzicami wg typu gospodarstwa domowego w Czechach w wybranych latach (w %)

Źródło: EU-SILC survey, ilc_lvps20.

W świetle przywołanych danych z Europejskiego Badania Warunków Życia Ludności EU-SILC zmiany w Polsce przebiegają podobnie. Odsetek dzieci mieszkających z rodzicami w związku małżeńskim spada z 84% w 2005 r. do 61,5% w 2019 r., chociaż w 2020 r. nastąpił niewielki wzrost do 69,4%. Rośnie natomiast odsetek dzieci mieszkających z rodzicami w związku kohabitacyjnym z 2,5% w 2005 do 28,5% w 2019 r., a w 2020 r. spada do 21%. W ciągu ostatnich 15 lat nieznacznie spadł odsetek dzieci mieszkających z jednym rodzicem (z 12% do 9%) oraz odsetek dzieci nie mieszkających z rodzicami (z 1,2% do 0,4%). Podstawą ewentualnej weryfikacji tych danych będą wyniki spisu powszechnego z 2021 r.

Tabela 3.
Wybrane mierniki dotyczące małżeństw i rozwodów w Czechach i w Polsce w 2019 i 2020 r.

	Współczynnik małżeństw (liczba małżeństw na 1000 osób)		Współczynnik rozwodów (liczba rozwodów na 1000 osób)		Współczynnik rozwodów (liczba rozwodów na 100 zawartych małżeństw)	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020
Czechy	5,1	4,2	2,3	2,0	44	47,9
Polska	4,8	3,8	1,7	1,4	35,6	b.d.

Źródło: Eurostat (demo_nind),
(demo_ndivind).

Czechy pomimo zaawansowanego procesu przemian modelu rodziny, wyrażającego się m.in. wysokim ryzykiem rozpadu małżeństw w wyniku rozwodu, czy też wysokim odsetkiem urodzeń pozamałżeńskich, utrzymały, a nawet podniosły poziom dzietności. Przy czym w ostatnich 10 latach rozwody nie mają tendencji rosnącej, a nawet można było obserwować wyraźne spadki (66 rozwodów na 100 małżeństw w 2010 oraz 44 w 2018 i 2019 r.). Możliwe, że wyhamowanie tendencji rozwodowych w Czechach również jest czynnikiem pozytywnie wpływającym na dzietności rodzin (na Węgrzech ten trend jest jeszcze bardziej widoczny).

RAPORT

CZESKI SUKCES
DEMOGRAFICZNY

październik 2022

WYBRANE UWARUNKOWANIA WPŁYWAJĄCE NA DECYZJE PROKREACYJNE

Na decyzje prokreacyjne par wpływa szereg czynników o charakterze społecznym, ekonomicznym i kulturowym. Są to tzw. czynniki kontekstowe lub instytucjonalne płodności np. kulturowo-społeczne normy dotyczące zawierania związków i rodzenia dzieci, poziom wykształcenia kobiet i ich udział w rynku pracy, poziom bezrobocia, polityka rodzinna. W tej części raportu omówione zostaną wybrane czynniki kontekstowe, które mogą mieć wpływ na poziom dzietności w Czechach.

Preferowana dzietność i tzw. luka płodności

Współcześnie faktyczna liczba dzieci w rodzinach znacznie odbiega od idealnej/preferowanej wielkości rodziny, co jest nazywane luką dzietności (fertility gap). W świetle europejskich badań (Eurobarometr 2011) pożądana liczba dzieci w czeskich rodzinach wśród osób w wieku 15-64 lat to 2,03 wśród kobiet oraz 1,92 wśród mężczyzn. W Polsce idealna liczba dzieci była trochę wyższa – ogółem w grupie wiekowej 15-64 lata 2,21 (2,33 wśród kobiet i 2,09 wśród mężczyzn).

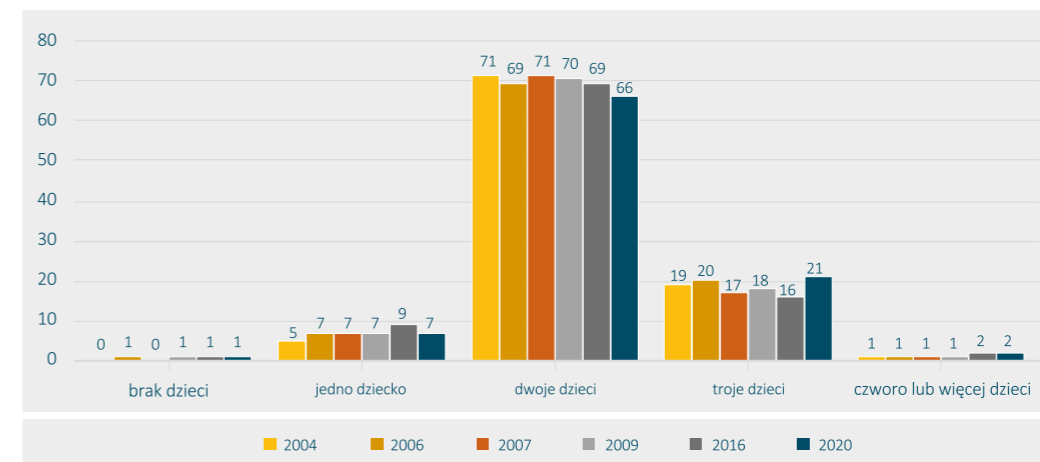
W 2011 r. różnica między faktyczną a preferowaną liczbą dzieci wśród Czeszek wyniosła 0,73 dziecka (aktualna 1,30 a preferowana 2,03). Polki przy dzietności 1,27 chciały mieć średnio 2,33 dziecka, a zatem luka wynosiła aż 1,06. Na preferencje dotyczące liczby dzieci miał pewien wpływ poziom wykształcenia – wśród Czeszek z wyższym wykształceniem przeciętnie idealna dzietność to 1,99, a z wykształceniem podstawowym lub średnim 2,06. W Polsce kobiety z wyższym wykształceniem deklarowały 2,23, a z wykształceniem średnim lub gimnazjalnym 2,45. Również status na rynku pracy różnicował preferowaną dzietność – w Czechach dla kobiet pracujących (15-64) było to 2,01, dla niepracujących 2,07. W Polsce dla pracujących 2,32, a dla niepracujących 2,34 (OECD Family Database).

Kwestia luki płodności była również przedmiotem badania kohortowego intencji prokreacyjnych kobiet urodzonych na początku lat 70. (Beaujouan, Berghammer, 2019). Celem było oszacowanie różnicy między zamierzoną we wczesnej młodości liczbą dzieci (dane Fertility and Family Surveys) a całkowitym współczynnikiem dzietności kohorty. W badaniu zmierzono również różnicę między zamierzoną a faktyczną bezdzietnością, która została określona jako „nadmierna bezdzietność”. Badanie potwierdziło, że we wszystkich krajach kobiety ostatecznie miały średnio mniej dzieci niż deklarowały i częściej niż zamierzały pozostawały bezdzietne (średnia europejska luka płodności wyniosła 0,3-0,4 dziecka na kobietę). Wskazano również wyraźne wzorce regionalne w odniesieniu do zamierzonej i faktycznej bezdzietności (największa w krajach Europy Południowej

i niemieckojęzycznej, a najmniejsza w krajach Europy Środkowej i Wschodniej). Zdaniem badaczy luka płodności rośnie wraz z poziomem wykształcenia - kobiety z wyższym wykształceniem zazwyczaj osiągają niższą średnią liczbę dzieci oraz wyższy poziom bezdzietności (wyjątkiem są Czechy i Norwegia). W odniesieniu do Czech stwierdzono, że rozbieżność pomiędzy intencjami a zachowaniami prokreacyjnymi jest relatywnie niewielka, również poziom bezdzietności był bliski początkowym intencjom, zwłaszcza wśród osób z wykształceniem średnim (Beaujouan, Berghammer, 2019).

Z kolei czeskie badania opinii społecznej z roku 2020 potwierdzają, iż model rodziny z dwojką dzieci jest stosunkowo silnie zakorzeniony w Czechach – ok. dwie trzecie obywateli Czech uznaje go za swój ideał wielkości rodziny, ponad jedna piąta (21%) respondentów preferuje rodzinę z trojgiem dzieci, a mniej niż jedna dziesiąta (7%) preferuje rodzinę z jednym dzieckiem. Najrzadziej respondenci wskazywali model rodziny z czworgiem lub większą liczbą dzieci (2%), jak również tylko 1 osoba na sto uważa, że bezdzietność jest idealna. Od ostatniego badania w 2016 r. nieznacznie spadł odsetek osób preferujących model jedno i dwudziecnej rodziny, a z kolei wzrosła o 5 punktów procentowych liczba respondentów preferujących rodzinę z trójką dzieci (CVVM, 2020). Model rodziny z dwojgiem dzieci jest nadal bardzo powszechny w preferencjach rodzicielskich Czechów ze względu na przekonanie, iż najlepiej służy zaspokojeniu uczuć rodzicielskich, zapewnieniu dzieciom dobrego samopoczucia oraz pogodzeniu rodziny z pracą (Kuchařová 2020, s. 9).

Wykres 31.
Idealna liczba dzieci w czeskiej rodzinie (w %)

Źródło: CVVM 2020.

Dla porównania w ostatnim polskim badaniu dotyczącym potrzeb prokreacyjnych (CBOS 2022) prawie połowa Polaków najbardziej chciałaby mieć ich dwoje (46%), a drugą co do częstości odpowiedzią była trójka dzieci – wskazała ją ponad jedna piąta dorosłych mieszkańców Polski (22%). Co czternasta osoba stwierdziła, że nie chce mieć dziecka (7%), niespełna co dziesiąta (9%) najbardziej chciałaby mieć jedno dziecko, a 10% – czworo i więcej dzieci. O ile wśród Czechów dominuje model z dwojgiem dzieci przy niskiej preferencji bezdzietności, to Polacy częściej wskazują na model rodziny wielodzietnej jako idealny, ale również częściej deklarują bezdzietność.

Preferowany model rodziny

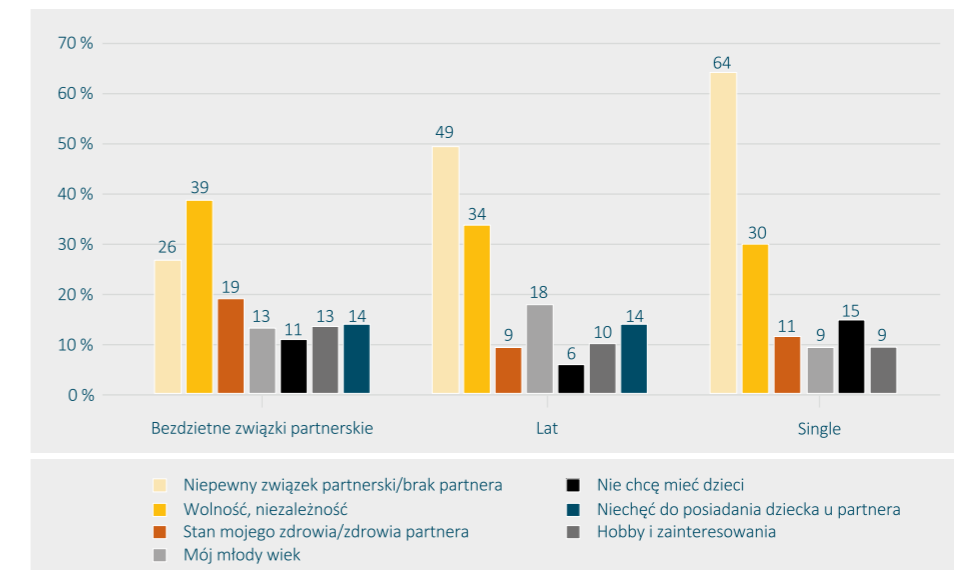
W Czechach dominują postawy liberalne w sprawach partnerstwa, małżeństwa i rodziny. Wzrosła akceptacja dla wspólnego zamieszkiwania bez ślubu i urodzeń pozamażeńskich, ponadto czeska opinia publiczna jest stosunkowo otwarta na rozwód (73% zgadza się ze stwierdzeniem o dopuszczalności rozwodu, gdy rodzina jest dysfunkcyjna) oraz w dużej mierze tolerancyjna dla osób rozwiedzionych. Pomimo ekspansji alternatywnych form życia rodzinnego, małżeństwo nadal cieszy się społecznym uznaniem (prawie 60% respondentów nie zgodziło się ze stwierdzeniem, że jest to bezużyteczna instytucja) (CVVM, 2020).

Warto podkreślić, iż czeski liberalizm bardziej dotyczy poszanowania indywidualnych wyborów, a nie samej akceptacji takich zmian jak niestabilność związków czy wzrost liczby dzieci w rodzinach niepełnych. Wyniki badań wskazują, iż rodzina i rodzicielstwo pozostają dla Czechów najwyższą wartością (Kuchařová 2020, s. 19, 52). Ponadto nadal utrzymuje się tradycyjny podział pracy w rodzinie. Przekonanie, iż oboje rodzice powinni w równym stopniu uczestniczyć w opiece nad dziećmi jest zazwyczaj rozumiane tak, iż każdy z rodziców troszczy się o dziecko nieco inaczej i wzajemnie się uzupełniają. Matki są głównymi opiekunami i wykonują większość prac domowych, natomiast zasadniczą rolę ojców jest finansowe utrzymanie rodziny. Chociaż w dokumentach UE czy OECD eksperci propagują egalitarny podział obowiązków w rodzinie i wzrost zaangażowania ojców w opiekę nad małym dzieckiem, to czeskie badania wskazują, iż niewiele osób opowiada się za wspieraniem aktywniejszej roli mężczyzn w opiece nad najmłodszymi dziećmi, zwłaszcza w formie kilkumiesięcznego urlopu rodzicielskiego dla ojców (Kuchařová 2020, s. 20). Kobiety częściej popierają egalitarny podział ról, natomiast mężczyźni komplementarny. Poparcie dla postaw egalitarnych zwiększa się wśród młodszego pokolenia (15-29 lat). W świetle czeskich badań zróżnicowany płciowo podział pracy nie jest częstym powodem niezadowolenia z życia rodzinnego (Kuchařová 2020, s. 22).

Bariery prokreacji wśród osób bezdzietnych

Pomimo iż Czesi mają jeden z najniższych odsetków kobiet bezdzietnych wśród państw UE, jak również niską społeczną akceptację dla bezdzietności, zjawisko to stało się przedmiotem odrębnych badań (Bezdětní 2020). Celem było rozpoznanie przyczyn odkładania lub rezygnacji z rodzicielstwa wśród osób w wieku od 25 do 44 lat. Badanie wykazało, że dla większości bezdzietnych singli (64%) podstawową barierą dla rodzicielstwa jest brak partnera. Natomiast w przypadku posiadania partnera, przyczyną bezdzietności najczęściej była niepewność związku (49% osób w związku typu LAT i 26% osób w związku kohabitacyjnym) czy chęć zachowania wolności i niezależności (39% osób w związku kohabitacyjnym i 34% osób w związku typu LAT).

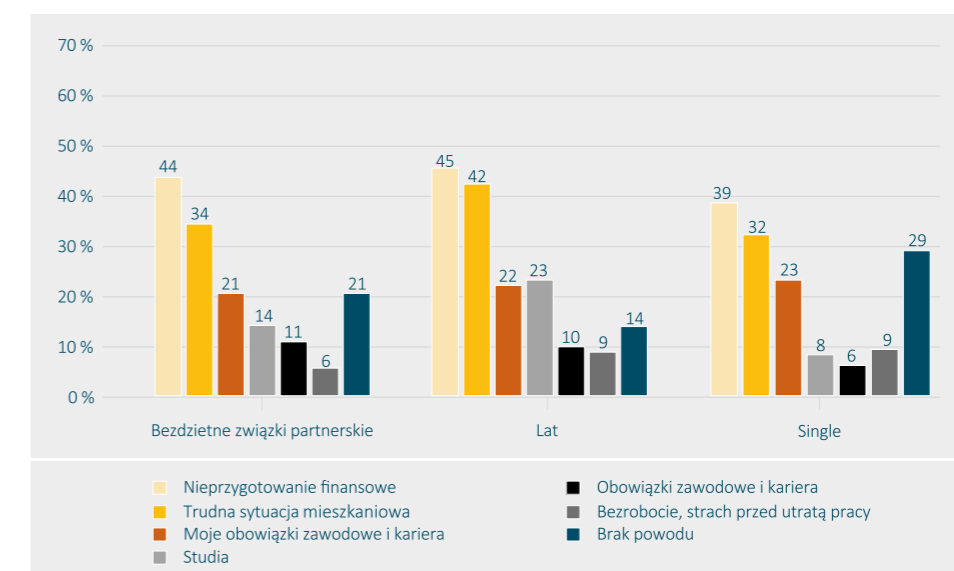
Wykres 32.
Przyczyny bezdzietności: osobiste

Źródło: Palonciová 2021.

Respondenci wskazywali również na względy ekonomiczne bezdzietności – najczęściej były to: niewystarczające zaplecze finansowe (44-45% osób w związkach i 39% singli) oraz trudna sytuacja mieszkaniowa (42% osób w związku typu LAT, 34% osób w związku kohabitacyjnym i 32% singli) (Palonciová 2021).

Wykres 33.
Przyczyny bezdzietności: ekonomiczne

Źródło: Palonciová 2021.

Wyniki polskich badań z 2013 r. wskazują, iż wśród osób bezdzietnych w wieku 20–39 lat połowa respondentów wskazała na grupę przyczyn obiektywnych (brak partnera/partnerki 27,8% oraz niepłodność 14,4%), a niewiele mniej zadeklarowało jako najważniejszą przyczynę trudną sytuacją materialną i niepewności (trudne warunki bytowe 22,8% oraz niepewną przyszłość 8,8%) (Kotowska 2014).

Zarówno czeskie, jak i polskie badania potwierdzają, iż bezdzietność i pozostawanie singlem jest powiązane z opóźnieniem procesu przejścia do dorosłości. Opuszczenie domu rodzinnego i założenie własnego gospodarstwa domowego jest we współczesnym społeczeństwie czynnikiem warunkującym wejście w związek (kohabitacja, małżeństwo) oraz urodzenie pierwszego dziecka. Wiek, w którym młodzi Czesi opuszczają gospodarstwo domowe rodziców to 26 lat (średnia UE 26,6). Kobiety wyprowadzają się wcześniej tj. w wieku 24,7 lat, a mężczyźni w wieku 27,1 lat. W Polsce o trzy lata później tj. 27,7 lat dla kobiet i 30,2 lat dla mężczyzn (Eurostat 2021).

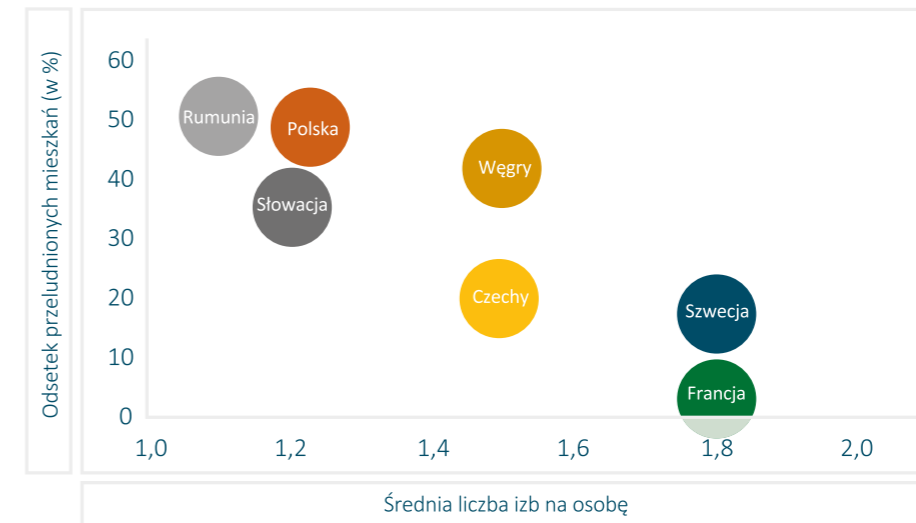
Polska należy do grupy krajów, w których udział dorosłych dzieci nadal mieszkających z rodzicami jest najwyższy. W 2018 r. więcej niż co trzecia osoba (36%) w wieku od 25 do 34 lat mieszkała z rodzicami i nie założyła własnej rodziny, tym samym zaliczając się do populacji tzw. gniazdowników (GUS 2020).

Mieszkalnictwo

Mieszkanie jest kluczowym warunkiem wstępnym przy podejmowaniu decyzji o założeniu rodziny, a wiele młodych osób nie ma wystarczających środków na samodzielność mieszkaniową. Dla młodych rodzin warunki mieszkaniowe również często odgrywają rolę w decydowaniu o urodzeniu kolejnych dzieci. Jeżeli weźmiemy pod uwagę wskaźniki w obszarze mieszkalnictwa, uwzględniane w europejskich badaniach warunków życia (EU-SILC), to Czechy mają zdecydowanie lepszą sytuację mieszkaniową niż Polska. Współczynnik przeludnienia mieszkań w Czechach wynosi 15,2% (przy średniej UE 17,5%), przy czym największe przeludnienie dotyczy dużych miast i jest to prawie 20%, w mniejszych miastach jest to niecałe 17%, a na obszarach wiejskich 10%.

W odniesieniu do współczynnika przeludnienia mieszkań Polska ma jeden z najgorszych wyników wśród państw UE tj. 36,9% (wyższy współczynnik był w Bułgarii 39,5%, Łotwie 42,5%, oraz Rumunii 45%), a odsetek przeludnionych mieszkań jest równie wysoki na obszarach wiejskich, jak w dużych miastach (odpowiednio 38% i 37,4%). Również w kwestii średniej liczby izb przypadających na osobę, w gospodarstwie domowym sytuacja w Czechach jest lepsza niż w Polsce (odpowiednio 1,5 i 1,2). Czechy mają wynik zbliżony do średniej UE (1,6), natomiast gorszy od Polski wynik ma tylko Rumunia (1,1).

Wykres 34.
Mieszkania w wybranych państwach, 2020

Źródło: Eurostat, (ILC_LVHO05A), (ILC_LVHO03).

Innym wykorzystywanym miernikiem w tym obszarze jest wskaźnik deprivacji mieszkaniowej, tj. procentowy udział populacji zamieszkałej w mieszkaniach substandardowych. W 2020 r. wyniósł on w Czechach 2% (1,9% w 2019 r.), natomiast w Polsce prawie 8%. Tylko jeżeli chodzi o wskaźnik przeciążenia kosztami mieszkaniowym sytuacja Czech jest nieco gorsza - 6,5% i Polska 4,9%.

Tabela 4.
Wybrane wskaźniki mieszkalnictwa (w %), Czechy i Polska, 2020

	Czechy	Polska
Wskaźnik przeludnienia mieszkań	15,2	36,9
Średnia liczba izb na osobę w gospodarstwie domowym	1,5	1,2
Wskaźnik deprivacji mieszkaniowej	2	7,9
Odsetek ludności, która nie jest w stanie odpowiednio ogrzać domu	2,2	3,2
Wskaźnik przeciążenia kosztami mieszkaniowymi	6,5	4,9

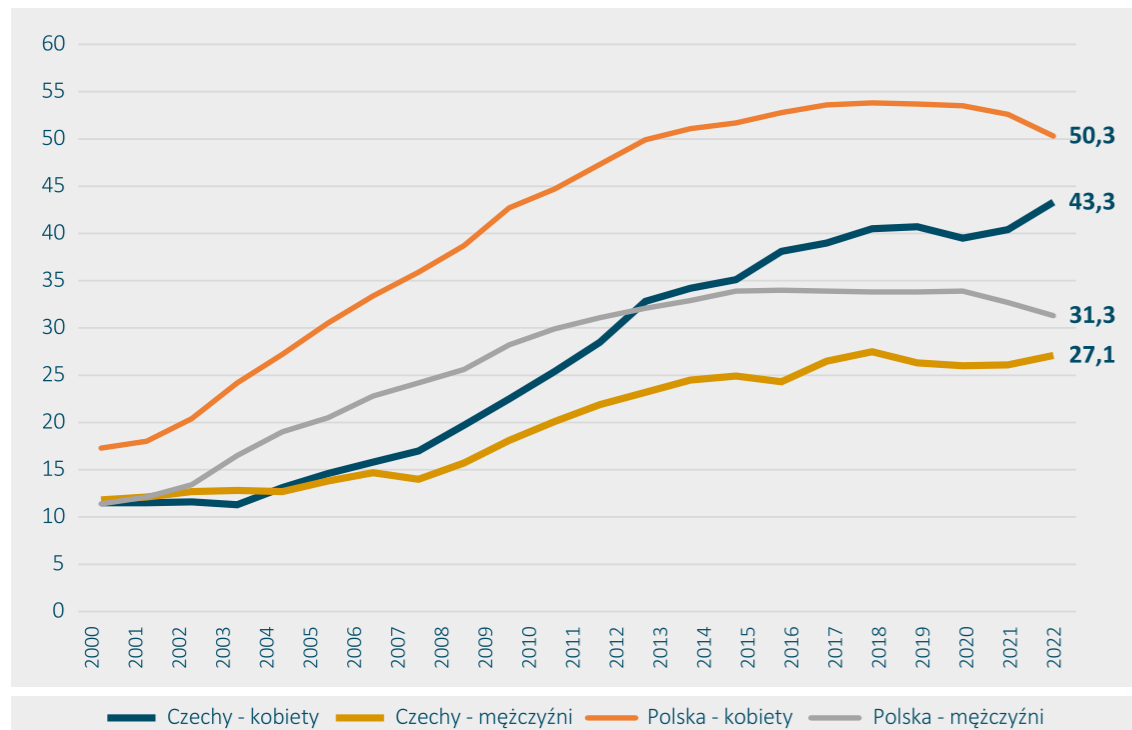
Źródło: Eurostat, (ILC_LVHO05A), (ILC_LVHO03).

Ponad połowa Czechów mieszka w mieszkaniach (51%), a w domach 49%. W Polsce natomiast jest odwrotnie - większość mieszka w domach (ponad 55%) i ok. 44% w mieszkaniach. W Czechach jest niższy niż w Polsce odsetek mieszkań/domów własnościowych (odpowiednio 79% i 85,6%), a równocześnie więcej niż w Polsce lokali mieszkalnych jest obciążona kredytem (odpowiednio 21,8% i 13%). Czesi częściej wynajmują mieszkania (21%) i w większości po cenach rynkowych (15,7%) (w Polsce odpowiednio 14,4% wynajmuje w tym 3,3% po cenach rynkowych i ponad 11% w obniżonych stawkach) (Eurostat 2020).

Edukacja

Zależność między wykształceniem a dzietnością jest negatywna - kobiety z wyższym wykształceniem mają średnio mniej dzieci niż kobiety z wykształceniem średnim i podstawowym. W Czechach od dwóch dekad obserwujemy wzrost odsetka osób z wykształceniem wyższym w grupie wiekowej 25-34 lata - od 11,7% w 2000 r. do 34,9% w 2021 r. W Polsce odsetek osób z wyższym wykształceniem w 2000 r. wyniósł 14,3%, w kolejnych latach wzrósł do 43,6% (2017 r.) i od tego czasu obserwujemy jego stagnację, a nawet spadek, ponieważ w 2021 r. było to 40,6%. W Czechach podobnie jak w Polsce wzrost odsetka osób kończących studia w szczególności dotyczy kobiet - w 2021 r. w grupie wiekowej 25-34 lata było 43,3% kobiet oraz 27,1% mężczyzn z wykształceniem wyższym (w Polsce 50,3% kobiet oraz 31,3% mężczyzn).

Wykres 35.
Odsetek osób z wykształceniem wyższym (25-34 lata) wg płci w Czechach i w Polsce w latach 2000-2021

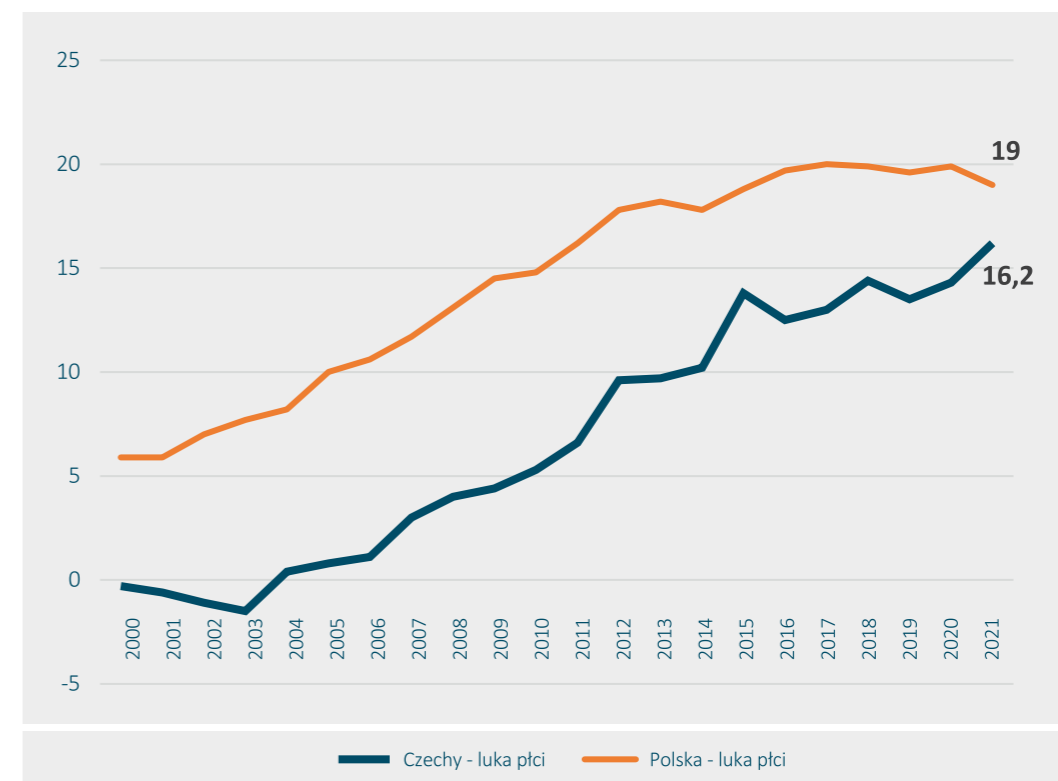
Źródło: Eurostat, (SDG_04_20).

Podjęcie studiów wyższych jest jednym z czynników wpływających na dzietność, a według czeskich badaczy jest to nie tylko związane z odrzucaniem urodzeń, ale również z większym prawdopodobieństwem urodzenia tylko jednego dziecka. Ponadto wśród absolwentów wyższych uczelni wydłuża się okres między ukończeniem studiów a urodzeniem pierwszego dziecka.

Luka w wykształceniu wyższym ze względu na płeć

Ponieważ więcej kobiet niż mężczyzn zdobywa wyższe wykształcenie, to mówimy o tzw. luce edukacyjnej ze względu na płeć - w 2021 r. w Czechach wyniosła ona 16,2 p. proc., natomiast w Polsce 19 p. proc. Przez ostatnie dwie dekady luka edukacyjna była dużo wyższa w Polsce niż w Czechach, osiągając maksimum w 2009 r. (różnica 10 p. proc – 4,4 p. proc. w Czechach i 14,5 p. proc. w Polsce), natomiast w ostatnich latach zmniejszyła się i wyniosła 2,8 pkt. proc w 2021 r.

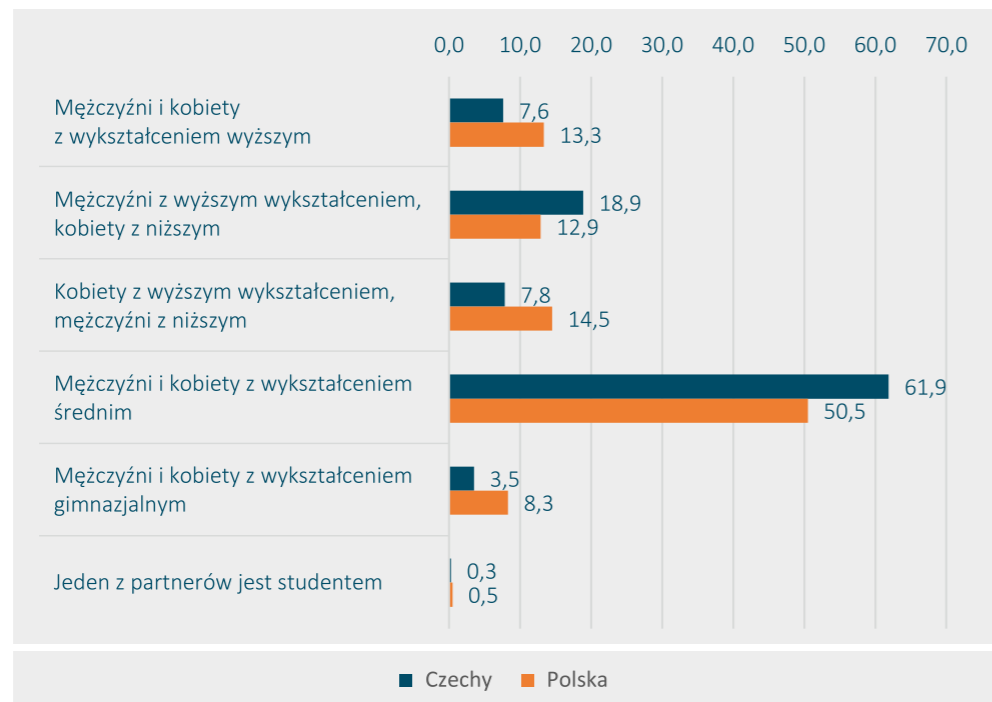
Wykres 36.
Różnica między odsetkiem kobiet i mężczyzn z wyższym wykształceniem (25-34 lata) w Czechach i w Polsce (w p. proc.)

Źródło: Eurostat, (SDG_04_20).

Luka edukacyjna ze względu na płeć może być postrzegana jako istotne utrudnienie w doborze par, ze względu na tendencje do homogamii edukacyjnej małżonków (dominującym wzorem jest związek między reprezentantami z tego samego „poziomu” edukacyjnego).

Wykres 37.
Podział osób według wykształcenia partnerów, Czechy i Polska, 2008
 (w %)

Źródło: EU LFS, 2008, za OECD, Doing Better for Families 2011.

Zarówno w Czechach, jak i w Polsce najczęściej było par, w których oboje partnerzy mieli wykształcenie średnie, przy czym w Czechach to prawie 61,9% par, a w Polsce 50,5%.

Dużo mniej było par, w których oboje partnerzy ukończyli studia wyższe – w Czechach 7,6%, a w Polsce 13,3%. Homogamia edukacyjna małżonków/partnerów była wyższa w Czechach (69,5%) niż w Polsce (64,5%). W pozostałych typach par występował efekt asymetrii, przy czym w Czechach przeważała asymetria na korzyść mężczyzn (19% par, w których mężczyzna ma wykształcenie wyższe), a w Polsce asymetria na korzyść kobiet (14,5% par, w których kobieta ma wykształcenie wyższe). Częściej występująca w Czechach heterogamia edukacyjna na korzyść mężczyzn bardziej sprzyjała realizacji planów prokreacyjnych niż wzorzec występujący w Polsce. W przeszłości również wielu kobietom w Polsce trudno było znaleźć męża o wyższym poziomie wykształcenia, co strukturalnie „wymuszało” przewagę małżeństw, w których żona miała wyższy poziom wykształcenia (Domański, Przybysz 2005). Dlatego też utrzymująca się luka w edukacji na poziomie wyższym ze względu na płeć może zarówno wzmacniać efekt asymetrii, jak też prowadzić do niższej skłonności do wchodzenia w związki, a następnie do niższych wskaźników dzietności i wyższych bezdzietności. Według czeskich badaczy edukacyjna heterogamia par na korzyść kobiet może prowadzić do obniżenia planów prokreacyjnych. (Palonciová 2021).

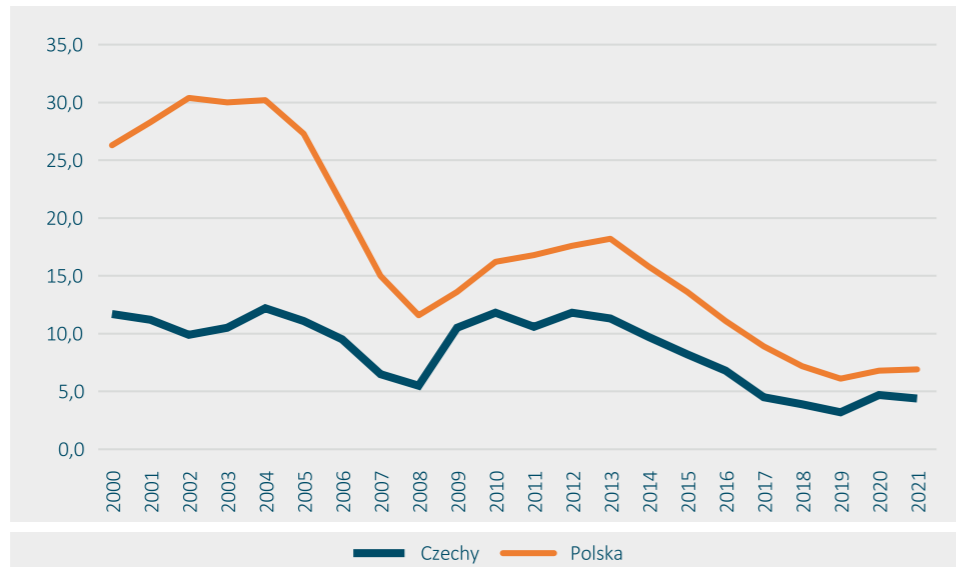
Wyższe wykształcenie jako wyznacznik statusu społeczno-ekonomicznego zwiększa szanse mężczyzn na rynku matrymonialnym i prawdopodobieństwo zastania ojcem. O ile poziom wykształcenia nie odgrywał roli w odsetku bezdzietnych kobiet w wieku 40-64 lata, o tyle okazał się istotny dla mężczyzn. Najwyższy odsetek bezdzietnych mężczyzn w danej grupie wiekowej występował wśród osób z wykształceniem podstawowym lub średnim bez matury (19%), a także wśród mężczyzn niepracujących lub wykonujących zawody niewykwalifikowane (21%). Ponadto poziom wykształcenia okazał się czynnikiem różnicującym odsetek rodziców posiadających troje lub więcej dzieci – wśród wielodzietnych kobiet było 26% bez matury i 17% z wykształceniem wyższym, natomiast wśród wielodzietnych mężczyzn było 21% z wykształceniem wyższym i 17% bez matury. Oznacza to, iż zachowania rodzicielskie są pozytywnie skorelowane ze statusem społeczno-ekonomicznym mężczyzny, a odwrotnie jest w przypadku kobiet. Wśród kobiet w wieku 40-64 lata, pracujących na stanowiskach o wysokich kwalifikacjach, odsetek wielodzietnych wyniósł 15% w porównaniu do 26% kobiet pracujących w zawodach niewykwalifikowanych (Palonciová i in. 2021, s. 20).

Sytuacja na rynku pracy (bezrobocie, zatrudnienie kobiet)

Kluczowe znaczenie dla decyzji prokreacyjnych mężczyzn i kobiet mają warunki ekonomiczne. Niewątpliwie lepsza sytuacja społeczno-gospodarcza Czech, przejawiająca się m.in. wyższym wskaźnikiem zatrudnienia, niższym bezrobociem oraz niższym ryzykiem ubóstwa, miała wpływ na szybszą odbudowę płodności po 2000 r. Wraz z wejściem do Unii Europejskiej Czechy doświadczyły przyspieszonego wzrostu gospodarczego, połączonego z szybkim wzrostem płac i poziomu życia. PKB per capita, mierzony parytetem siły nabywczej, osiągnął w 2006 r. 79% poziomu UE, a w kolejnej dekadzie wzrósł do 93% (2019 r.). Polska w 2021 r. dopiero osiągnęła PKB per capita na poziomie 77%. Ponadto w Czechach wskaźnik ubóstwa w 2007 r. był dwukrotnie niższy niż w Polsce (15% i 34%).

Jednym z częściej wykorzystywanych wskaźników ogólnej sytuacji gospodarczej kraju jest stopa bezrobocia. W okresie przedakcesyjnym poziom bezrobocia wśród osób młodych, czyli tych, które decydują o poziomie dzietności, w Czechach był trzykrotnie niższy niż w Polsce. W związku z tym Czechy nie doświadczyły, tak jak Polska, masowej emigracji zarobkowej po 2004 r. Według szacunków GUS do 2017 r. wyemigrowało ponad 2,5 mln Polaków, głównie osób poniżej 35 roku życia (GUS, 2021).

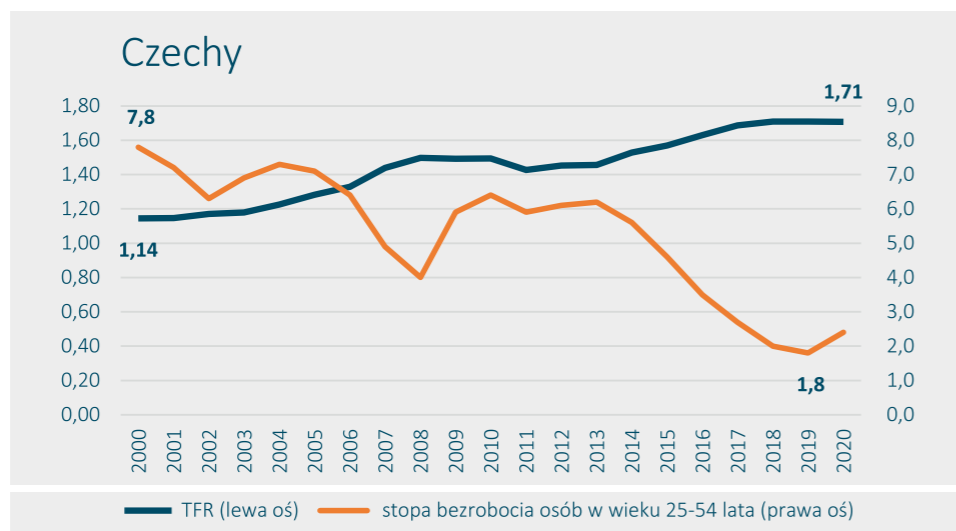
Wykres 38.
Stopa bezrobocia wśród osób 20-29 lat, Czechy i Polska, 2020-2020 (w %)

Źródło: Eurostat (UNE_RT_A).

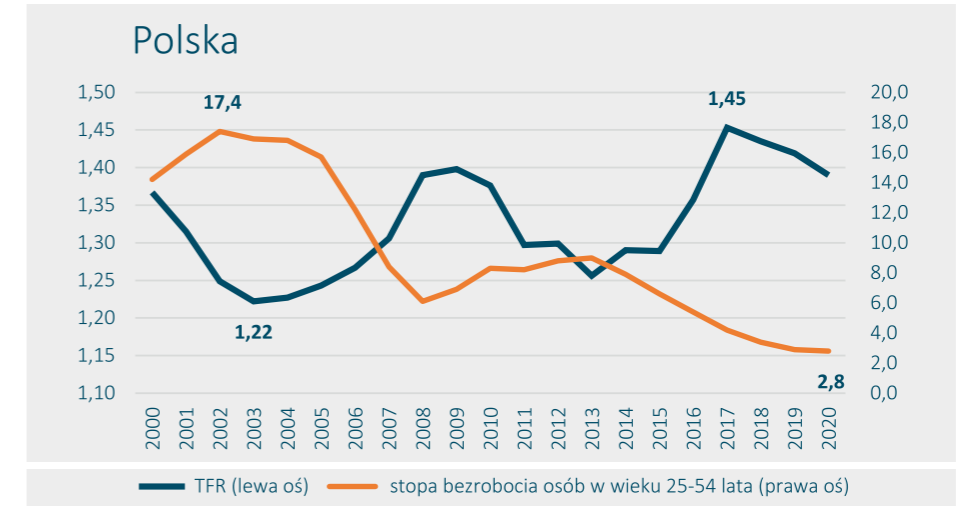
Na dwóch poniższych wykresach przedstawiono, jak zmieniały się stopa bezrobocia oraz współczynnik dzietności (TFR) w Czechach i w Polsce w latach 2000-2020. Zasadniczo w okresach wzrostu bezrobocia współczynnik dzietności spada, natomiast rośnie wraz z malejącym bezrobociem. W Polsce ta współzależność jest szczególnie widoczna w pierwszej dekadzie XX w., natomiast traci na znaczeniu w ostatnich latach, kiedy TFR obniża się pomimo dalszego spadku bezrobocia. Według danych Eurostatu w 2021 r. Czechy i Polska miały najniższą stopę bezrobocia wśród państw UE (CZ 2,8%; PL 3,4%).

Wykres 39.
Stopa bezrobocia osób w wieku 25-54 lata, w % (prawa oś) i współczynnik dzietności - TFR (lewa oś), Czechy, 2000-2020

Źródło: Eurostat (UNE_RT_A, demo_find).

Wykres 40.
Stopa bezrobocia osób w wieku 25-54 lata, w % (prawa oś) i współczynnik dzietności - TFR (lewa oś), Polska, 2000-2020

Źródło: Eurostat, (UNE_RT_A, demo_find).

Zarówno w Czechach, jak i w Polsce udział w rynku pracy jest zróżnicowany ze względu na płeć, na co wskazują niższe dla kobiet wskaźniki zatrudnienia. Ponadto luka płciowa w zatrudnieniu jest silnie powiązana z wiekiem. W Czechach w przypadku mężczyzn wskaźnik zatrudnienia jest stosunkowo stabilny przez całe życie, przy czym najwyższy występuje w przedziale wiekowym 30-44 lata, natomiast w przypadku kobiet można zaobserwować zupełnie inny rozwój, ze szczytem zatrudnienia między 45 a 54 rokiem życia, kiedy wskaźnik zatrudnienia prawie dorównuje mężczyznom. Na zatrudnienie kobiet istotny wpływ ma macierzyństwo, które jest przyczyną czasowej dezaktywacji zawodowej. W Czechach w szczególności dotyczy to grupy wiekowej 30-34 lata, w której wskaźnik zatrudnienia dla kobiet wyniósł 63%, a dla mężczyzn prawie 96%, co oznacza, iż różnica wyniosła 33 p. proc.

Tabela 5.
Wybrane wskaźniki rynku pracy (w %), Czechy i Polska, 2021

	Stopa bezrobocia				Wskaźnik zatrudnienia		
	Ogółem (20-64)	Mężczyzn (20-64)	Kobiet (20-64)	Młodych (15-24)	Ogółem (20-64)	Mężczyzn (20-64)	Kobiet (20-64)
Czechy	2,8	2,2	3,4	8,2	80	87,5	72,1
Polska	3,4	3,3	3,4	11,9	75	82,4	68,4

Źródło: Eurostat, (UNE_RT_A, LFSI_EMP_A).

Tabela 6.
Wybrane wskaźniki ubóstwa i wykluczenia społecznego (w %), Czechy i Polska, 2021

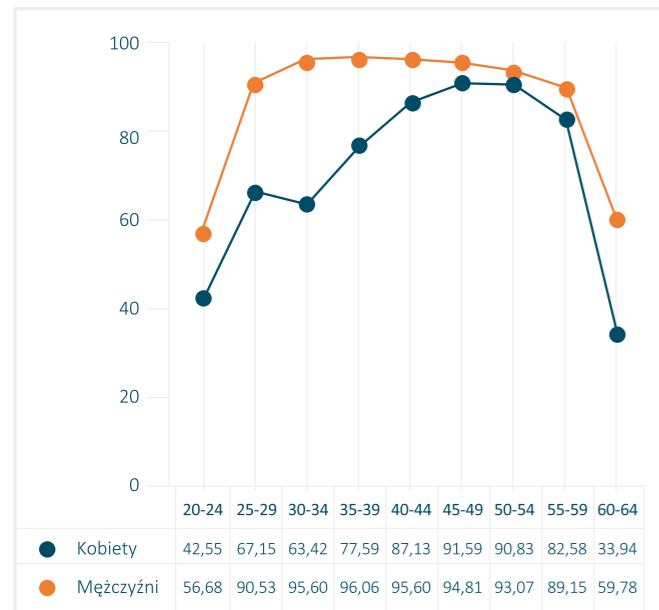
	Czechy	Polska
Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym (AROPE)	10,7	17
Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym (AROP)	8,7	14,8
Wskaźnik pogłębionej deprivacji materialnej (SMD)	1,8	2,9
Wskaźnik niskiej intensywności pracy (VLWI)	5,4	4,2

Źródło: Eurostat, Social scoreboard indicators.

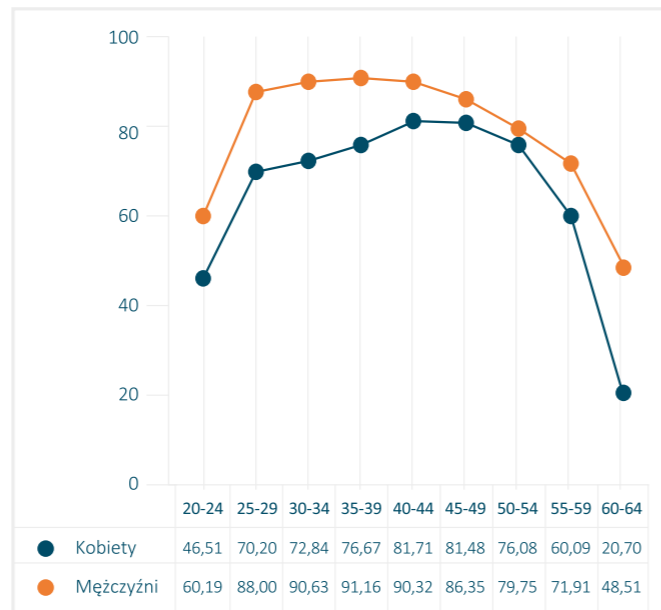
Udział w rynku pracy – różnice ze względu na płeć

O ile w drugiej połowie XX w. dynamiczny wzrost aktywności zawodowej kobiet był podstawowym czynnikiem wpływającym na spadek dzietności w krajach europejskich, o tyle w XXI wieku zależność między zatrudnieniem a dzietnością kobiet nie jest już tak jednoznaczna. Część badaczy wskazuje, iż wzrost dzietności do poziomu zastępowalności występuje tylko w tych wysoko rozwiniętych krajach, w których wzrost zatrudnienia kobiet idzie w parze z rozwojem gospodarczym.

Wykres 41.
Wskaźnik zatrudnienia mężczyzn i kobiet wg wieku w Czechach, 2018 (w %)

Wykres 42.
Wskaźnik zatrudnienia mężczyzn i kobiet wg wieku w Polsce, 2018 (w %)

Źródło: OECD Employment Database.

W Polsce wskaźniki zatrudnienia młodych kobiet (25-34) są wyższe niż w Czechach i przekraczają 70%, natomiast wskaźniki zatrudnienia młodych mężczyzn są nieco niższe, różnica ta wyniosła 18 p. proc.

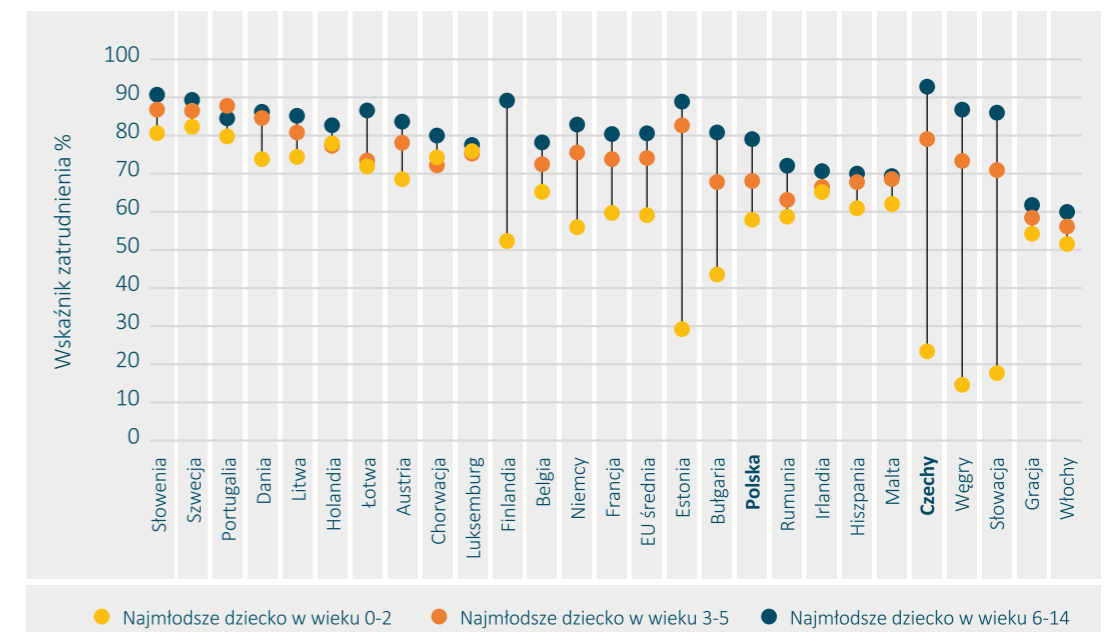
Statystyki dotyczące osób biernych zawodowo wskazują, iż część kobiet pozostaje poza rynkiem pracy ze względu na obowiązki opiekuńcze. W Czechach jest to prawie 13% kobiet w wieku 25-54. Podobnie wysoki odsetek odnotowano w Rumunii (11%), w Polsce 7%, w Szwecji tylko 1,5%. W tym obszarze ujawniają się również różnice ze względu na płeć – z powodu obowiązków opiekuńczych lub innych rodzinnych, poza rynkiem pracy pozostaje w Czechach 13,8% kobiet oraz 0,2% mężczyzn (średnia UE 8,6% kobiet oraz 0,5% mężczyzn, w Polsce 9,6% kobiet i 0,5% mężczyzn) (Eurostat, LFS Survey 2021).

Zatrudnienie matek

Wskaźnik zatrudnienia matek z co najmniej jednym dzieckiem do 14 roku życia w 2019 r. wyniósł w Czechach 67%. To wynik poniżej średniej europejskiej, która wyniosła 73%. Dla Polski był on nieznacznie wyższy (70%), a największy odsetek zatrudnionych matek odnotowali w Szwecji (86%). Wśród ogółu zatrudnionych w Czechach matek większość (61%) pracuje w pełnym wymiarze i tylko 6% na część etatu. W Polsce jest podobnie – 64% matek pracuje w pełnym wymiarze i tylko 6% w mniejszym wymiarze czasu pracy.

W Czechach poziom zatrudnienia matek jest silnie powiązany z wiekiem dziecka – 22% z dzieckiem w grupie wiekowej 0-2 lata, ale już 79% z dzieckiem w wieku 3-5 lat i 92% z najmłodszym dzieckiem w wieku 6-14 lat. Chociaż wskaźnik zatrudnienia matek z dzieckiem do drugiego roku życia w Czechach jest jednym z najniższych w UE (niższy ma tylko Słowacja 19% i Węgry 16%), to wskaźnik zatrudnienia matek dzieci w wieku szkolnym (6-14 lat) jest najwyższy w Europie tj. 92%. W Polsce wskaźnik zatrudnienia matek z najmłodszymi dziećmi jest zbliżony do średniej europejskiej tj. 58% (średnia UE 59%) i również rośnie wraz z wiekiem dziecka – 68% (3-5 lat), 79% (6-14 lat).

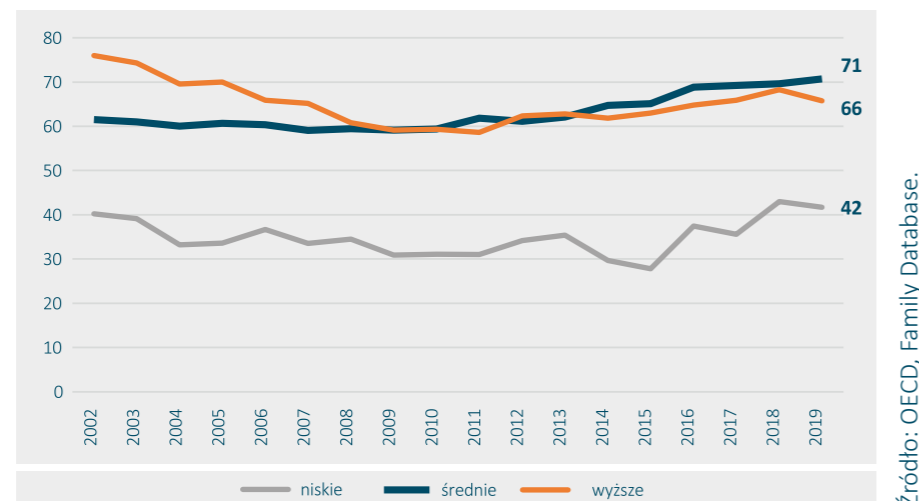
Wykres 43.
Wskaźniki zatrudnienia (w %) kobiet (15-64 lata) z dziećmi (0-14 lat) według wieku najmłodszego dziecka w wybranych krajach, 2019

Źródło: OECD, Family Database.

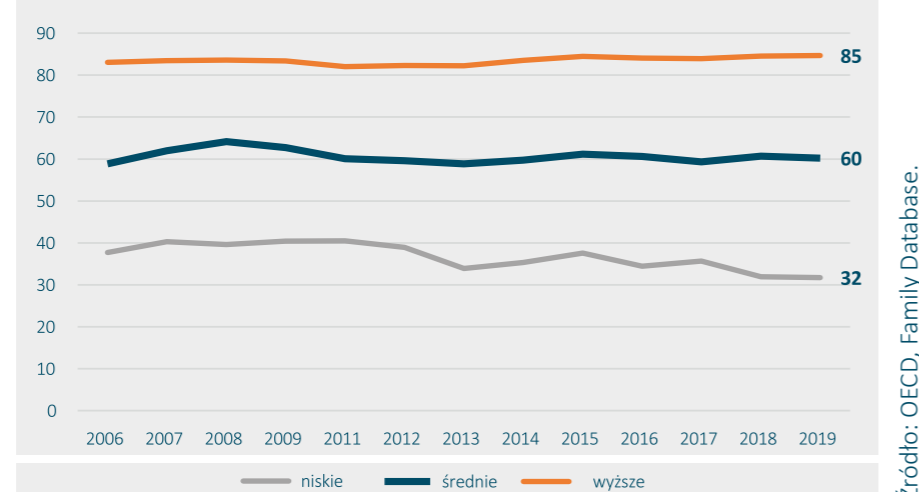
Oprócz wieku dziecka czynnikami różnicującymi wskaźnik zatrudnienia matek jest poziom wykształcenia i liczba dzieci. W Czechach największa dysproporcja (prawie 30 p. proc.) występuje pomiędzy matkami z najniższym wykształceniem (42%) a średnim (71%). Co ciekawe kobiety z wykształceniem wyższym mają wskaźnik zatrudnienia niższy niż te ze średnim tj. 66% (podobnie na Słowacji 64% i 67%). Jest to swoisty wyjątek na tle innych państw UE, gdzie zawsze wśród matek z wyższym wykształceniem poziom zatrudnienia jest najwyższy (średnio 83%), co najczęściej jest wyjaśniane kosztami alternatywnymi macierzyństwa (utrącone przez kobietę zarobki w związku z przerwą na wychowanie dzieci). W Czechach ten koszt jest niższy ze względu na znaczącą różnicę w płacach pomiędzy mężczyznami a kobietami (gender pay gap), która w 2020 r. wyniosła 16,4% (średnia europejska 13%, Polska 4,5%), przy czym od 2015 r. luka płacowa zmniejszyła się o 6 p. proc.

Wykres 44.
Wskaźniki zatrudnienia (w %) kobiet (15-64 lata) z co najmniej jednym dzieckiem (0-14 lat) według poziomu wykształcenia, Czechy, 2002-2019

Źródło: OECD, Family Database.

Wykres 45.
Wskaźniki zatrudnienia (w %) kobiet (15-64 lata) z co najmniej jednym dzieckiem (0-14 lat) według poziomu wykształcenia, Polska, 2002-2019

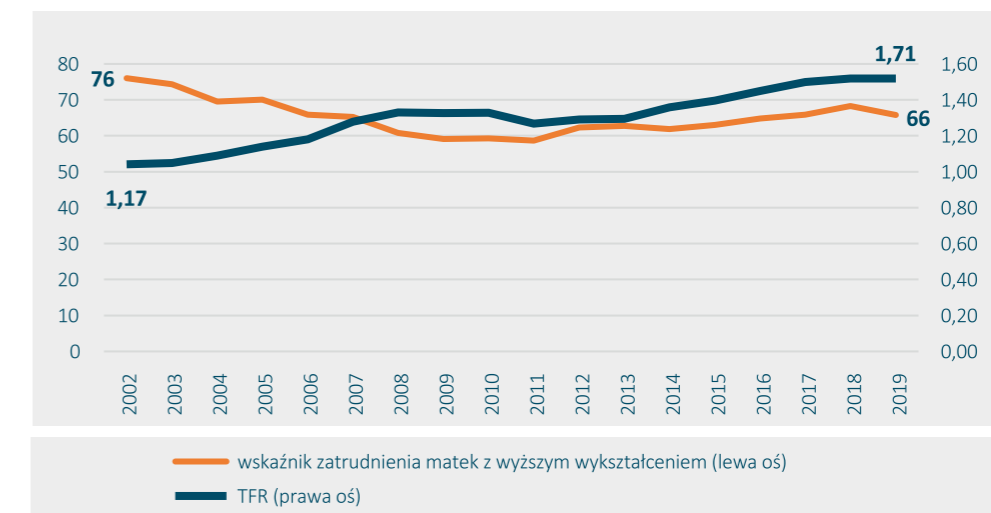

Źródło: OECD, Family Database.

Jeżeli chodzi o wpływ liczby dzieci do 14 roku życia na wskaźnik zatrudnienia matek w Czechach, to ma on znaczenie dopiero od trzeciego dziecka – wskaźnik przy trójce i większej liczbie dzieci wynosi 54%, przy dwójce 68% i z jednym dzieckiem 69%. W Polsce również poziom wykształcenia i liczba dzieci wpływają na wartość wskaźnika zatrudnienia matek – najniższym wskaźnikiem charakteryzują się kobiety naj słabiej wykształcone (32% z wykształceniem niskim, 60% średnim, 85% wyższym) oraz wielodzietne (51% z trójką dzieci, 69% z dwójką, 75 z jednym dzieckiem).

W Czechach dominującym wzorem wobec pracy zawodowej kobiet po urodzeniu dziecka jest tzw. Model Sekwencyjny – czasowa dezaktywizacja, aż dziecko osiągnie wiek przedszkolny i następnie powrót do pełnego zatrudnienia. W Polsce większość młodych matek podejmuje decyzje na rzecz szybszego powrotu do pracy, co jest związane z brakiem rekompensaty finansowej z tytułu opieki nad dzieckiem po pierwszym roku życia oraz większą obawą o miejsce pracy. Niskie poczucie bezpieczeństwa wśród pracowników wynika ze specyfiki polskiego rynku pracy tj. dużego udziału pracujących na czas określony czy na umowach cywilnoprawnych. Jeszcze w 2014 r. zatrudnienie tymczasowe dotyczyło 28% polskich pracowników (20-64 lata), a obecnie jest prawie o połowę niższe (14,5%), natomiast w Czechach jest to tylko 6% (Eurostat [lfsi_pt_a]).

Wykres 46.
Wskaźnik zatrudnienia matek z wyższym wykształceniem (w %) oraz współczynnik dzietności (TFR) w Czechach, 2002-2019

Źródło: OECD, Family Database.

RAPORT

CZESKI SUKCES
DEMOGRAFICZNY

październik 2022

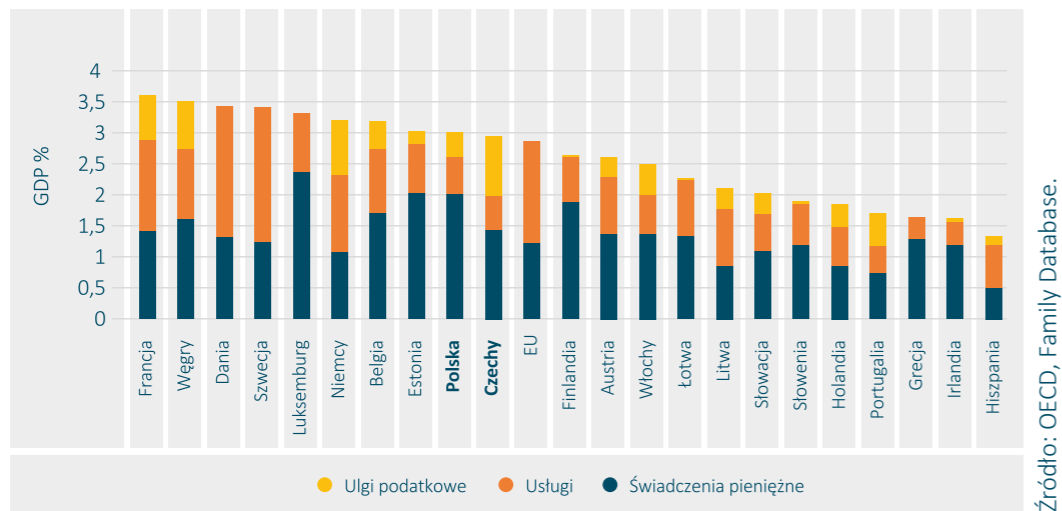

POLITYKA
RODZINNA

Wydatki na politykę rodzinną

Analizując politykę prorodzinną wyróżniamy 3 obszary: system podatkowy, świadczenia pieniężne oraz usługi. Podział ten jest wykorzystywany w celach porównawczych przez OECD i UE. Czechy są w pierwszej dziesiątce najhojniejszych państw UE w obszarze polityki rodzinnej. Wg danych OECD wydatki na politykę rodzinną w Czechach ogółem wyniosły 2,92% PKB i były wyższe niż średnia UE (2,57% PKB w 2017 r.). W tym rankingu Polska jest przed Czechami, z wydatkami rzędu 2,99% PKB. Najwięcej na politykę rodzinną wydaje Francja (3,60% PKB) i Węgry (3,47% PKB). Tym, co wyróżnia Czechy na tle innych państw w zakresie wsparcia rodzin nie jest wielkość transferów, ale ich struktura. Czesi najczęściej (choć mniej niż w Polsce) przeznaczają na świadczenia pieniężne (1,44% PKB, w Polsce jest to 2% PKB), a następnie na ulgi podatkowe (0,94% PKB w Czechach i 0,38% PKB w Polsce). W tym obszarze są liderem wśród państw UE – dla porównania Niemcy przeznaczają na ulgi 0,84% PKB, Węgry 0,74% PKB, Francja 0,72% PKB. Najslabiej Czechy wypadają w obszarze finansowania usług na rzecz rodzin – 0,54% PKB, przy średniej UE 0,93% PKB. Najwięcej na usługi przeznacza Szwecja (2,15% PKB) i Dania (2,08% PKB). W Polsce jest to tylko 0,61% PKB.

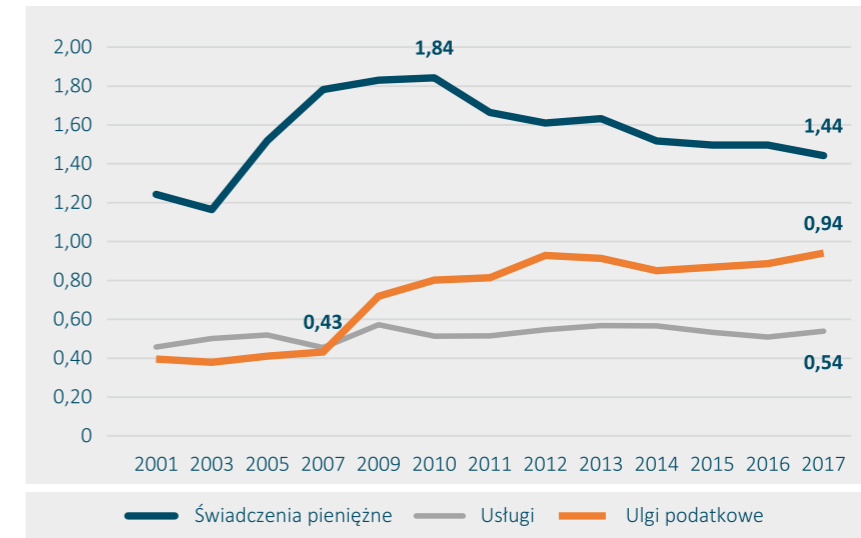
Wykres 47.
Wydatki na politykę rodzinną wg rodzaju wydatków w wybranych krajach, w % PKB, 2017 r.

Źródło: OECD, Family Database.

Przyglądając się czeskim wydatkom na politykę rodzinną w dłuższej perspektywie czasowej (2000-2017) można zauważyć, że w ostatniej dekadzie Czesi zmniejszyli nakłady na świadczenia pieniężne (1,84% w 2010 r. i 1,44% w 2017 r.), natomiast zwiększyli udział ulg podatkowych dla rodzin (0,43% w 2007 r. i 0,94% w 2017 r.). Wydatki na usługi w analizowanym okresie utrzymywały się na podobnym poziomie (ok. 0,5%). Powyższe zestawienie nie uwzględnia najnowszych transferów finansowych (zwiększenie zasiłku rodzicielskiego w 2020 r.).

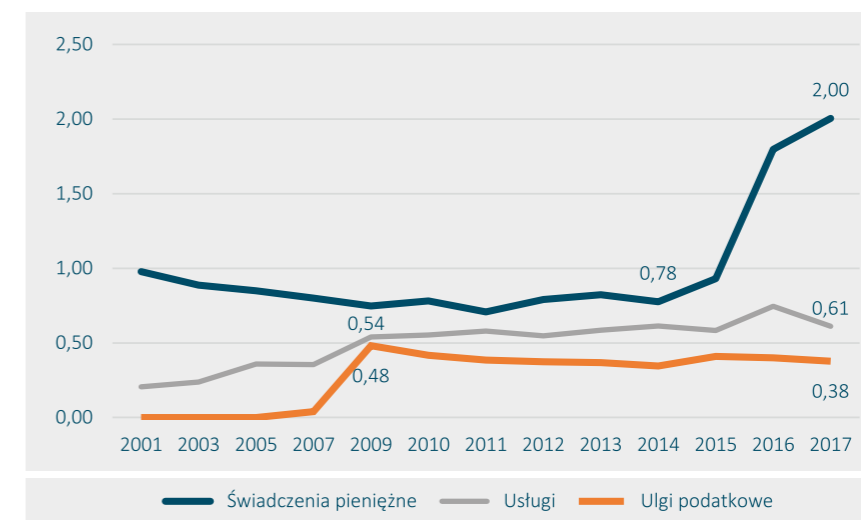
Wykres 48.
Wydatki publiczne na świadczenia rodzinne w zależności od typu w Czechach, w % PKB, 2001-2017

Źródło: OECD, Family Database.

Dla porównania w Polsce znaczący wzrost nakładów na świadczenia rodzinne nastąpił po 2015 r. (efekt wprowadzenia programu Rodzina 500+). Od 2009 roku, kiedy wprowadzono ulgi podatkowe, ich udział w stosunku do PKB nieznacznie się zmniejszył (0,48% w 2009 r. i 0,38% w 2017 r.), ponadto nieznacznie wzrósł udział nakładów na usługi (0,54% w 2009 r. i 0,61% w 2017 r.).

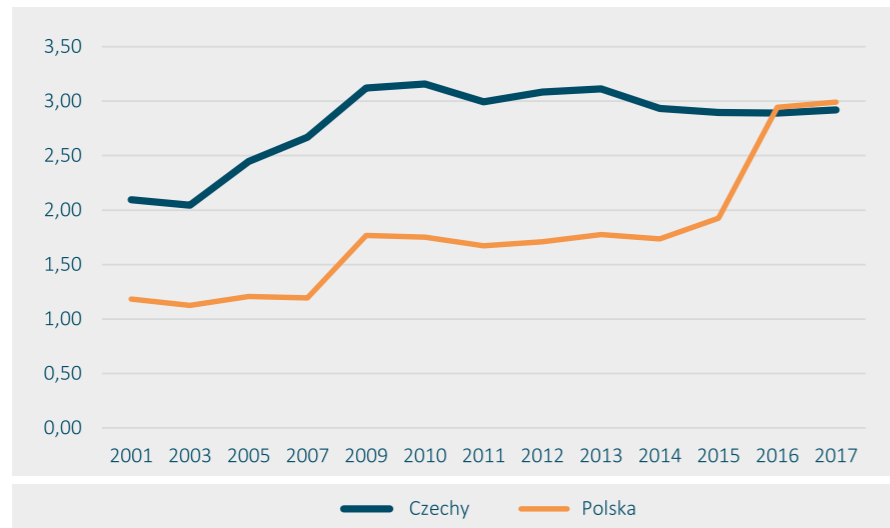
Wykres 49.
Wydatki publiczne na świadczenia rodzinne w zależności od typu w Polsce, w % PKB, 2001-2017

Źródło: OECD, Family Database.

Porównując całkowite wydatki publiczne na świadczenia rodzinne jako % PKB w Czechach i w Polsce po 2000 r. można zauważyć, iż przez kilkanaście lat polskie transfery na rzecz rodzin były znacznie niższe (stanowiły od 45% do 66% wydatków w Czechach) i dopiero od 2016 r. poziom świadczeń w obu krajach wyrównał się.

Wykres 50.
Wydatki publiczne na świadczenia rodzinne ogółem w Czechach i w Polsce, w % PKB, 2001-2017

Źródło: OECD, Family Database.

W obszarze wartości ulg podatkowych na dzieci zauważyć można znaczną dysproporcję między Polską a Czechami. Czechy oferują rodzicom zauważalnie wyższe kwoty odliczeń od podatku. W obu krajach wysokość ulgi jest stopniowana według liczby dzieci w rodzinie, przy czym w Czechach jej kwota zwiększa się już przy drugim dziecku, a w Polsce przy trzecim. Ponadto w Czechach nie ma limitu dochodów dla rodzin z jednym dzieckiem. Czeska rodzina z dwojgiem dzieci rocznie może odliczyć od podatku 37 524 CZK (ok. 7,2 tys. zł), a Polska zaledwie 2 224 zł.

Tabela 7.
Ulg na dzieci w skali roku, Czechy i Polska, 2022

	Czechy	Polska
Ulg na pierwsze dziecko	15 204 CZK (2 900 zł)	1 112 zł
Ulg na drugie dziecko	22 320 CZK (4 300 zł)	1 112 zł
Ulg na trzecie dziecko	27 840 CZK (5 300 zł)	2 000 zł
Ulg na czwarte i każde kolejne dziecko	27 840 CZK (5 300 zł)	2 700 zł

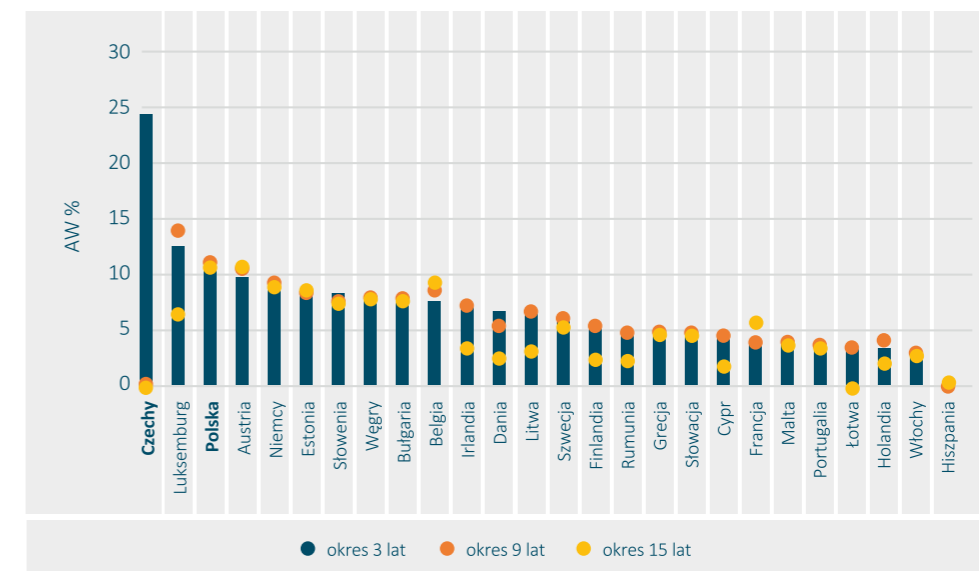
Źródło: <https://www.mesec.cz/danovy-portal/dan-z-prijmu/sleva-na-dani-dite/> (20.09.2022).

W sytuacji, w której podatek jest niższy niż odliczenie na dzieci, rodzinie przysługuje premia podatkowa. Wypłacana jest różnica między przysługującym odliczeniem na dziecko a kwotą podatku należnego danego podatnika. Jednak maksymalna kwota odpisu podatkowego nie może być wyższa niż 60 300 CZK (11 650 zł).

W czeskim systemie podatkowym nie ma wspólnego rozliczenia małżonków (tak jak w Polsce), ale jest ulga podatkowa dla współmałżonka pozostającego na utrzymaniu (wynosi 24 840 CZK rocznie tj. 4 800 zł). Ponadto czeskie rodziny korzystają również z ulgi na przedszkole (limit odliczenia odpowiada wysokości minimalnego wynagrodzenia w danym roku, za 2021 r. było to 15 200 CZK tj. 2 900 zł na dziecko).

Kolejną specyfiką czeskiego systemu wsparcia jest jego ukierunkowanie na rodziny z małymi dziećmi. Relatywnie wysokie świadczenia (24,3% średniego wynagrodzenia brutto) są skumulowane w pierwszych trzech latach życia dziecka. W Polsce jest to tylko 11% średniego wynagrodzenia, ale świadczenia przysługują do 18 roku życia.

Wykres 51.
Całkowite świadczenia rodzinne dla rodziny z dwojgiem rodziców, dwojga zarabiających i z dwojgiem dzieci, wg wieku najmłodszego dziecka, jako % średnich zarobków w pełnym wymiarze czasu pracy (AW), 2018 r.²

Źródło: OECD, Family Database.

² Poniższy wykres nie uwzględnia jednak znaczącego wzrostu zasiłku rodzicielskiego w Czechach od 2020 r. oraz wprowadzonego w Polsce w 2022 r. Rodzinnego Kapitału Opiekuńczego.

Tak zasadnicza koncentracja w Czechach na wsparciu rodzin z dziećmi do lat 3 jest zasługą wydatków na jedno świadczenie, a mianowicie zasiłek rodzicielski (rodičovský příspěvek). Na to świadczenie przeznaczają się dwie trzecie wszystkich wydatków rodzinnych. Jest to świadczenie o charakterze pozabezpieczeniowym (niezależne od dochodów i przeznaczone dla wszystkich rodziców). Czas pobierania zasiłku rodzicielskiego nie musi pokrywać się z czasem trwania urlopu rodzicielskiego – są do niego uprawnieni również rodzice, którzy wrócili na rynek pracy. Kwota zasiłku rodzicielskiego w ostatnich latach znacząco wzrosła, jak również uelastyczniono jego wypłatę. W 2006 r. było to 3696 CZK (491 zł) miesięcznie, w 2007 r. podwojono jego wysokość do 7582 CZK (1055 zł), a od 2008 r. obowiązywały już trzy stawki zasiłku w zależności od długości wypłaty tj. 3800, 7600 i 11400 CZK (odpowiednio 519 zł, 1038 zł, 1557 zł). W styczniu 2020 r. łączna kwota zasiłku rodzicielskiego została zwiększona aż o 80 000 CZK do 300 000 CZK. Miesięczna wysokość świadczenia ustalana jest na podstawie dotychczasowych dochodów (tzw. Dzienna podstawa wymiaru/ denní vyměřovací základ). Rodzic sam wybiera miesięczną kwotę (od 50 CZK do maksymalnie 47 700 CZK tj. od 10 zł do 9215 zł) i okres wypłaty (od 6 miesięcy do 4 lat), jak również może dowolnie zmieniać wysokość świadczenia co trzy miesiące. Jeśli z jakiegokolwiek powodu rodzic nie przedstawi dowodu poprzednich dochodów (dotyczy to zwłaszcza studentów, osób prowadzących działalność na własny rachunek, bezrobotnych, itp.), otrzymuje maksymalnie 13 000 CZK (2500 zł) miesięcznie. Pobieranie zasiłku rodzicielskiego można łączyć z pracą na część etatu lub studiami, wystarczy w tym czasie zapewnić dziecku opiekę innej osoby, w tym również może to być opieka instytucjonalna. Od stycznia 2020 r. rząd podwoił maksymalną liczbę godzin miesięcznie (do 92 godzin), które dziecko w wieku poniżej dwóch lat może spędzić w żłobku lub innej placówce opiekuńczej bez utraty prawa do zasiłku rodzicielskiego ((MPSV 2022). Jeżeli w trakcie urlopu rodzicielskiego w rodzinie urodzi się kolejne dziecko, prawo do zasiłku wychowawczego na starsze dziecko wygasa. Od lipca 2021 r. niewykorzystana kwota zasiłku wychowawczego jest wypłacana jednorazowo po narodzinach kolejnego dziecka, a rodzina otrzymuje nowe świadczenia na najmłodsze dziecko. Warunkiem jest, aby co najmniej jednemu z rodziców można było przypisać dzienną podstawę wymiaru na dzień urodzenia kolejnego najmłodszego dziecka lub prowadzenie działalności na własny rachunek.

(<https://www.mpsv.cz/web/cz/rodicovsky-prispevek1>,
<https://www.kurzy.cz/kalkulacka/rodicovsky-prispevek>, dostęp: 20.09.2022).

W zakresie uniwersalnych transferów w Polsce do 2022 roku rodziny z dziećmi pobierać mogły środki z programu Rodzina 500+ w wysokości 500 zł miesięcznie na każde dziecko. Od 2022 r. wprowadzono nowe, dodatkowe świadczenie tj. Rodzinny Kapitał Opiekuńczy (RKO), które przysługuje na drugie i kolejne dziecko w rodzinie w wieku od 12. do ukończonego 35. miesiąca życia.

Wypłacane jest po 1000 zł miesięcznie przez rok lub w ratach po 500 zł przez dwa lata. Wsparcie jest niezależne od dochodów rodziny i nie jest opodatkowane.

Dla porównania, w Polsce długość urlopu macierzyńskiego to 20 tygodni, a przysługujący w tym czasie zasiłek wynosi 100 procent wynagrodzenia netto, netto. Po nim przewidziany jest płatny urlop rodzicielski w wymiarze do 32 tygodni³. Rodzinny Kapitał Opiekuńczy (RKO), które przysługuje na drugie i kolejne dziecko w rodzinie w wieku Od 13. Do 36. miesiąca życia. Wypłacane jest po 1000 zł miesięcznie przez rok lub w ratach po 500 zł przez dwa lata. Wsparcie jest niezależne od dochodów rodziny i nie jest opodatkowane.

Tabela 8.
Zasiłek rodzicielski (Czechy) i Rodzinny Kapitał Opiekuńczy (Polska)

	Czechy	Polska
Nazwa programu	Rodičovský příspěvek Zasiłek rodzicielski	Rodzinny Kapitał Opiekuńczy
Łączna wartość wsparcia na 1 dziecko	300 000 CZK (60 tys. zł)	12 000 zł
Wiek dziecka uprawniający do pobierania świadczeń	0-4 lata Zasiłek przysługuje każdemu najmłodszemu dziecku w rodzinie	1-3 lata Zasiłek przysługuje na drugie i kolejne dziecko w rodzinie
Średnia wartość miesięczna świadczenia na dziecko i okres wypłacania	13 000 CZK (2 600 zł) Wypłaty do wyczerpania całej kwoty zasiłku wychowawczego lub do 4 urodzin dziecka	500 zł x 24 miesiące lub 1000 zł x 12 miesięcy

Źródło: MPSV, MRIPS.

Według badaczy kobiety ze średnim i wyższym wykształceniem reagowały bardzo pragmatycznie na czeską politykę urlopów, dostosowując czas i odstępy dzietności tak, aby zmaksymalizować dochody z urlopu macierzyńskiego i rodzicielskiego. Model jednego długiego urlopu rodzicielskiego, po którym następował bezpośrednio kolejny urlop z drugim dzieckiem, jest mocno ugruntowany w czeskim społeczeństwie od lat 70. Od 2007 r. uelastyczniony system urlopu rodzicielskiego (tzw. system wielu prędkości) daje możliwość pobierania świadczenia krócej, ale w wyższej miesięcznej kwocie. Jednak większość czeskich matek (72%) nie korzysta z tej opcji i nadal wybiera trzyletni urlop rodzicielski. Dostrzeżonym efektem wprowadzonych zmian było skrócenie przerwy między urodzeniem pierwszego a drugiego dziecka, zwłaszcza wśród kobiet z maturą (Zpráva o rodině 2020). Czas korzystania z urlopu rodzicielskiego jest powiązany z wykształceniem- kobiety gorzej wykształcone, o słabych perspektywach kariery i niższych zarobkach, zwykle dłużej pozostają w domu z dziećmi, natomiast kobiety z wyższym wykształceniem szybciej wracają do pracy. Realizowana w Czechach od 2016 r. strategia polityki rodzinnej promuje większą wolność wyboru w życiu rodzinnym.

³ Wysokość zasiłku rodzicielskiego to 60% wynagrodzenia netto lub 1000 zł, w przypadku braku ubezpieczenia społecznego. Jeśli kobieta od samego początku zadeklaruje, że będzie się opiekować dzieckiem przez 52 tygodnie od urodzenia, to wysokość zasiłku przez cały rok wynosi 80% wynagrodzenia.

W szczególności dotyczy to tworzenia kobietom z wyższym wykształceniem takich warunków godzenia pracy zawodowej z życiem rodzinnym, aby nie musiały wybierać między pracą a rodziną i mogły mieć tyle dzieci, ile chcą (Zeman 2018, Palonciová i in 2021, s. 18). Jednym z takich rozwiązań jest możliwość podejmowania pracy na część etatu bez utraty prawa do zasiłku rodzicielskiego, co wymaga również wsparcia opieki instytucjonalnej i rozwoju elastycznych form zatrudnienia.

W Polsce kobiety, ze względu na niski poziom rekompensaty utraconych dochodów w trakcie sprawowania opieki nad dzieckiem, są zmuszone wcześniej wracać do pracy. W dwóch poniższych tabelach porównano świadczenia na rzecz matek w czasie wychowywania dziecka od 0 do 3 lat w Czechach i w Polsce. W Czechach matka w pierwszym roku opieki nad dzieckiem otrzymuje rekompensatę ok. 320 000 CZK (61 tys.), a jeżeli opiekuje się dzieckiem dłużej, to w kolejnych dwóch latach ma do wykorzystania pozostałą część zasiłku rodzicielskiego (do 300 000 CZK łącznie).

Tabela 9.
Czechy: świadczenia na rzecz matek w czasie wychowywania dziecka od 0 do 3 lat

Przeciętne wynagrodzenie kobiety (2022)	Zasiłek macierzyński (Peněžitá pomoc v mateřství - PMP)			Zasiłek rodzicielski (Rodičovský příspěvek - RD)		
	Długość	Kwota miesięczna (70 % wynagrodzenia brutto)	Kwota całkowita	Długość	Kwota miesięczna	Kwota całkowita
37 000 CZK (7 000 zł)	28 tygodni (196 dni)	25 560 CZK (4 900 zł)	166 992 CZK (32 200 zł)	6 miesięcy 12 miesięcy 18 miesięcy 24 miesiące 30 miesięcy	25 536 CZK (4 900 zł) 25 000 CZK (4 800 zł) 16 667 CZK (3 200 zł) 12 500 CZK (2 400 zł) 10 000 CZK (1 900 zł)	153 200 CZK (29 600 zł) 300 000 CZK (57 900 zł) 300 000 CZK (57 900 zł) 300 000 CZK (57 900 zł) 300 000 CZK (57 900 zł)

Źródło: <https://www.kurzy.cz/kalkulacka/ppm/>,
<https://www.kurzy.cz/kalkulacka/rodicovsky-prispevek/>,
(dostęp: 29.09.2022)

W Polsce przy pierwszym dziecku w pierwszym roku opieki kobieta otrzymuje ok. 46 tys. zł, w drugim oraz trzecim już tylko 6 tys. (świadczenie 500+). Przy drugim dziecku może od stycznia 2022 r. skorzystać z Rodzinnego kapitału Opiekuńczego i jej dochody w drugim roku wyniosą 18 tys., a jeżeli chce dłużej opiekować się dzieckiem to w drugi i trzecim roku otrzymuje po 12 tys. rocznie.

Tabela 10.
Polska: świadczenia na rzecz matek w czasie wychowywania dziecka od 0 do 3 lat

Przeciętne wynagrodzenie kobiety (2022)	Zasiłek macierzyński			Zasiłek w trakcie urlopu rodzicielskiego		
	Długość	Kwota miesięczna (100 % wynagrodzenia netto)	Kwota całkowita	Długość	Kwota miesięczna do 80 %	Kwota całkowita
6 000 zł brutto 3 800 zł netto	20 tygodni (140 dni)	3 800 zł	17 733 zł	32 tygodnie (224 dni)	3 040 zł	22 698 zł
	Świadczenie wychowawcze (Program Rodzina 500+)			Rodzinny Kapitał Opiekuńczy (przysługuje od drugiego dziecka)		
	Długość	Kwota miesięczna	Kwota roczna	Długość	Kwota miesięczna	Kwota całkowita
	Do 18 roku życia dziecka	500 zł	6 000 zł	12 miesięcy 24 miesiące	1 000 zł 500 zł	12 000 zł 12 000 zł

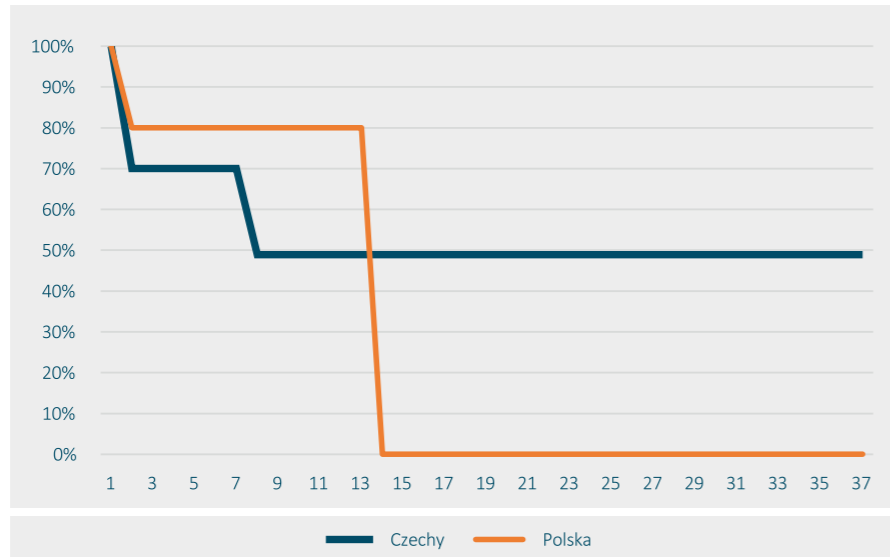
Źródło: MRIPS

W celu zilustrowania różnic w poziomie wsparcia finansowego matek opiekujących się małym dzieckiem wykonano poniższą symulację dla trzyletniego okresu przebywania na urlopie (2 lata, 2,5 roku oraz 3 lata). Ponieważ Rodzinny Kapitał Opiekuńczy (RKO) przysługuje dopiero od drugiego dziecka, wyliczenia dochodów matek sporządzono zarówno dla pierwszego, jak i dla drugiego dziecka.

Wykres 52.

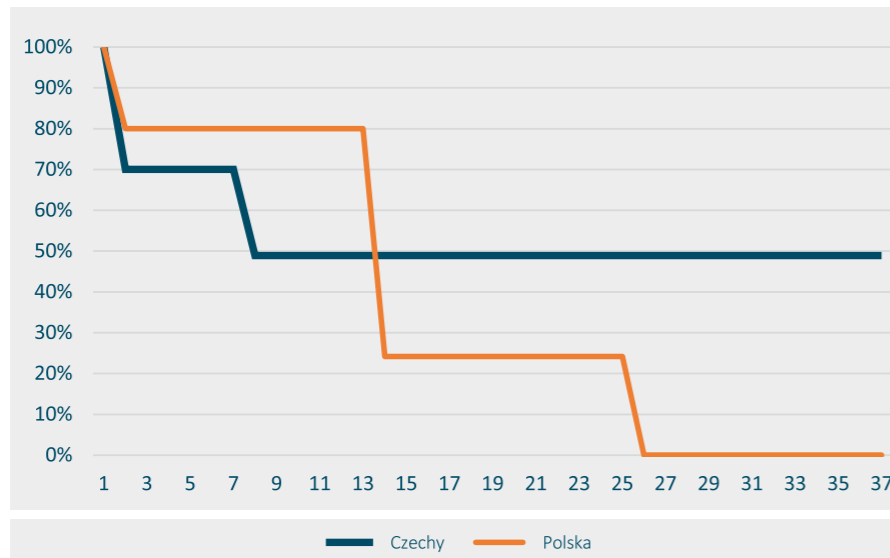
Dochody matek w Czechach i w Polsce do 3 roku życia dziecka (pierwsze dziecko, według średniego wynagrodzenia matek z okresu przed przerwą spowodowaną przez macierzyństwo)

Źródło: Opracowanie własne. Uwzględniono: w Polsce zasiłek macierzyński i zasiłek w trakcie urlopu macierzyńskiego (roczny urlop); w Czechach zasiłek macierzyński, zasiłek rodzicielski. Nie były uwzględniane inne transfery socjalne: 500+, becikowe etc.

Wykres 53.

Dochody matek w Czechach i w Polsce do 3 roku życia dziecka (drugie dziecko, według średniego wynagrodzenia matek z okresu przed przerwą spowodowaną przez macierzyństwo)

Źródło: Opracowanie własne. Uwzględniono: w Polsce zasiłek macierzyński, zasiłek w trakcie urlopu macierzyńskiego, rodzinny kapitał opiekuńczy (1 rok); w Czechach zasiłek macierzyński (roczny urlop), zasiłek rodzicielski. Nie były uwzględniane inne transfery socjalne: 500+, becikowe etc.

Urlopy

Urlop macierzyński w Czechach wynosi 28 tygodni i w tym czasie wypłacany jest zasiłek macierzyński o wartości 70% wynagrodzenia brutto („peněžitá pomoc v mateřství”). Po jego wykorzystaniu udzielany jest urlop rodzicielski (maksymalnie do 3 roku życia dziecka).

Od 2018 r. wprowadzono nowe świadczenie mające na celu zwiększenie udziału ojców w opiece nad dzieckiem tzw. ojcowska opieka poporodowa (otcovská poporodní péče), czyli płatny urlop ojcowski w wymiarze jednego tygodnia, z którego korzysta ok. 43% uprawnionych mężczyzn (w 2019 r. było to 49 tys.). Od stycznia 2022 r. urlop został wydłużony do dwóch tygodni.

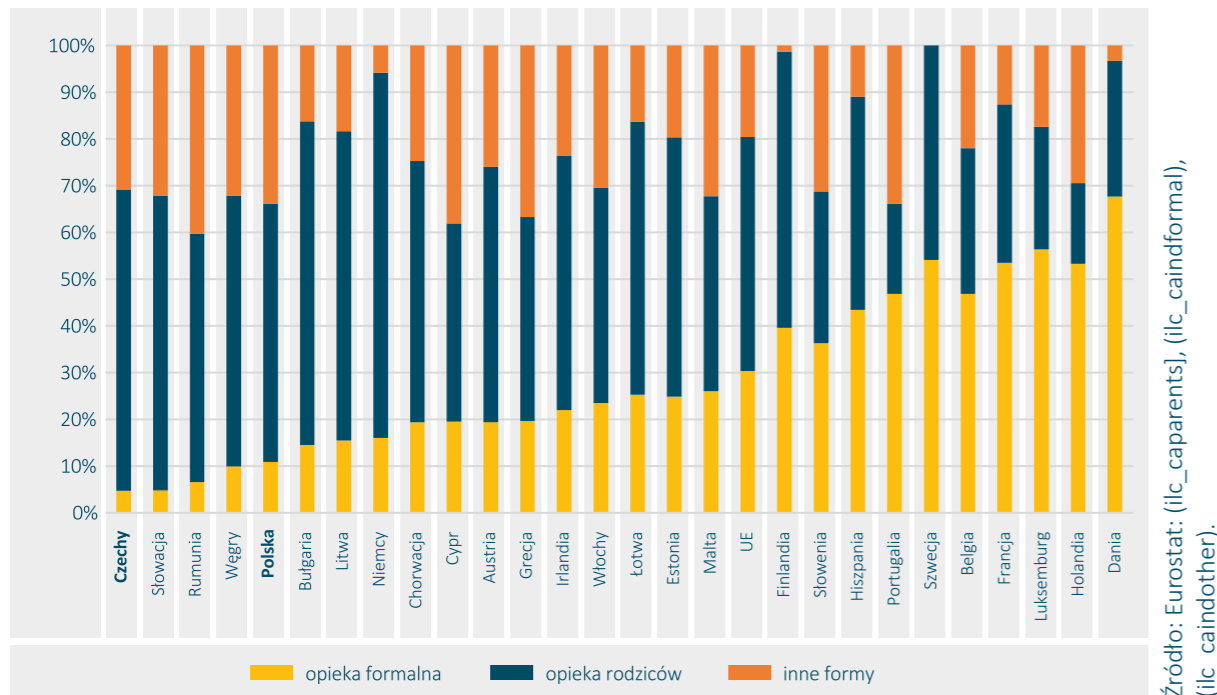
Dla porównania, w Polsce długość urlopu macierzyńskiego to 20 tygodni, a przysługujący w tym czasie zasiłek wynosi 100% wynagrodzenia netto. Następnie przewidziany jest płatny urlop rodzicielski w wymiarze do 32 tygodni (tj. do ukończenia przez dziecko 1. roku życia) ze świadczeniem na poziomie 60-80% wynagrodzenia. Ponadto rodzicom przysługuje 36 miesięczny urlop wychowawczy, przy czym jest to urlop bezpłatny i tylko rodziny w trudnej sytuacji materialnej mogą ubiegać się o dodatek z tytułu opieki nad dzieckiem w okresie korzystania z urlopu wychowawczego.

W Czechach czas korzystania z urlopu rodzicielskiego jest powiązany z wykształceniem - kobiety z niższym wykształceniem, o niższych zarobkach i niższych perspektywach wzrostu dochodów, zwykle dłużej pozostają w domu z dziećmi, natomiast kobiety z wyższym wykształceniem szybciej wracają do pracy (Kuchařová i in. 2020).

Opieka nad dzieckiem do lat 3

W Czechach ok. 5% dzieci poniżej trzeciego roku życia objętych jest opieką formalną. Jest to najniższy wskaźnik opieki instytucjonalnej w państwach UE, gdzie średnio objętych jest nią prawie 1/3 najmłodszych dzieci (32,3%). W Czechach dominuje model opieki rodzicielskiej – wg Eurostatu w 2020 r. dotyczyło to ponad 66% dzieci do lat 3. Wynosiło to więcej niż średnia UE (53%) i więcej niż w Polsce (57%). W ostatnich latach odsetek czeskich dzieci pozostających pod wyłączną opieką rodziców wzrósł o 10 p. proc. (56% w 2018 r.), przy czym w 2005 r. wynosił 80%. W ramach opieki nieformalnej ok. 30% dzieci w Czechach korzysta z innych form tj. opiekunka, opieka nad dzieckiem świadczona przez dziadków, innych domowników (oprócz rodziców) czy krewnych.

Wykres 54.
Opieka nad dziećmi poniżej 3 lat w państwach UE, 2020 (w %)

Źródło: Eurostat: (ilc_caparents), (ilc_caindformal), (ilc_caindothor).

Europejskie badania EU-LFS z 2018 r. wykazały, iż główną przyczyną niekorzystania z opieki instytucjonalnej wśród Czechów jest preferowanie samodzielnej opieki rodziców. W grupie wiekowej 25-34 lata taką przyczynę wskazało ponad 84% ogółu Czechów, wśród samych kobiet było to niewiele mniej tj. 82%. Takie powody jak wysoki koszt czy niedostępność usług opiekuńczych stanowiły tylko 1-2% wskazań (Eurostat [lfso_18cobs]).

Od 2014 r. przy wsparciu z EFS tworzone są tzw. grupy dziecięce (dětské skupiny) oraz od 2016 r. mikrożłobki (mikrojesle) jako alternatywna opieka dla najmłodszych dzieci. Mikrożłobki zapewniały profesjonalną opiekę nad dziećmi w wieku od 6 miesięcy w grupie czteroosobowej, natomiast dětské skupiny przyjmowały najczęściej dzieci od pierwszego roku życia i oferowały opiekę w większych zespołach (max. 24 dzieci).

Od 2021 r. zmieniono nazwę grup dziecięcych na żłobki (jesle) oraz przyjęto ustawę zakładającą finansowanie tych placówek z budżetu państwa. Warto nadmienić, iż pojawiają się głosy, iż ta nowelizacja dyskryminuje rodziców, którzy nie korzystają z usług opiekuńczych. Tworzenie grup dziecięcych ma przede wszystkim zwiększyć konkurencyjność kobiet na rynku pracy oraz ułatwić matkom powrót do pracy po urlopie macierzyńskim czy rodzicielskim. Obecnie funkcjonuje w Czechach prawie 1100 grup dziecięcych i 98 mikrożłobków, które oferują ok. 15 tys. miejsc dla dzieci (MPSV 2020). Po uchwaleniu nowelizacji dotyczącej grup dziecięcych, państwo dofinansowuje opiekę żłobkową w kwocie 9600 CZK (1,8 tys. zł) na dziecko miesięcznie.

Pojawiają się opinie, iż pieniądze te powinny być przypisane do konkretnego dziecka i tym samym wypłacane rodzicom, nawet jeśli nie będą z tych usług korzystały (Jochová 2021).

W Polsce mamy do czynienia z silniejszą preferencją wsparcia państwa wobec rodziców, którzy korzystają z usług opiekuńczych i gorszym traktowaniem rodziców opiekujących się dzieckiem osobiście. Do momentu wprowadzenia Rodzinnego Kapitału Opiekuńczego główną powszechną formą wsparcia była pomoc w tworzeniu i utrzymaniu żłobków, w tym przy udziale środków z programu Maluch Plus. Obowiązująca od 1 kwietnia 2022 r. znowelizowana Ustawa o Rodzinnym Kapitale Opiekuńczym zakłada również wprowadzenie dofinansowania do funkcjonowania miejsc opieki dla dzieci do lat trzech, które nie będą objęte kapitałem tj. pierwsze lub jedyne dzieci w rodzinie. O ile w przypadku drugiego i kolejnego dziecka rodzice też sami zdecydują, na co przeznaczyć kapitał – czy na opłacenie żłobka, niani czy na samodzielną opiekę nad dzieckiem, to rodzice jednaków już takiego wyboru nie będą mieć. Istnieje możliwość uzyskania dofinansowania (maksymalnie 400 zł miesięcznie) wyłącznie na opiekę instytucjonalną (MRiPS 2021).

Wsparcie medyczne

W Czechach ok. 4% urodzeń w skali roku ma miejsce dzięki wsparciu medycznemu. W ten sposób rodzi się ok. 4-4,5 tys. dzieci. W ostatnich latach widoczny jest systematyczny wzrost liczby zabiegów – w 2015 r. odnotowano 38 tys. cykli wspomaganego rozrodu, a w 2019 r. było to już 46,5 tys. Wsparcie medyczne częściowo pozwala wytłumaczyć wzrost urodzeń w najstarszych grupach wieku. Zwrócić należy uwagę, że część wsparcia medycznego była wykorzystywana przez pary, które miały zdolność do poczęcia dziecka metodami naturalnymi. Oczekiwany jest dalszy wzrost urodzeń dzięki wykorzystaniu wsparcia medycznego (maksymalnie 6,5 tys. w 2030 r.). Liczba dzieci poczętych w ten sposób wciąż nie równoważy zmniejszenia urodzeń spowodowanych przerywaniem ciąży. Warto podkreślić, że refundacja technik wspomaganego rozrodu jest ograniczone do kobiet w wieku 18-40 lat oraz do 3 razy w ciągu życia.⁴ Ograniczenie do 40 roku życia wprowadzono ze względu na niskie prawdopodobieństwo powodzenia technik po 40 roku życia.

⁴ Ustawa o publicznym ubezpieczeniu zdrowotnym oraz o zmianie niektórych ustaw pokrewnych, §15 (3): „Ubezpieczenie zdrowotne obejmuje świadczenia zdrowotne udzielane na podstawie rekomendacji podmiotu rejestrującego w zakresie ginekologii i położnictwa w związku ze sztucznym zapłodnieniem, w przypadku formy zapłodnienia pozaustrojowego (zapłodnienie in vitro).

a) kobiety z obustronną niedrożnością jajowodów w wieku od 18 lat do daty czterdziestego roku życia,
b) inne kobiety w wieku od 22 lat do daty czterdziestego roku życia, nie więcej niż trzy razy w ciągu życia lub jeśli w pierwszych dwóch przypadkach nie więcej niż 1 ludzki zarodek został przeniesiony do narządów płciowych kobiety, w wyniku zapłodnienia komórki jajowej przez plemnik poza ciałem kobiety, cztery razy w ciągu życia.”,
<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1997-48/zneni-20220831#p15>

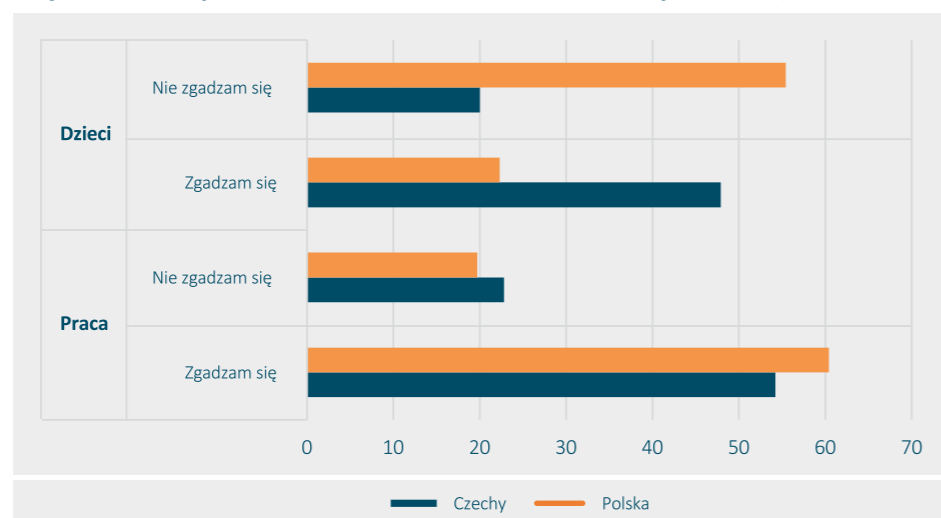
Czynniki kulturowe: cele życiowe

Znaczenie przypisywane rodzinie i pracy wpływa na podejmowanie ról przez kobiety i mężczyzn oraz oddziałuje na dzietność zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym. Autorzy wyróżnili postawy zorientowane na rodzinę (familizm) oraz postawy zorientowane na pracę (workizm). Polityki rządowe mogą w obszarze godzenia pracy z życiem rodzinnym albo bardziej wspierać zawodowy aspekt życia (promując rozwiązania zachęcające do spędzania większej ilości czasu w pracy), albo aspekt rodzinny (rozwiązania zmniejszające obciążenie rodzin pracą zarobkową) (IFS, DeRose, Stone 2021).

Czeska polityka rodzinna poprzez system długich płatnych urlopów zmniejsza obciążenie rodzin (a konkretnie matek) z małymi dziećmi pracą zawodową, tym samym wydaje się bardziej sprzyjać familizmowi. Z kolei polityka rodzinna w Polsce wydaje się być bardziej ukierunkowana na zmniejszenie obciążenia rodzin opieką nad małymi dziećmi i tworzenie zachęt do wcześniejszego powrotu do pracy (co oznacza wspieranie workizmu). Odzwierciedleniem dominującego w obu krajach podejścia do rodziny i pracy mogą być wyniki Światowego Badania Wartości (WVS), a w szczególności postawy osób młodych (do 29 roku życia). W pytaniu dotyczącym spraw ważnych w życiu, młodzi Polacy częściej niż młodzi Czesi postrzegają rodzinę jako bardzo ważną (w Polsce 91%, w Czechach 78%), a równocześnie ponad połowa młodych Polaków uważa pracę za bardzo ważną przy znacznie mniejszym poparciu wśród Czechów (Polska 52% i Czechy 35%). Młodzi Czesi nieznacznie rzadziej postrzegają pracę jako obowiązek wobec społeczeństwa (Czesi 54% i Polacy 60%), natomiast ponad dwukrotnie częściej postrzegają posiadanie dzieci w kategoriach powinności społecznej (Czesi 48% i Polacy 22%).

Wykres 55.

Praca jako obowiązek wobec społeczeństwa, Posiadanie dzieci jako obowiązek wobec społeczeństwa, młodzi do 29 lat, Czechy i Polska (w %)

Źródło: WVS 2017-2022.

Model polityki rodzinnej

Czeska polityka rodzinna nie koncentruje się na zwiększeniu dzietności, ale na poprawie warunków funkcjonowania rodzin. Wyższa dzietność nie jest celem samym w sobie, ale skutkiem konsekwentnie i długofalowo realizowanej polityki rodzinnej. Czechy zrezygnowały z wyraźnie pronatalistycznych celów w latach 90., a ponowne uwzględnienie w dokumentach rządowych kwestii dzietności jest uzasadniane zmianami demograficznymi i starzeniem się społeczeństwa (Kuchařová 2020, s. 10). Proponowane działania mają przede wszystkim zapobiegać dalszemu wzrostowi wieku rodzenia pierwszego dziecka:

- ▶ wsparcie finansowe dla rodzin i dostępność usług publicznych,
- ▶ dostępność wysokiej jakości i przystępnych cenowo mieszkań czynszowych,
- ▶ wsparcie elastycznych form pracy,
- ▶ zapewnienie wystarczającej liczby lokalnie i finansowo dostępnych usług opieki przedszkolnej oraz znaczne zwiększenia możliwości i dostępności opieki dla dzieci poniżej trzeciego roku życia (Aktualizovaná koncepce rodinné politiky, květen 2019).

Czeski model polityki rodzinnej jest postrzegany jako konserwatywny ze względu na obecne w nim elementy familializmu tj. promowanie osobistej opieki macierzyńskiej nad najmłodszymi dziećmi (Saxonberg, Szelewa 2007). Czechy są również zaliczane do grupy krajów o spolaryzowanym modelu podziału ról między mężczyznami i kobietami, czyli zmodyfikowanym modelem męskiego żywiciela rodziny, w którym kobieta ze względu na obowiązki opiekuńcze przerywa pracę na pewien okres. (Kuchařová 2020)

Doświadczenia polityk rodzinnych w krajach europejskich wskazują, iż skuteczne narzędzia wspierania rodzin z dziećmi, jak również dzietności, to połączenie finansowej rekompensaty za koszty rodzicielstwa i utracone zarobki podczas opieki nad najmłodszymi dziećmi, urlopy rodzicielskie (i macierzyńsko-ojcowskie) oraz świadczenie usług opieki dziennej i edukacji dzieci. Rdzeniem współczesnych polityk rodzinnych jest obszar godzenia rodziny i pracy, a proponowane narzędzia wpisują się w dwa modele tj. sekwencyjny i równoległy (Gilbert 2008).

W ramach modelu sekwencyjnego stosowane rozwiązania mają umożliwić rodzicom, zwłaszcza kobietom, przerwanie (nie rozpoczęcie) pracy zawodowej na pewien okres w celu sprawowania osobistej opieki nad małymi dziećmi, a także zagwarantowanie powrotu do życia zawodowego (model sekwencyjnego godzenia). W ramach drugiego modelu celem jest umożliwienie równoczesnego realizowania ról rodzinnych i zawodowych, i zmniejszanie napięć między tymi dwoma obszarami (opieka instytucjonalna, elastyczne zatrudnienie). (Kuchařová 2020, s. 84)

Dotychczas funkcjonująca w Czechach polityka długich i hojnych urlopów rodzicielskich przede wszystkim wspierała model sekwencyjnego podejścia do pracy i życia rodzinnego. Z jednej strony jest to spuścizna instytucjonalna (system urlopów z okresu socjalizmu jest kontynuowany w Republice Czeskiej, pomimo zachodnich trendów defamilizacji), a z drugiej strony wyraz poszanowania autonomii rodzin.

Według Věry Kuchařovej po 2014 r. w czeskiej polityce rodzinnej nastąpił zwrot w kierunku hojniejszego i powszechnego wsparcia rodzin, poszukiwania skutecznych form wsparcia pozafinansowego oraz tworzenia i wdrażania nowej koncepcji polityki rodzinnej. Naśladującej zasady polityki UE w obszarze równych szans i zatrudnienie oraz promowanie socjaldemokratycznej koncepcji polityki rodzinnej (Kuchařová 2021).

Jednak w czeskiej polityce dostrzega się zróżnicowane preferencje i potrzeby rodzin. Proponowane są zarówno rozwiązania dla osób popierających komplementarny, jak i egalitarny podział ról. Wspierana jest rodzicielska, zwłaszcza macierzyńska opieka nad dzieckiem, ale również wprowadzane są środki wspierające zatrudnienie matek i opiekę ojców. Jedną z przesłanek realizacji proponowanych celów polityki rodzinnej jest ich zgodność z wyobrażeniami na temat życia rodzinnego osób, do których jest kierowana - z normami, z którymi się identyfikują i wyznawanymi przez nich wartościami (Kuchařová 2020, s. 46).

W świetle czeskich badań współczesne rodziny szukają równowagi pomiędzy pożądaną autonomią a niezbędnym wsparciem społecznym, tam gdzie ich własne wysiłki są niewystarczające, by zaspokoić potrzeby. Zachowanie autonomii wymaga wsparcia w zapewnieniu rodzinom warunków wstępnych tj. wystarczających zasobów i możliwości do kształtowania satysfakcjonujących i „funkcjonalnych” relacji partnerskich i rodzinnych (Kuchařová 2020, Kuchařová i in. 2020, s. 3).

RAPORT

CZESKI SUKCES
DEMOGRAFICZNY

październik 2022

UWAGI KOŃCOWE

Wyjście z pułapki niskiej dzietności i osiągnięcie współczynnika na poziomie 1,71 dziecka na kobietę, można uznać za demograficzny sukces. Jednak nadal nie jest to poziom gwarantujący zastępowalność pokoleń (tj. 2,1). Ponieważ w Czechach starzenie się populacji jest bardziej zaawansowane niż w Polsce (współczynnik obciążenia osobami starszymi 32,6 w Czechach i 28,4 w Polsce, mediana wieku 42,6 w Czechach i 41 w Polsce), to aktualnie obserwowana wyższa dzietność spowolni procesy starzenia się i ubytku ludności.

Obserwowany w ostatnich latach wzrost TFR w Czechach podważa istniejące paradygmaty badawcze w obszarze dzietności. Dotychczas przyjmowano, iż niezbędnym warunkiem podniesienia dzietności jest instytucjonalizacja opieki nad małymi dziećmi, zwiększanie aktywizacji zawodowej matek oraz egalitarny model rodziny z dwojgiem pracujących rodziców. W Czechach nastąpił wzrost dzietności pomimo braku rozwiniętej opieki żłobkowej, a czynnik edukacyjny nadal ma niewielki wpływ na dzietność. Ponadto w rodzinach z małymi dziećmi dominuje tradycyjny podział pracy: kobiety - matki jako opiekunki oraz mężczyźni - ojca jako żywiciela rodziny. W społeczeństwie czeskim utrzymuje się wysoki poziom akceptacji dla raczej komplementarnego, a nie egalitarnego podziału ról w rodzinie. Głównym oczekiwaniem wobec polityki rodzinnej obywateli Czech jest możliwość pozostania w domu z małym dzieckiem bez znacznych strat finansowych, czemu niewątpliwie służy podniesienie kwoty zasiłku rodzicielskiego oraz zwiększanie udziału ulg podatkowych w transferach na rzecz rodzin.

Nie należy przeceniać wpływu polityki rządowej na wskaźniki demograficzne, ale przykład Czech wskazuje, iż konsekwentnie realizowane działania przynoszą efekty. Obecna rządowa koncepcja polityki rodzinnej kładzie nacisk na wspieranie godzenia rodziny z pracą, pomoc mieszkaniową i wsparcie finansowe dla rodzin, w tym dążenie do eliminacji ubóstwa rodzin słabszych (Kuchařová i in. 2020, s. 5). Ważny jest nie tylko poziom nakładów na politykę rodzinną, ale też struktura wydatków oraz odpowiednie modyfikowanie stosowanych instrumentów tak, aby odpowiednio wzmacniać rozwiązania, które przynoszą efekty. Oprócz czynników politycznych podniesienie dzietności w Czechach było uwarunkowane poprawą sytuacji społeczno-ekonomicznej po 2013 r. W trakcie pandemii Covid-19 w większości państw europejskich liczba urodzeń spadła i Czechy były wyjątkiem. Jednak sprawdzianem odporności czeskiego TFR na kryzysy będzie obecny rok trwającej na Ukrainie wojny, wysokiej inflacji i wzrostu niepewności ekonomicznej rodzin w Europie.

Definicje

Drugie przejście demograficzne – zmiany w reprodukcji ludności polegające na spadku płodności poniżej poziomu zastępowalności pokoleń oraz zmianach w procesie formowania i rozpadu rodzin.

Kohorta – grupa osób, które doświadczyły tego samego znaczącego zdarzenia w danym okresie i które wskutek tego mogą być zidentyfikowane jako grupa w kolejnych badaniach.

LAT (Living Apart Together) – typ związku; dotyczy par pozostających w intymnej relacji, ale mieszkających oddzielnie.

Natężenie migracji wewnętrznych – liczba osób na 1000 zmieniająca miejsca stałego pobytu. Migracje wewnętrzne polegają na przekroczeniu granicy administracyjnej gminy w celu osiedlenia się na stałe oraz przemeldowaniu z pobytu czasowego na pobyt stały w danej miejscowości.

Płodność kohortowa (completed cohort fertility) – wynik prokreacyjny danej kohorty urodzeniowej lub małżeńskiej.

Przyrost naturalny – zmiana w wielkości populacji wynikająca z nadwyżki (lub deficytu) liczby urodzeń nad liczbą zgonów w danym okresie.

Przyrost rzeczywisty ludności – różnica przyrostu naturalnego i salda migracji.

Rozkład wielkości rodziny (parity distribution) – ostateczna liczba dzieci u kobiet urodzonych w danym roku.

Saldo migracji – inaczej migracja netto; różnica pomiędzy liczbą osób przybywających na określony obszar (np. kraju) a liczbą osób go opuszczających.

Stopień urbanizacji – służy do zaklasyfikowania lokalnych jednostek administracyjnych (w Polsce klasyfikacja oparta jest na podziale gminnym) do trzech grup jednostek: „miast”, „małych miast lub przedmieść” oraz „obszarów wiejskich”.

Wskaźnik deprivacji mieszkaniowej – obrazuje procentowy udział populacji zamieszkałej w mieszkaniach substandardowych z powodu: przeciekającego dachu, zawilgocenia ścian, dachu, fundamentów, butwiejących ram drzwi i okien lub podłóg, braku wanny lub prysznicza w mieszkaniu, braku toalety wewnątrz budynku do wyłącznego korzystania gospodarstwa domowego, zbyt ciemnego mieszkania.

Wskaźnik przeciążenia kosztami mieszkaniowymi – odsetek ludności żyjącej w gospodarstwach domowych, w których łączne koszty mieszkaniowe stanowią ponad 40% dochodu rozporządzalnego.

Wskaźnik starości demograficznej – relacja liczby osób w starszym wieku (65 lat i więcej) do ogólnej liczby ludności.

Współczynnik dzietności (total fertility rate) – określa średnią liczbę dzieci, którą urodziłaby kobieta w ciągu całego okresu rozrodczego, przy założeniu, że intensywność urodzeń pozostałaby niezmienna na poziomie badanego roku.

Współczynnik dynamiki demograficznej – stosunek liczby urodzeń do liczby zgonów.

Wskaźnik obciążenia demograficznego osobami starszymi (old-age dependency ratio) – miernik przedstawia relacje osób starszych w odniesieniu do grupy w wieku produkcyjnym.

Współczynnik pierwszych małżeństw (TMR) – stosunek liczby osób o stanie cywilnym kawaler/panna zawierających związek małżeński po raz pierwszy w danym okresie do całkowitej liczby osób o stanie cywilnym kawaler/panna z tego okresu.

Współczynnik przeludnienia mieszkań – odsetek ludności żyjącej w przeludnionym gospodarstwie domowym, tj. gospodarstwie domowym, w którym nie ma minimalnej liczby dostępnych pokoi, w zależności od wielkości gospodarstwa domowego, sytuacji rodzinnej i wieku jego członków.

Współczynnik urodzeń (crude birth rate) – inaczej miernik rodności; miara natężenia urodzeń w danej zbiorowości w określonym czasie; miernik ten informuje o natężeniu urodzeń na 1000 jednostek, bez względu na cechy zbiorowości, np. wiek czy płeć.

Współczynnik zgonów (crude death rate) – miara natężenia zgonów na 1000 mieszkańców.

Zawężona reprodukcja – reprodukcja ludności niezapewniająca zastępowalności pokoleń. Pokolenie córek jest mniej liczne niż pokolenie matek.

Bibliografia

- Beaujouan E., Berghammer C. (2019), The Gap Between Lifetime Fertility Intention and Completed Fertility in Europe and the United States: A Cohort Approach, „Population Research and Policy Review”, nr 38, s. 507–535, <https://doi.org/10.1007/s11113-019-09516-3> [dostęp: 21.07.2022].
- CBOS (2022), Komunikat z badań nr 104/2022, Ocena polityki rodzinnej rządu i zaspokojenie potrzeb prokreacyjnych Polaków, https://www.cbos.pl/SPI-SKOM.POL/2022/K_104_22.PDF [dostęp: 30.08.2022].
- CVVM (2020), Tisková zpráva. Postoje českých občanů k partnerství, manželství a rodičovství únor, https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5175/f9/ov200325.pdf [dostęp: 27.08.2022].
- CZSO (2020), <https://www.czso.cz/csu/czso/czech-demographic-handbook-2020> [dostęp: 14.07.2022].
- CZSO (2021), Women aged 15 and over by number of children born alive, by highest educational attainment, age and by marital status, <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/en/shortUrl?su=51b378d3> [dostęp: 20.08.2022].
- Domański H., Przybysz D. (2005), Homogamia edukacyjna małżonków w krajach europejskich, „Studia Socjologiczne”, nr 4(179).
- Dzienio K., Latuch M. (1983), Polityka ludnościowa europejskich krajów socjalistycznych, Warszawa, s. 41–43.
- Eurofound (2019), Household composition and well-being, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Eurostat, Divorce indicators [demo_ndivind].
- Eurostat, Employment and activity by sex and age, [LFSI_EMP_A].
- Eurostat, Fertility indicators, [demo_find].
- Eurostat, Living conditions in Europe – housing, [ILC_LVHO05A], [ILC_LVHO03].
- Eurostat, Marriage indicators, [demo_nind].
- Eurostat, Part-time employment and temporary contracts, [lfsi_pt_a].
- Eurostat, Population change – Demographic balance and crude rates at national level, [demo_gind].
- Eurostat, Population not using childcare services by main reason, [lfsi_18cobs].
- Eurostat, Population on 1 January by age group and sex, [DEMO_PJANGRO-UP].
- Eurostat, Population projections in the EU, [proj_19np].
- Eurostat, Social scoreboard indicators.
- Eurostat, Share of children (aged less than 18) living with their parents by type of household- EU-SILC survey [ilc_lvps20].
- Eurostat, Tertiary educational attainment by sex, [SDG_04_20].
- Eurostat, Unemployment by sex and age, [UNE_RT_A].
- GUS (2021a), Informacja o rozmiarach i kierunkach czasowej emigracji z Polski w latach 2004-2020.
- GUS (2021), Pokolenie gniazdowników w Polsce, Warszawa.
- Human Fertility Database, <https://www.humanfertility.org> [dostęp: 13.07.2022].
- IFS, DeRose L., Stone L. (2021), More Work, Fewer Babies: What Does Workism Have to Do with Falling Fertility?, New York–Barcelona.
- Jochová J. (2021), Rodina včera, dnes a zítra [w:] Rodina jako středobod života zdravé společnosti, (red.) J. Jochová, Praha.
- Kalkulačka rodičovského příspěvku, <https://www.kurzy.cz/kalkulacka/rodicovsky-prispevek> [dostęp: 20.09.2022].
- Kocourková J., Fait T. (2009), Can increased use of ART retrieve the Czech Republic from the low fertility trap?, „Neuroendocrinology Letters”, t. 30, nr 6.
- Kotowska I. (2014), (red.), Niska dzietność w Polsce w kontekście percepcji Polaków. Diagnostyka Społeczna 2013, Warszawa, s. 81.
- Kuchařová V. (2020), Reflexe rodinné politiky – očekávání a postoje Souhrn podkladů pro potřeby odboru rodinné politiky a ochrany práv dětí, Praha.
- Kuchařová V. (2021), Proměny státní rodinné politiky od devadesátých let XX. století [w:] Rodina jako středobod života zdravé společnosti, (red.) J. Jochová, Praha.
- Kuchařová V. i in. (2020), Zpráva o rodině 2020, Praha.
- Kuchařová V. i in. (2022), Úplné rodiny s dětmi, Praha.
- Mazur M. (2021), Procesy feminizace i maskulinizace [w:] Atlas wyszehradzki, (red.) P. Śleszyński, K. Czapiewski, Warszawa, s. 128–129.
- MPSV (2019), Aktualizovaná koncepce rodinné politiky, <https://socialnipolitika.eu/2019/09/aktualizovana-koncepce-rodinne-politiky-29-kvetna-2019> [dostęp: 20.06.2022].
- MPSV (2020), Ministerstvo oceňuje dětské skupiny značkou kvality. Tisková zpráva, <https://www.mpsv.cz/-/ministerstvo-ocenuje-detske-skupiny-znackou-kvality> [dostęp: 14.09.2022].
- MPSV (2022), <https://www.uradprace.cz/web/cz/rodicovsky-prispevek> [dostęp: 14.09.2022].
- MPSV (2022a), Rodičovský příspěvek online, <https://www.mpsv.cz/web/cz/rodicovsky-prispevek1> (20.09.2022)
- MRiPS (2021), <https://www.gov.pl/web/rodzina/rodzinny-kapital-opiekunczy-wszystko-co-musisz-wiedziec> [dostęp: 20.09.2022].
- NRAR (2021), Asistovaná reprodukce v České republice 2018–2019, <https://www.uzis.cz/res/f/008365/asistreprodukce2018-2019.pdf> [dostęp: 30.08.2022].
- OECD (2011), Doing Better for Families.
- OECD, Employment Database, <https://www.oecd.org/employment/emp/onlineoecdemploymentdatabase.htm> [dostęp: 20.07.2022].
- OECD, Family Database, <https://www.oecd.org/els/family/database.htm> [dostęp: 20.07.2022].
- Paloncyová J. i in. (2021), Bezdětní a postoje k rodičovství, Praha.
- Paloncyová (2021), Prezentace Bezdětní a postoje k rodičovství, XX. mezinárodní konferenci o rodinné politice NCR, 19. října 2021.
- Saxonberg S., Szelewa D. (2007), The Continuing Legacy of the Communist Legacy? The development of family policies in Poland and the Czech Republic, „Social Politics: International Studies in Gender, State & Society”, t. 14, nr 3, s. 351–379, <https://doi.org/10.1093/sp/jxm014> [dostęp: 19.07.2022].
- Siwek T. (2010), Podziały wewnętrzne w Republice Czeskiej, „Przegląd Geograficzny”, t. 82, nr 4, s. 531–548.
- Śleszyński P. (2019), Znaczenie migracji wewnętrznych w rozwoju społeczno-gospodarczym i terytorialnym Polski [w:] Migracje a sytuacja demograficzna Polski, Warszawa, s. 62.
- Sobotka i in. (2008), Czech Republic: A rapid transformation of fertility and family behaviour after the collapse of state socialism, „Demographic Research” nr 19, art. 14, s. 425.
- WVS 2017–2022, <https://www.worldvaluessurvey.org> [dostęp: 29.07.2022].
- Zeman K. (2018), Cohort fertility and educational expansion in the Czech Republic during the 20th century, „Demographic Research”, nr 38, art. 56, DOI: 10.4054/DemRes.2018.38.56 [dostęp: 18.08.2022].
- Zeman K. (2019), Fertility assumptions in the population projection of the Czech Republic of Czech Statistical Office 2018–2100, „Demografie”, nr 61, s. 249–260.

Autorzy:
dr Małgorzata Pawlus
Michał Kot

Redakcja:
Mariusz Staniszewski

Projekt i skład:
Lidia Leska-Zaskurska

 @instytutpokolenia

 @IPokolenia

Instytut POKOLENIA
ul. Ogrodowa 58
00-876 Warszawa

tel. +48 729 058 740

NIP: 7011067862
REGON: 520851132

Kontakt:
kontakt@instytutpokolenia.pl

Analizujemy, badamy, prognozujemy.

Przygotowujemy badania, analizy i ekspertyzy w zakresie demografii w ujęciu polskim i międzynarodowym. W swoich działaniach uwzględniamy uwarunkowania społeczno-kulturowe zachodzących zjawisk. Wskazujemy kierunki zmian i inicjujemy działania, które mają za zadanie prowadzić do pozytywnych przemian w społeczeństwie.

Misją Instytutu POKOLENIA jest troska o naszą przyszłość. Człowiek, aby mógł wzrastać, rozwijać się emocjonalnie, społecznie i kulturowo, potrzebuje więzi. Miejscem, gdzie mogą się one tworzyć w sposób naturalny, powinna być rodzina - rozumiana szeroko, wielopokoleniowo. To właśnie w niej odnajdujemy cały przekrój społeczny.

Łącznikiem pomiędzy przeszłością a teraźniejszością są badania. Tylko sięgając w głąb, możemy lepiej poznać rzeczywistość i w konsekwencji wpływać na trendy demograficzne: pozytywne wzmocniać, a niekorzystne powstrzymać, czy nawet odwracać. Od nas zależy przyszłość. Wierzymy, że mamy na nią wpływ i możemy zbudować dobry świat dla kolejnych POKOLEŃ.

Chcemy, aby przeprowadzane przez instytut POKOLENIA analizy, przybliżyły nas do celu, jakim są szczęśliwe rodziny i dobrze rozwijające się społeczeństwo. Dbając o więzi rodzinne i międzyludzkie, zbudujemy POKOLENIA przyszłości.

Instytut POKOLENIA to państwowa jednostka budżetowa podległa Prezesowi Rady Ministrów.